

JÉ LEN KOR

6

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

1965

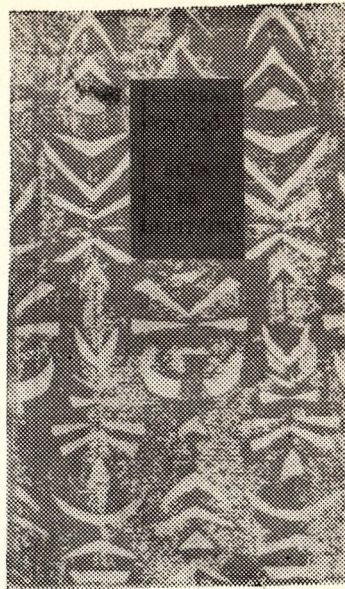
FERENCZY BÉNI rajza

Számunk szerzői:

BERTHA BULCSU
BÓDÁS JÁNOS
BÖGEL JÓZSEF
CSÁNYI LÁSZLÓ
CSORBA GYÖZÖ
CSUKA ZOLTÁN
DÉVÉNYI IVÁN
HÁRS ÉVA
ILIA MIHÁLY
KOLTA FERENC
LÁSZLÓ ANNA
NAGY-TÓTH LAJOS
PÁL JÓZSEF
PÁLOS ROZITA
PÉK PÁL
POLNER ZOLTÁN
POMOGÁTS BÉLA
RAFFAI SAROLTA
SERES JÓZSEF
SIMOR ANDRÁS
SZÉKELY DEZSŐ
SZIJ REZSŐ
TAXNER ERNŐ
THIERY ÁRPÁD
VÁRKONYI NAGY BÉLA

Képek:

FERENCZY BÉNI
PANDUR JÓZSEF
PLATTHY GYÖRGY

Csorba Győző Baumgarten- és József Attila-díjas költő új verseskötete *Séta és meditáció* címmel jelent meg a Magvető Könyvkiadónál.

Csorba verseire jellemző a filozófikus elmélyültség, s ez nemegyszer a versolvasó részéről is nagyobb intenzitású figyelmet és gondolkodást kíván. Lírája rendkívül pontos-éles megfogalmazású; velejárója az esztétikai szigorúság következetes vállalása, a költői kifejezés magasszintűsége.

Szinte minden versében az ember, az emberiség nagy problémáit, végső kérdéseit feszegeti; harmóniát keres az összekuszálódott világban. Fenségesen komor hangulatú halál-verseiből sem az élettől-menekülés, nem a pesszimisztikus pusztulás-várás hangja szól, hanem az élet féltése és szeretete, s ezt az életszeretetet sugallják súlyos-arany veretű szerelmes versei is.

JÉ LEN KOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI
FOLYÓIRAT

VIII. ÉVFOLYAM, 6. SZÁM
1965. JÚNIUS

A Baranya megyei Tanács lapja
Megjelenik havonta

Szerkeszti a Szerkesztő Bizottság

Főszerkesztő:
SZEDERKÉNYI ERVIN

TARTALOM

CSORBA GYÖZÖ versei: Újjárendezés, Letört ág, Philémon és Baukis, Nehéz április - - - - -	491
LÁSZLÓ ANNA: Csak harminchét-öt (el- beszélés) - - - - -	493
SIMOR ANDRÁS versei: Szubjektív mono- lóg, A magány kék holdja, Dal két hangra	504
PÁL JÓZSEF versei: Szomjúság, Egyetlen neve van, Kék fények párzanak - -	505
POLNER ZOLTÁN: Lovak (vers) - -	506
THIERY ÁRPÁD: Aktaszám: B-1507/1964. (Dokumentumjáték) - - - - -	507
SZÉKELY DEZSŐ: Feltámadás (vers) -	519
PÁLOS ROZITA versei: Kis téli dal, Üd- vözlégy tavasz, Falusi nyárban - -	520
PÉK PÁL versei: Mint a madár, Körbeért világ - - - - -	521
BÓDÁS JÁNOS versei: Koratavasz, Ők még mindig - - - - -	522
NAGY-TÓTH LAJOS: Egy este nyáron (el- beszélés) - - - - -	523
RAFFAI SAROLTA: Ha mokány (vers) -	527
VÁRKONYI NAGY BÉLA versei: Világ- kép, Visszahozhatatlan - - - - -	528
CSUKA ZOLTÁN: Viharban (III. rész) -	530

MŰVÉSZET

Képzőművészet

DÉVÉNYI IVÁN: Ferenczy Béni 75 éves	536
SZIJ REZSŐ: „Csak grafika?” - - -	541
HÁRS ÉVA: A pécsi képzőművészeti élet húsz éve (III. rész) - - - - -	543

Színház

TAXNER ERNŐ: Színházi levél Budapestről	549
BERTHA BULCSU: Nyár és füst - - -	556
THIERY ÁRPÁD: Márta - - - - -	557

IFJÚSÁG ÉS MŰVÉSZET

KOLTA FERENC: Húsz év ifjúsági iro-
dalma - - - - - 560

JEGYZET

CSÁNYI LÁSZLÓ: Dantével Firenzében - 565
SERES JÓZSEF: Tavasz Magyarországon 568

SZEMLE

ILIA MIHÁLY: Arató Károly: Utcai köz-
játék - - - - - 571
BÖGEL JÓZSEF: Kende Sándor: Elárult
élet - - - - - 573
POMOGÁTS BÉLA: András László: Re-
ménytelen szerelem - - - - - 574

KÉPEK

FERENCZY BÉNI rajzai 503, 518, 537, 539
PLATTHY GYÖRGY: Balaton-vidék, Mo-
zaikterv, Virágcsendélet - 529, 535, 546
PANDUR JÓZSEF rajza - - - - - 564

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V.
Pécs, Hunyadi János u. 11.
Telefon: 15-32, 50-00
Felelős kiadó: Braun Károly

Szerkesztőség:
Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet
Postafiók 24. Telefon: 13-05
Kéziratot nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza

Terjeszti a Magyar Posta
Előfizethető bármely postahivatalnál
és a Posta Központi Hírlapirodájánál
(Budapest, V., József Nádor tér 1.)
Evi előfizetési díja 72,- Ft.
Egyéni előfizetési csekk számla száma
61 068.

Közületi előfizetési csekk számla: 61 066.
vagy átutalással az MNB 8. fióknál
vezetett egy számlára.

65-1860 Pécsi Szikra Nyomda
F. v.: Melles Rezső

Index: 25.906

CSORBA GYŐZŐ
UJJÁRENDEZÉS

Ez nincs többé az él tovább
amaz meg ott új Fák virágok
tavasz Hogy is van és hogy is lesz?

Tél volt a tetszhalál szaka
de a nyár bennem folytatódott
teljessége meg csonkasága

Gyümölcsökbe haraptam és
leveleket tépkedtem és
füves árnyékba heveredtem

Íme az élő bizonyíték
íme az élő cáfolat
most kerül minden a helyére

Szélesre kell a szívet tárni:
könnyen menjen ha veszteni
könnyen menjen ha nyerni kell

Aki belém néz nemsokára
először nyilván rám sem ismer.

LETÖRT ÁG

Zengő, muzsikás sátor itt fölöttem
a virágbaborult nagy kajszifa.
Ezernyi méh az ágbogak között.
A világ: zsongás, a világ: virág.

S a törzs mellett egy bimbóban letört ág.
Kinyílni próbál s gyéren nyílik is.
Nem bírja, hogy a felhőkig csapó,
határanincs életben ő ne éljen.

PHILÉMON ÉS BAUKIS

A teraszra kiáll öregesen
A gazda lent
a szőlőben motoszkál
Apjuk kiáltja hangosan
apjuk kiáltja egyre hangosabban
Mindegy felel a vén vagy nem felel:
háta mögül
a csukott ajtó másik oldaláról
a szobák zegzugaiból
az üregesség üvölt a csend üvölt.

NEHÉZ ÁPRILIS

Rágják a szavak szám, felhős a világ,
köd fekszi be szívem, dideregnek a fák.
Beszélni szeretnék, kimondani, ó,
oldódjon a fojtó oldódni való.

Hát persze a felhők! Túl rajtuk a nap,
túl rajtuk a kék ég szikrázva ragyog.
Elmennek a felhők, kék mindig az ég.
Hát persze a bölcsnek e vigasz elég.

Búsongani, zúgni, nevetni nagyot
én csak, ha okom van, bírok s akarok.
Ha – mint a pohárból kicsordul a víz –
belőlem az ének csordul maga is.

Majd győz a tavasz. Jó. Még ő van alul.
Országos eső hull, csattog konokul.
Rágják a szavak szám, üdvömbe kerül,
kimondani ezt s most ha nem sikerül.

Csak harminchét-öt

A vendégség miatt késő délután ledőlt egy órára a házaspár. A nappali alvás luxusát sokáig a bőrük alatt érezték. Nyolcra várták Dóczi Zsigmondékat. Félnyolc után kivilágították két szobájukat, még a mellékhelyiségeket is. Észrevették, hogy szép a lakás, ötletesen telített. Semmi sem hiányzik belőle. Erre fel is hívták egymás figyelmét. Jolka megmutatta férjének a készenrendelt hidegtálakat. Valamivel több volt rajtuk a dísz, mint az ennivaló, de ennek csak örültek. Tálcáról szoktak vacsorázni, sietve. Jolka sose végzett, amint leadott egy cikket, a következő háborgatta. Vagy mert már formálódott a fejében, vagy mert nem formálódott éppen semmi. Sajnálta az időt a terítgetésre. Ma az aszpikok, salátalevelek, krémrózsák és papírcsipkék maguk is különlegessé tették az estét. A sonka és a libamáj, a torta és a narancs is több volt, mint amennyit négy ember felfalhat.

Jolka tovább diszítgette a konyhában a tálakat, Csányi Endre pedig elnyúlt a nappali nyársárga karosszékekben. Körülnézett. Csikos váza. Keramikus barátjuk küldte névnapra, két éve. El lehetne menni a műtermébe, meg is kellene nézni, mit dolgozott azóta. Fikusz. Egy hálás pacienstől. Mi is volt a neve? Megvan: Dániel Árpád. Amikor bejött a klinikára, már csak foltokat látott. Három hónap múlva megéröltetés nélkül olvasott. Dániel az a fajta, aki képes a boldogságra. Hetekig egyfolytában boldog volt. Dániel Árpád nem felejtí el Csányi doktort. Ha kellene valami, bármikor meg lehetne keresni a világban. Kovácsoltvas maszk a falon, alatta mennyezetre világító körte. Modern hatás, akkor is hozzáér az emberhez, ha már nem veszi észre a lakását. Laura tavalyi karácsonyi ajándéka. Laura már hatvanas, ehhez képest ruganyosan korszerűsödik az ízlése. Faóz. Egy hálás pacienstől. Pedig csak kötőhártyagyulladás volt. Igaz, állandóan könnyezett, sírás nélkül. Végül valóban sírt, amiért túlságosan gyorsan fejeződött be a kezelés. Kölykös pofija volt és Szőszinek hívták. A könnyebbbszövésű fiatal lányok egy-kettőre beleszeretnek a kezelőorvosba. De az nem biztos, hogy ugyanolyan hamar ki is alusszák. Ha az emberre egyszer rájönne a bolondóra, Szőszit megtalálhatná. Könyvespolc. Egy hosszú sor regény és verseskötet, dedikált. Az írók, költők között magánismerősök, Jolka kollegái, paciensek, sőt Bánóczi jóbarát. Meg is keresi amint lehet, a Bánóczival töltött idő sose hiábavaló.

„Ezek mind hozzám tartozók és mennyivel többen vannak még. Nagyon sokkal többen. Gyűrűben állnak körülöttem. Inkább tartályt alkotnak, hőtárolót. Csak az ember robotol rendszerint. Ez a mai este pillanatnyi életcsúcs. Jönnek majd megint a nekifeszülések és a nyűgös dolgok. De ez most az én időm. Jolkát a maga nemében senkivel se lehetne pótolni. Aki nem osztozott velem a kezdésben, az már soha többé nem lenne teljes élettárs. Válságos helyzetekben és fordulópontokon mindig rendes volt Jolka, még akkor is, ha...”

Megszólalt a telefon. A földszinti elvált asszonyt kérték mézesmázosan.

– Elnézést – mondta Csányi doktor – orvoskollégáimmal tárgyalok, most nem hívhatom.

„Két emeletet kellene le-föl szaladni érte. Lompos, nappal rúzs, műtyütkés fitty-fene, esténként foltos pongyolát visel. Nem győz szabadkozni, de minden ismerőse nek megadja a számomat. Ígéreti: csak egy pillanat. Húsz-huszonöt percig is fecseg. a félignyitott, kétes pongyolájában. Elmeséli, hol lehet különleges gyufacimkét kapni, gyűjtik a rokongyerekek. Minden rokon és barát gyereke gyufacimkét gyűjt. A telefon után újra szabadkozik, majd velünk társalog. Közben megérkezhetnek Dóciék.

Jolka érdeklődött, ki volt az.

– Most úgy sincs semmi dolgunk, szólhattál volna neki, Bandi.

- Egy kis függetlenséget szeretnék.
- Jogosan, de hátha értesítés, sürgős lett volna és így...
- Pici bűntudatot se ültess belém, édes.
- Igaz.

Mosolyogva fordult vissza Jolka a konyhába. Csányi még utána sóhajtott:

- Ez így megy majd egész este.

Újra elnyúlt a nyársárga karosszékekben.

„Más leteszi a kagylót és kész. Bennem minden ember és minden parányi emberi momentum is úgy. Ez az orvosi gyakorlatból adódik, csakis a jó orvos gyakorlatából. Mögötte felszívódom én magam. Néha kutatnom kell magam után. A mai este az enyém, az elvált asszony nem nyírbálhatja meg. Jolka jelzésekből is ért engem. A telefon többször csenget majd még. Nincs az ébrenlétnek félórája, amikor ne kellenék valakinek. Az államfők is így élnek? Szép, szép, ha nem túlsok éppen. Legutóbb Dóczyéknál... Annak már majdnem fél éve. Pedig gyakrabban szeretnék... Örökké szolgálatban, Zsiga is, én is. A miniszter szó szolgát jelent... A klinikán naponta találkozom Zsigával, de ott csak a gyakorlat vagy mellesleg a gyakorlati tudomány, többre nem telik az időnkéből. Legutóbb önáluk, majdnem fél éve... Zsiga azt fejtegette, hogy a bűn összmenyisége nagyjából valószínűleg mindig azonos a földgolyón. Valószínűnek látszik, hogy a földnek is afféle háztartása van, mint az emberi szervezetnek. Savak és lúgok... a vörös vérszójék és a fehér vérszójék aránya... táplálékfelvétel – salakleadás... baktériumok és antitestek háborúja... akció – reakció... javításvágy és agresszió... A biológiai egyensúlyt sem valamiféle szelíd folydogálás teremti meg... Az idill és a nyájas csörgedezés általában hazugság, legfeljebb egyetlen kerek másodpercre igaz. A látszatok szeretnék...”

Telefon. Az inspekciós kollega kérdezett egyet-mást. Egyszerű dolgokat, kezdő. A tapasztalt éjszakásnővér is válaszolhatott volna rá.

„Tizenegy perc volt, mértem az időt. Nem is tudom miért. Ilyen esetben fel sem merülhet a szabad választás. – Erős dohányos, majd’ megvész egy cigarettáért. Rágyújthat? – Ne haragudj, ma este magánember vagyok, nem érdekel a cigarettája. Ha elsősegélyt kell nyújtani valakinek, akkor szólhattok”.

„Ennyit mondanék és máris büntényt követnék el. Esetleg valóban. Ráejti a gyufát az ágyra, nem látja a beteg szemével, felgyújtja a kórtermet. Pánik, tömegszerencsétlenség. Vagy felkel idő előtt, bevérik és jóvátehetetlenül megkárosítja önmagát. Vagy nem történik semmi baj, csak megbontja a kórházi fegyelmet. A kórteremben a legszigorúbban tilos a dohányzás. Mindamellet a kezdő kollégának igaza van, ha megvész egy cigarettáért, valahogyan módot kell adni rá neki, az idegizgalom hátráltatja a gyógyulást.”

„Fel sem merülhet a szabad választás, ha a klinikáról hívnak. Következményeiben egy cigaretta ügye is végletesen megnő. Kérdeznek? Parancsolnak! Örökké szükség van rám, hogy parancsoljak. Amikor bemosakszom műtéthez, a kijelölt pályáról többé semmilyen körülmények között nem térhetek le. Behoznak egy gyereket, üvegszilánk ment a szemébe. – Nem akarom kivenni, nincs kedvem hozzá. Ez általánosabb felháborodást keltene, mint az auschwitz-i főhőhár rémtettei. Világszerte egyetlen szimpatizánsra se számíthatnék. Megsemmisíteném önmagam. Viszont a klinikán nem is incselkedik velem az ördög. Az önfenntartásnak ott hajszálvékony repedései sincsenek. Inspekció esetén sem, tizenhatórás munkanap tizenhatodik órájában sem.”

„Zsiga az újra feltámadt betegségeket szidta. Gonosz dögök, teljes fegyverzetben surannak be oda, ahonnan a társaikat már kiűztük. Mintha a betegségek is ragaszkodnának a maguk összmenyiségéhez. Mintha saját, torz egyensúlyi helyzetük lenne, amelyet fenn akarnak tartani. Privát estéinken Zsiga sötétnek láttatja az összképet és nemcsak a betegségeket. Közben kitűnően érezzük magunkat. A barátságunk, meg az ételek-italok bőségében valami különleges pikantériája van az egyetemes pesszimizmusnak. Mi még tudatosítjuk a bőséget, de a következő generációnak ez már hottentotta. Dóczyé elmesélte, hogy negyvennégy karácsonyán egy citromot kapott

ajándékba a pincében. Határozottan csoda jellege volt és azóta Irén orrában citromillatú a karácsony. A héját is felhasználta, előbb a tartalék utolsó negyedkiló kockacukrot dörzsölte be vele, aztán a kezét. Ujjait órákig szagolgatta. Én elmeséltem, hogy amikor megszöktem a csapattesttől minden nélkül, volt azért egy nagy doboz finom szivarom. Azonkívül egy tekercs ragtapaszom. Akkora kincsnek éreztem mindkettőt, hogy erősen növelte a biztonságomat. Kölcsönösen elmeséltük egymásnak, hogy negyvenötben hosszú hónapokig kukoricakásán éltünk, hol melasszal, hol hagymás olajjal. Ha nagynéha került egy szelet lóhús, túlzott, az örömet szinte felemészítő izgalommal fogadtuk a lakomát. Dócziék kislánya közbe-közbe kaccant, folyamatosan érzékeltette, hogy őt nem lehet beugratni. – Én már nem vagyok olyan kisgyerek – mondta. Magyaráztunk a történelmi hátteret, eszes kislány, mégis kitartott amellett, hogy becsapjuk, érthetetlen felnőtt tréfából.”

„Zsiga ma is magával hozza majd a távlatos távlattalanságait. Alig várom. Jól esik az egyetemes pesszimizmus. De miért? Gondolom, egyfelől: mert a szemorvosi munka túlságosan aprólékos. Műtét közben egy hibás kézmozdulat és odaveszhet a beteg szemevilága. Így nevezik. Az egyéni létben világot jelent. Tudjuk jól a klinikán. Viszont szükségszerűen parányinál parányibb részletek között élünk állandóan. A távlat akármilyen, megemel. A valóban nagy távlat alig lehet más, mint pesszimizma. Még Engels is csak azzal vigasztal bennünket, hogy az örökké azonos anyag kiírja majd a földön a gondolkodó szellemet, de máshol és más időben újra létre kell azt hoznia. Az elképzelés, hogy a földről kipusztul az emberiség, akár százezer év múlva is – megérint. Működteti a fantáziámat. Hogy majd újra keletkezik egy másik bolygón – hidegen hagy. A tér áthidalja az időt, százezer év múlva a mai Magyarországon helyén... erre felrezenek. A másik bolygóhoz mi közöm!”

– Már itt kellene lenniök – nyitott be Jolka.

– Zsigát még többfelé ráncigálják, mint engem. Keresték a klinikáról, a tan-
székről, egy vagy több feles privát beteg, aki professzorok estéit sem tiszteli...

– Legalább Irén jöhetne előre.

– Jönnék együtt nemsokára. Csak Zsiga ne legyen túlságosan fáradt. Ha látod, hogy fáradt, tripla feketét főzz, légy’ szíves.

– Gyönyörködni akarsz a szellemében?

– Persze. Remek ez a ruhád. Láttam már?

– Három éves. Ritkán hordom, bűnbocsánatot kapsz.

– Nagyon jó az alakod benne.

– Hogyhogy „benne”?

– Mindenben! Mindenben!

Jolka indokolatlanul sokáig nevetett.

– Akkor olvasok babéraimon. Te mit csinálsz, Bandi?

– Semmit és élvezem. Szököévenként egyszer: semmit. Ha hagynak. Csendes este, még csak két telefon volt.

„Formában kell maradnom, vitatkozni akarok Zsigával. Szerinte az erőszak a lélek anyagcseréjéhez tartozik. Az anyagcsere üritést követel. Miért gyilkol Iksz vagy Ipszilon? Nem ez az igazán érdekes. Sokkal izgalmasabb, hogy miért nem gyilkolnak a többiek? Holott az erőszak potenciája nagyobb bennük, mint a civilizációs gátlásoké. Zsiga szerint a pillanatnyi morális követelmény, az adott időszak úgynevezett példaképének jellemrajza mindig a vezetőréteg érdekei szerint alakul. A hasznos máz, a csinos csomagolás, amelyet egyetlen rendszer sem nélkülözhet! A civilizáció erkölcsi-
csiekben annyit jelent, hogy a bunkó vagy a korbács fegyelmező, alárendelő szerepét betölti egy intés is. Ha a vezetőréteg még a bunkónál tart, akkor az eszmény az az ember, aki vésztjóslo ordítózás közben rátermetten és kitartóan forgatja a bunkót. Később az eszményi férfi barátságosan, pallérozottan, szerényen int. Jóság-rosszaság mesterkéltné fogalmak, gyakran szándékosan hamisítók. Cifra, sűrűn egymás mellé aggatott papírlampionok, amelyek két összefüggő vastraverzet takarnak el. A két vastraverz: az érdek és a világtörténelmi szükségszerűség. Egyik nincs a másik nélkül. Idáig egyetértünk Zsigával. A vitapont ezután következik.”

„Azt hiszem, Zsiga a legkiválóbb ember, akit valaha közletről ismertem. A főnővér körülbelül negyven éve dolgozik a klinikán. Ő ismételteti gyakran, hogy ilyen professzorhoz még nem volt szerencséje. A konyhalányok is megkereshetik bármikor a kéréseikkel. Az egyiknek lakást szerzett bűvészműtátránnal. A betegek érdekében megrohamozza a lehetetlent is. Igazabb, mint százból kilencvennyolc. Ezzel együttjár, hogy túlságosan fáznak neki a világ vétkei. Minden bizonynal – mondani nem mondja. Zsiga állása és elfoglaltsága mellett nem lehet saját szívfdáldalmakba merülni. Inkább védekező elméletet készít. Kétségtelenül védekező és engem is megkönnyit. Az érem másik oldalán azonban...”

Telefon.

- Halló. Laura beszél. Jól vagytok?
- Köszönöm. Kedves tőled.
- Jól?!
- Hogyne.
- A tanácsodat szeretném kérni. Sajnos nagyon fontos...
- Bocssás meg, vendégeink vannak.
- Sürgős. Bár ne lenne az!
- Holnap Laurám, holnap okvetlen.
- Sürgős, mert délután kiderült, hogy...
- Ha nem haragszol, most elköszönök. Csókollak. Jolka is csókol.

Jolka érdeklődve nézett férjére. Tizennégy évi házasság után. Barátságosan kérdezte:

- Érdemes hazudni, ha nem muszáj?
- Dóczyéknak már rég itt kellene lenniök. Akkor úgy se tudtam volna beszélgetni vele.
- Én mindig sajnálom Laurát... egy kicsit.
- Többnyire én is. Most Dóczyék nyugtalanítanak. Ennyit még sose késtek.
- Hívd fel őket.
- Csak azt ne! Zsigának még súlyosabb telefonundora lehet, mint nekem. Újabb hívás, amikor biztosan az eddigiek miatt nem készültek el időben. Az újabb telefoncsengőre összerándulnak az idegeik.
- Apropó, meg kell majd kérdeznem Zsigától, mit tud a pszichikai tényezők és a szembetegségek viszonyáról. Te ezzel nem foglalkoztál közelebről.

- Cikkhez?
- Egy későbbi cikksorozathoz.

Visszabújt a könyvébe.

„Jolka állandóan aktív. Folytonosan megközelít egy-egy részlet-célt, teljes célján belül. Ezt az ember újra és újra önkéntelenül is tiszteli. Legutóbb, amikor Dóczyéknál vendégeskedtünk, Irén nyújtózott egyet, bájosan mint a kismacska és megszólalt: – Azonkívül, hogy a lányomat felneveljem, én tulajdonképpen nem akarok soha semmit. Akkor illat csapta meg az orromat. A nőies könnyedség illata. Irén még ma is kamaszlányra emlékeztet. Néha gépel Zsigának, néha elintéz egyet-mást, mindennap tesz-vesz a ház körül, de ahhoz is van segítsége. Kényszerítő munkája semmi sincs. Produktumra, magagazolására hajszoló belső kényszerei még kevésbé. Akkor egy percre honvágyat éreztem az édenkert után.”

„Kisgyerek koromban Laura volt a családi példa. A környezet első, makacs követelése: érem utól az unokanővéremet. Még elemibe jártam, amikor ő már többnyelven levelezett egy export cégnél. Miért nem lett Laura inkább fordító, rajzólo vagy bármi, amit a nyugdíj után is folytatni lehet. Kinek írjon most már szegény naponta német-angol-francia-orosz-bolgár leveleket? Laura is mindig akar valamit, mint Jolka. Előbb az öt nyelvet tökéletesen és egyetlen házasságot. Csinos is volt, udvaroltak is neki, sose értette a család, miért nem ment mégsem férjhez. Mostában azt akarja leginkább, hogy eligazodjék az életkorok zürzavarában. Ötvenkilenc, vagy hatvanegy éves, nem is tudom. Sovány alakja még hibátlan, aki a háta mögött megy, fiatal lánynak nézi. Az arca már nem képes leplezni az időt. Laura még vissza-

akarja markolni a lehető legtöbbet a sok elmulasztottból. Úgy sóvárog a mozgásra, eseményekre, akár a húszévesek. És nemcsak a húszévesek, néha már a harmincasok is néinek szólítják."

„Zsigának az a hipotézise... Laura elkísért minket... Tessék, Laura körül keringek, mert bánt, hogy nem hallgattam meg. Ha most újra hívna, megint elbúcsúznék tőle gyorsan. És nyilván megint bántana. A szelleme is felemás szegénynek. Ami a nyelvekhez vagy a volt szakmájához tartozik, abban biztonságos. Változatlanul falja a könyveket, tájékozott, elevenagyú. A műveltsége körül semmi hanyatlás, talán még gyarapszik is. De a hétköznapi apróságokban menthetetlenül öregasszony. Az ő fontos ügyei! Mit rendeljen: kandallófát vagy aprított konyhafát?! Mert a kandallófa előnyei... míg viszont a hátrányai... A konyhafa előnyei... míg viszont a hátrányai... Félórás elemzés. A szomszédja bömbölteti a rádiót... Szépen szóljon neki tizedszer is? Nem használ semmit, mert azok ilyen meg amolyan emberek. Következik a családfájuk, felmenőkkel, lemenőkkel. Vagy csúnyán szóljon nekik? Nincs rosszabb, mint az ellenség a házban. Következnek a történetek a házi ellenfelekről további félórán. Laura zsarnok ilyenkor, ha beszélgetőtársát megkaparintotta, nem ereszt. Nem tesz pontot a mondatai végére, nehogy a másik egérutat nyerjen. Minden tanácsért hozzám fordul. Az ő fontos ügyei!"

„Amikor kijöttünk a színházból, Laura elkísért minket a buszmegállóhoz. Ellenkező irányban lakik. Megvárta, míg felszállunk, és utánunk integetett. Addig is emberek között volt, rokonok között. A magánytól elhódított percek. Néha állónap senkivel sem beszélhet, az első szavaiból hallja is az ember, hogy szinte berozsdásodott a hangja. Kongó magányban él és a korok zűrzavarában. Még nőnek érzi magát. Zavartan mesélte, hogy a nyáron egy füledt este a Dunaparra kívánczozott. Mégse szánta rá magát egyedül, leszólíthatták volna... A visszahúzóds, védekezés mögött a remény... Nem is egészen képtelen remény, idősebbek szerelméről is hallani itt-ott. De Lauránál szálnalmas. Talán mert éberem küzd, hogy szánandó ne legyen. Rendes nyugdíjat kap, a nagyját öltözködésre költi. Az étel nem számít, azt nem látják... Mindig finoman divatos. A bútorait is modernre alakíttatta és nekünk ezt az újonulú kovácsoltvas maszkklámpát küldte karácsonyra..."

- Kiesik a gyomrom - sóhajtott Jolka.
- Az enyém is.
- Tárcsázd már Dócziékat, légy szíves.
- Úton vannak, mindjárt ideérnek.
- Honnan tudod?
- Különben ők hívtak volna. De ha akarod, inkább elindulok hozzájuk meztláb, úgy megcsömörlöttem a telef...

Telefon.

- Íme!

S. O. S.! Egy régi paciens porig sújtva közölte, hogy ezelőtt két perccel eltörött a szemüvege. Holnap vidéki kiküldetés, tárgyalás, reggel hétig, ha a föld alól is, új üveget kell szereznie. Doktor Csányi Endre szívélyesen válaszolt.

- Nálad hány óra, Jolka?
- Kilenc-három.
- Nálam is! Azt hittem: megállt vagy sokat késik. Nincs vendégünk, akit olyan türelmetlenül várnék, mint Dócziékat.
- Bandi! Légy nyíltszívű egyetlen pároddal! Ha Dóczi például maszek cipész lenne... vagy anyagkönyvelő az Észak-Budai Háztartási Bolt Vállalatnál...?
- Öncélú kérdésnek tartom. Az embert, legalábbis harmincon felül, bajosan lehet levalasztani a foglalkozásáról.

„Jolka most azt gondolja: szándékosan siklottam ki... Legyint magában. Nem ágaskodik ellenem, nem veszekedős, felbecsülhetetlen értéke. De gyanú, az megbújt a kérdésében. Kétségtelenül előnyösebb barátkozni a professzorral, mint haragot tartani vele. Csakhogy nem emiatt ragaszkodom hozzá. Bizonygatás nélkül is elhiheti Jolka! A széles látószögét szeretem legjobban. Zsiga ellentéte a szakbarbárnak. Ért

a történelemhez, századok tendenciáiban képes gondolkozni. Ért valamennyit a kozmoszhoz, már amennyire ez lehetséges. Mindenesetre a Nádor utcát is a világűrbe helyezi. A végtelenhez közelebbférkőzik a képzelete a végesnél. – Mi az a véges? – kérdezte – utána is következik valami. És a körülhatároltnak is erősebb a kölcsönhatása környezetével, semhogy önmagába zárkozhassék.”

„Efféle témák közben Irén bájosan elálmosodik. Nagyokat pislog és töri magát, hogy jelen legyen. Míg a földön és a mában mozgunk, megjegyzései fűszerezések, szellemesek. Zsiga pesszimizmusát azonban agya, szervezete szeretné átaludni. A meleg ösztön legszívesebben álomba burkolná magát, hogy a hideg ész meg ne csiphesse. Zsiga lénye éppen nem hideg, de az ész egy kissé mindig az. És a nagy méretek...? Hová torkollhatnak? Volt kor vagy akár egyetlen embercsoport, amelyben senki nem okozott szenvedést senkinek? Hogy még lesz? Lássam előbb! Karóránkon zzugorgatjuk másodperceinket és egy bizonyos dimenzióban szétfoszlik az idő, az egész. Minden sietésünk értelme is szétfoszlik. Hogy aztán újra összeálljon. Nélkülünk. És ez elkerülhetetlen. Szükségszerű. Zsiga viszonylag jól ismeri a szükségszerűségeket, a törvényt. Ma meg kell majd értetnem vele, hogy egyvalamit elfelejt azért. Ha elfelejti is, a tudása engem felcsigáz. A szellemi élvezet egyebet hatástalanít... Medikus koromban így csigáztak fel az első boncolások. Bámultam szervezetünk berendezését. Ki törődött a bélsárral? Persze a helyzettől függ... Ha jeges pusztaságban vonszolnánk magunkat Zsigával, bizonyára nem kérnék az egyetemes pesszimizmusából. Akkor talán szerelmes népdalokat dúdolnék és a kemence oldalához, forróhúsú széplány mellé képzelném magam. Hogy fennmaradhassak. De a jól fűtött lakásban, a megakasztott asztal mellett, nemcsak elviselem a bolygók és naprendszerek, a tér és idő könyörtelenségét, de büszkélkedem az eszünkkel, amiért képes a felismerésre. Sőt, újabb fordulat az élvezetes tornán: ha kiszabadulunk ketrec-látásmódunkból, a könyörtelen is eltűnik. A világegyetem mozgására épp annyira nem alkalmazható jelző, mint Jókára mondjuk az, hogy légnemű.”

„Bölcsességünk építményéből mégis kimaradt egy nélkülözhetetlen kötőanyag... Legutóbb Zsigáéknál azt kezdtem pedzeni, hogy hitetlen elmélete *elméletileg* tökéletesen igaz. Gyakorlatában ugyanakkor hit munkál, az a megbízható hit, amely a környezetre árad lemérhető mennyiségben és nem szóródik szét az emberiségre, megfoghatatlanul. Zsiga legyintett: semmi többről nincs szó, mint hogy ő akarja jól érezni magát. Már pedig kellemesebb abban a szobában, ahol kiporszívóztak, letörölgettek... De azt tudni kell, hogy a por úgyis lerakódik újra. Mindig a levegőben száll... Nyilván attól félt, hogy megfogalmazom a jóságát, amit szégyellt volna, mint ésszel igazolhatatlant. A tiltakozó leintés engem szégyenített meg egy pillanatra és ilyenkor elveszítem a fonalat. Hazafelé jövet aztán elhatalmasodott rajtam a hírhedt lépcsőházi szellem. Még éjszaka is az érveimet rendezgettem. Ezeket ma okvetlenül elmondom Zsigának. Majdnem fél éve készülök rá, ma okvetlenül elmondom. Hogy lássa: nem vaktában beszélek, az ő gyakorlatára vonatkozó állításomnak is van másféle elméleti értéke.”

„Jó lesz összefoglalnom magamban, nehogy újra eltérithessen. Tehát: a megmentett öngyilkosokból rendszerint heves életösztön és ételszeretet tör fel, noha előzőleg már ráütötték a pecsétet létük kínzó céltalanságára. Közismert, hogy nyolcvanéves, gyógyíthatatlan betegek mohón kapaszkodnak az életükbe, amelynek objektív szintje semmi értéke nincs már. Az életösztön gyakran az ész ellen dolgozik – számos esetben minél esztelenebb, annál szenvedélyesebben – mégis a kettő együtt alkot dialektikus egységet. Éppen úgy, mint Zsiga kibontott hitetlensége és elfedett, mégis erősen működő hite. Sokakban fordított ellentétpár munkát: a fennhangon meghirdetett hit mögött bizalmatlanság rejlik. Bizalmatlanság az egyes emberrel. A kettősség eredete... Itt kell majd világosan és hatásosan érvelnem. A leghelyesebb, ha pontokba szedem. Egy: az alkat és a tapasztalat...”

Csengő. Csengetés az ajtón. Mindketten az előszobába szaladnak. Szájukon az „Alig vártunk benneteket! Mindent tiértetek!” – mosoly. De csak egy sürgönyhordó fiú. Mire feleszmélnek, a földszinten vágat. „Irén hirtelen megbetegedett. Nem jöhettek, sajnáljuk.”

– Féltiz! – szól Csányi doktor feketén.
– Hét előtt adták fel a táviratot – szól Jolka higgadtan.
– Nem... nem hittem volna... – kapálódzik Csányi doktor – valami trükk bűzlik... Miért nem telefonáltak hétkor, hogy ne várjunk hiába... Éppen róluk... nem hittem volna...

– Jaj, Bandikám! – borzintja meg Jolka férje haját – hétkor még aludtunk – suttogóra fogja az előszobában, lévén tilos cselekedet – nem emlékszel, hogy kihúztuk a zsinórt...

– Negyedóránként kellett volna próbálkoznunk. Gondolhatják, hogy itthon vagyunk, ha őket várjuk. Csakhogy később már ők nem voltak otthon, külön programjuk akadt. Véletlen találkozás kizárva, minket a lakáshoz szögeztek.

– Neked ma fáradtak az idegeid, szívem. Nem te emlegetted a telefon-csömört?!

– Ilyen esetre nem vonatkozhat! – kiált ingerülten.

– Akkor tessék: szerezz bizonyítékot! Hívd őket. Úgyis tudni szeretném, mi baja Irénnek.

Csányi doktor mérges, kemény ujjal tárcsáz. Mással beszél-jelzés. Tízszor tárcsáz, kis szünetekkel. Tízszor mással beszél-jelzés.

– Gyere, nézd meg a konyhában, mit akarsz vacsorázni – hívja Jolka.

Az ételhalmoz undorító. Két embernek bevehetetlen torony. A mennyiség csapott át utálatba. Mintha a tálak hirtelen megromlottak volna.

– Ne üljünk hozzá ketten! Hívjunk új vendéget! – intézkednék Csányi.

– Ilyenkor?! Ugyan kit?! És kiesik a gyomrom!

– Fél óráig még elviseljük.

Ráveti magát a telefonra, Jolka fülel, kit hív vajon. Mással beszél-jelzés, Dóczyékat tárcsázza.

„Csak közeli jóbarátról lehet szó. Aki nem sértődik meg, hogy utolsó pillanatban... Aki bizalommal és könnyedén fogja magát... És aki későn fekszik le. Például Bánóczi. Nem, ő túlságosan formatisztelő. Kicsit előkelősködő. Azért se hagyná magát iderángatni. Fenemód vigyáz a tartására. Véletlenül se felejtí otthon a jelentős író pózát. Arra kell neki a társaság, hogy legyen kinek mutogatnia a nagyságát. El-lenszenvesen előkelősködő.”

Tárcsázza Dóczyékat. Mással-beszél-jelzés.

„Kerámikus barátunk hajnalban fekszik, rendszerint. Egy időben hetenként telefonált, hogy ugorjunk fel a műtermébe. Aztán abahagyta, mert nem mentünk. Ő meg csupán a remekműveit óhajtja mutogatni, egyéb nem érdekli. Nem is társaslény, a legkevésbé sem elemző koponya. Műterme falain kívül nincs témája. Műterme falain kívül viccet mesél, százaz szériában. Hig oldat, ha...”

Tárcsázza Dóczyékat. Mással beszél-jelzés.

Noteszát lapozza, a barátok-rokonok-ismerősök betűrendes cím- és telefonszámjegyzékét. Nem, ő sem és ő sem és ő sem. A közepénél tart, amikor Jolka betárlalja a vacsorát.

– Gyere már Bandi – mondja halkan.

– És ha nagy baj van Dóczyéknál? Én azalatt nyugodtan vacsorázgassak?!

Hívja a központot, ott tudatják, hogy hibás Dóczyék vonala.

Jolka hallgat, odaadással eszik. Csányi doktor erőlködve gyűr le egy-egy muszáj-falatot. Félkezében ott a notesz, mániákusan lapoz.

– Még mindig hívni akarsz valakit?!

Erre Csányi doktor földhöz vágja a noteszt. Akkor emeli fel, amikor Jolka ki-megy a tortáért.

Beleharap egy szeletbe.

– A tésztaja tömény szaharin. A habja savanyú, megromlott.

– A szájad íze romlott meg. Aludjunk ki.

Narancs is van az asztalon, az az egy ízlik Csányi doktornak.

„Amit nem az emberek kotyvasztanak össze, az tartósabb. Nagy mennyiségben se undorító. Hegynyi se lenne az. Narancsligetet még nem láttam... Virágzik... terem... és a levegő... narancsszagú?”

Közben lapozza a noteszt. Az utolsó oldalon: Wenger Laura. Anyai ágon unokanővére. Felugrik.

- Laurára nem gondoltunk! Ő boldogan jön hozzánk bármikor!
- Tíz után? Ki se lép az utcára.
- Taxival! A költségünkre!

Máris tárcsáz. A második csengetésre szokott jelentkezni Laura. Most soká veszi fel a kagylót. Pincehangon tapogatózik:

- Halló... tessék... halló... kivel beszélek?

„Megint berozsdásodott, szegény.”

- Gyere el hozzánk, Laurám, nagyon örülnénk neked.
- Hová? Tessék? Mikor?
- Most. Légy ifjú és ruganyos, ahogy nálad megszoktuk!

Csányi doktor hangjáról pattogzik a fiatalos remény.

- Hány óra van?
- Kicsit késő... De annál mulatságosabb, nem? Taxit küldök érted.
- Nincs most éjszaka?

„Mi ez?! Mintha nem lenne egészen eszénél.”

- Nyárspolgáréknál talán már éjszaka van. Nálunk most kezdődik az este!

- Várj egy pillanatig, Bandikám... Megmosom az arcom...

Míg vár, odaszól Jolkának:

– Nem tudom, mi történt vele... Furcsa... Ha esetleg nem jönne, vigyük le a kosztot a házmesteréknek.

- Kétélű... olyan... olyan múltbeli... manapság semmi értelme.

„Értelme...!” Mi egy hidegtál és egy torta értelme? Az, hogy köréülnek. Korántsem a kalória-tartalma. Nem lehet súlyos baja Irénnek... Délután négykor búcsúztam el Zsigától... És egyedül miért ne? Lett volna kire hagynia a feleségét, ha valóban kíváncszott volna ide...”

– Halló, Laurám, személyesen nyugodtan megbeszélhetnénk. Valami fontos ügyet érintettél... ha még emlékszel...

– Hogy emlékszem-e?! – pici gúny, kövér sóhajba ágyazva. – Altatót vettem be. Erős. Tagló inkább, mint altató. Amikor hívtál az előbb, azt se tudtam hol vagyok, milyen nap van... De már tisztább a fejem... Elmentek a vendégeid?

- Igen.

- Most rám tudsz szánni egy kis időt?

- Na hallod Laurám! Úgy kérdezed, mint az idegen!

– Kivizsgáltattam magam. Tegnap... nem. most látom, hogy még nincs éjfél... ma közölték az eredményt. Daganatot találtak... nőgyógyászati... Azt mondták: nem okvetlenül kell, de ajánlatos kioperálni. Megigérttem, hogy sürgősen döntök. Ahhoz viszont tudnom kellene, hogy rákos-e vagy sem?

– Ne légy ilyen gyerekes! Ráknál a te döntésedre bizzák...?! Az csak egy jelentéktelen, jóindulatú daganat lehet!

– Vagy pedig úgy elharapódzott... régen halogatom a vizsgálatot... hogy talán már nemigen érdemes...

– Laikus képzelődés! – Szándékosan erélyes, hogy elkeresse a rémképeket. – Holnap reggel megnézem a leleteidet és beszélek a kollegákkal. Hol vizsgáltak?

Laura megmondja pontosan, röviden, aztán elnézést kér, visszafekszik, majd' leragad a szeme.

Jolka ijedten érdeklődik: rák?! Csányi doktor nem hiszi. Jolka sirvafakad:

– De ha könnyű műtét, akkor is...! Ki törődik vele, rajtunk kívül?! Ha téged leköt a klinikád és engem éppen vidékre küldenek, akkor nyelheti a mások látogatóit. Az a legszomorúbb... a legszomorúbb a világon... teli a kórterem, az ő ágya mellő pedig kölcsönkérlik az üres széket, mert neki úgyse kell.

– Egyelőre a leleteinél tartunk! Ha kórházba kerülne, engem akármikor beengednek. A kórteremben egyedül neki lenne vendége látogatási időn kívül. És orvosokkal mégiscsak figyelmesebben bánnak. Megvizgaszta, Jolka?

Jolka ágyaz.

„Az arcán ilyenkor intenzív lelkiélet. Míg át nem csúszik egy cikk-tervbe. Attól fogva inkább agymunka nyomai. – Indítsunk mozgalmat az elhagyott kórházi betegek szervezett látogatására! Nem – gondolja – ez abszolút helyes tartalma ellenére, ebben a formában az ötvenes évek hangja. Ma érdekesebben kell és rejtettebb megközelítéssel. Mitől fogva Jolka az érdekesebben és a rejtettebb megközelítésen töri a fejét. Az üres széklet, melyet a mások látogatói kölcsönkérnek, mindenesetre megtartja, mint szemléletes, használható motívumot.”

„Szeretek gúnyolódni és az se sokat számít, ha igazságtalanul. Zsiga szerint az igazság is mesterkéltségek és időleges fogalom. Bár beosztottjainak viszálykodásai alkalmával Zsiga mindig igazságosan ítél. – Csak mert jobban kedvelem a rendet a rendtelenségnél – állította. Meg a szoba, ahol kiporszívóztak, letörölgettek, satöbbi... És a por úgysí lerakódik újra, satöbbi...”

„Gúnyoltam Laurát a kandallófája-konyhafája miatt... Most rémek kerülgetik, most röviden, tárgyilagosan beszél. Laura kedves buzgalommal tanult még nyaránként is nagyanyánk kertjében. Tizennyolc-tizenkilenc évesen, mielőtt állásba ment. Én köveket rúgdostam, a macska farkát húzgáltam, ő pedig serényen teljesítette a nyelvkönyv kívánságait. Körmölte a leckét és odébb-odébbhúzódtak a forróság elől. Az árnyékkal mozgott együtt, nem a fénnel. Másfelől fénybe nyújtózott. Az ilyen lány legártalmatlanabb daganata sem jóindulatú. Amikor hozzám menekült, azt mondtam: – Vendégeink vannak. Nem haragudott meg rám, altatóba fojtotta magát. Bűntudatom lenne... de nem akarom. Holnap úgysí intézkedem, körültekintően, Laura javára. Ma fityülni akarok rá. A mai este az enyém. Mire?”

„Semmire, de még a semmire se. Jolkám, bár lefeküdt a másik szobában, az ajtót nem csukta be, úgy olvas, hogy percenként kiles a könyve mögül: mi üthetett belém?! Rendkívül zavar vele. Szívesebben ülnék egy kétszer kétméteres fülkében egyedül. A semmittevéshez kellene a legtöbb indok. Ha Jolkám olyan igen sima nem lenne. Ő nem faggat, dehogy! Alkalmazkodik! Máskor tíz után is cseng a telefon. Mi az, talán a mi készülékünk is elromlott?!”

„Egyszer azt is meg kell fogalmaznom, hogy Jolka alaktalan lény. Neki nem ellentmondásai vannak, neki tulajdonságai nincsenek. Azaz: csak itt-ott... elvétele... Zsiga ellentmondásos. Ember-szemszögből nézve a rosszat vallja, mint felismert törvényt. A jót teszi. Éppen ma akartam ezt egymásbasimitani. Hoppon maradtak az érveim. Az ellentmondások életre szólóan érdekesek. A tulajdonság-hiány lyukas unalom. Azért mert Jolka nehéz helyzetekben derekasan állta a sarat, halálomig hálával adózzak?! Adódom-adódom, s egyszercsak Dóczyék látogatása messzi túlnő egy kis vendégség jelentőségén. Hogy másféle szellemi levegőt szívhassak. Pontosabban: valódi szellemi levegőt. Jolka az élettársam, jó, jó. De ő maga milyen?”

„Újságíró. Csakhogy nem igazán az. Témái először közhely-változatban jelentkeznek, mert féltehetség. Utóbb megszórja őket eredetiséggel is. Mert intelligens. Tudja, mi kell. A saját ízlése szerint a könnyzacskókat célozná meg. Afféle biedermeier-modorban írna. De tudja mi a modern, s nem érzeleg. Velem sem. Az ösztönei puhák, magamegadásra hajlamosak. A tudatát erőnek erejével megkeményíti. De csak az érzélgés elkerülésére. Alkalmadtán halványan vitatkozik velem. Lényegében mindezt ráhagyja. Ebből lesz a semmilyen. Figyelmeztet, hogy telefonhoz kellett volna hívnom az elvált asszonyt. Néhány másodperc, s belenyugszik, hogy nem kellett volna. – Én mindig sajnálom Laurát... egy kicsit. – Én mindig sajnálom: természetéből fakadó szeretethullám. Egy kicsit: mederbeszorítás. Azonnal. Ide-oda, csiki-csuki. Esténként, reggelként. Sokkal feltűnőbben is. Tegnap elmesélte, hogy kibányászott egy nyomorult asszonyt a riportútján. Egy bizonyos Bartánét. Körmönfontan kisémmizték azt a Bartánét. Jolka sírt, míg mesélni kezdte. Csupa lélek volt. Aztán papírlapot elő! Kemény vonalak, egy katonatiszt vonalai. Pattogó címszavak: Okok! Következmények! Bartáné balfogásai! Az ellenlábasok vétkei! Dir-dúr, hősi virtus! Nyilvántartás, elrendezés, iktatás. A legközelebbi könnyekig.”

„Örökös en egy napilap praktikumai. Örökösen a maga felszítása. Olyan utálatos, mint az onánia. Ez a nő szíve szerint édes-bús szipogással reagálna a világra. Ehe-

lyett hegyes cikkekre, lüktető riportokra ajzza magát. Puhán elomlana, s ehelyett szilaj tehetséget játszik. A negyedtehetségével. Fáraszt vele, s közben kímél. A szerepbe engem nem von bele. Nekem a kényelmesen sima asszonyt akarja nyújtani. Hol van ő? Sehol. Gyors, ügyes mozdulattal be kellene nyomni a gégejét. A gégejét és kész!”

„Hogy ... hogyan?! Nem értem! Nem én voltam ... Jolka ... Másnak százszor több van a rovásán. Soha eszembe nem jut ilyesmi, ha ... Ha program szerint múlnak az órák! Dögöljenek meg Dóczyék! Ugyan mi baja lehet Irénnek, amiről Zsiga négykor még nem tudott?! Nátha talán?! A nagyságosasszony náthája miatt boruljon fel az én házasságom?! Néhány orrfúvás miatt veszítsem el az élettársamat?!”

- Jolka gyere, elmegyünk mulatni! Rendezünk egy görbe éjszakát!
- Jó humorod van.
- Ugyan miért ne?! Csak mert máskor nem járunk bárba?!
- Megbolondultam, hogy újra felöltözzek?! Háromnegyed tizenegy!
- Na és?! Öt perc alatt felöltözhetsz! Azt játsszuk majd, hogy kezdő szerelmesek vagyunk, lakásunk nincsen, csak a bár a búvóhelyünk.
- Ne haragudj, elálmosodtam. Még egy oldalam van a fejezetből, aztán eloltnék.

– Előbb a kezedet szorongatom az asztalnál, iszunk, s amikor a fejembe szállt a szesz, megcsókollak. Utána félve körülсандítok: nem látta-e meg valaki illetéketlen?! S csakazértis szájoncsókollak még egyszer!

Fojtott szenvedéllyel beszélt. Jolka a fejét csóválta, mint egy helyes kisgyerek számárságain. Asszonyosan elmosolyodott:

- Itthon nem lesz jó?
- Nem, nem, az egészen más! Melyik ruhádat hozzam ide?
- Bandikám, légy ésnél! Vagyont szórtunk ki hiába Dóczyék miatt. Ha most ráduplázzunk a pazarlásra, meg se élünk fizetésig!
- Nem érdekel az az egy-két rongy százaz! Öltözz fel Jolka!
- Szavamra: nem tudok rajtad eligazodni. Játsszod ezt a fenyegető hangot, vagy valódi?

„Vigyáznom kell a hangomra. Ha rendkívülit talál benne, mégis nekikezdek faggatni. Oknyomozás és én csak tagadni tudok. Az ellenkezőt is tagadnám és az ellenkező ellenkezőjét is. Ha tovább faggatna, hogy tehát az ok ... és mégis mi? ... akkor esetleg csakugyan megfojtanám.”

– Jolka, te új szemmel néznél körül a bárban, jó cikk kerekedhetne belőle.

„Szöveget ütött a fejébe. Megfontolja. Ezt megfontolja a drága.”

– Nézd, a környezet önmagában nem elég érdekes, azt már sokszor megírták. Csak azzal dobhatnám fel, ha meginterjúvolnám a vendégeket. De egyrészt: te mit csinálnál addig? Másrészt: mára kiriportoztam magam, épp elég fárasztó volt a délelőtti. Te se malmoztál napközben, fekdj le, Bandikám.

– Ha nem mulatunk, akkor dolgozom. Beszámoló ... tulajdonképpen úgyis holnapra várják. Behúdom az ajtót, hogy elaludj. Jóéjszakát!

- Puszi nincs?
- Hogyne lenne.

„Puszi is volt. Átkozottul, ördögösen fegyelmezett alak vagyok. A civilizáció haszna. A civilizáció legfőbb áldása ez az önfegyelem. A robbanások csakis a saját epidemiszen belül. Míg netán összegeződnek. A milliányi kicsike robbanásból, robbanásocskából egy hatalmas. De akkor már kívül. Hütyü földgolyó, ég veled!”

„Egy kis házias ölelkezésre kész örömet hajlott volna. Én meg arra hajlanék, hogy baltával vágjak a bútorokra, a kerámiavázákra és a kovácsoltvas maszkra a falon. Legalábbis az égő alatta szilánkokra spriccelne szét. Jolka nem jött el a bárba, mégcsak nem is alkalmazkodó. Mégcsak az se. Meddig élek még a semmilyen mellett?! Ó, nyilván halálomig.”

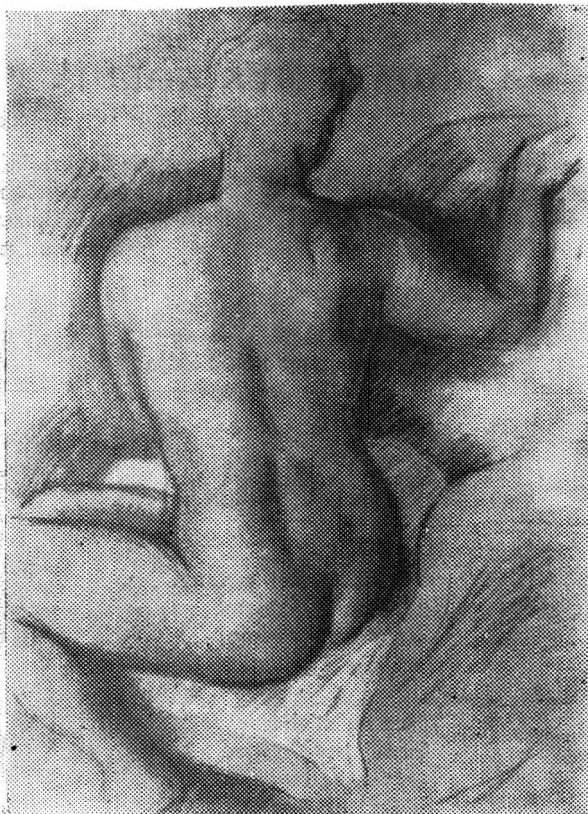
„Az egész városban minden telefon elromlott, hogy senkise hív?! A hangok jók és érdekesek, testből vannak és lélekből. Hangszálak, szájberendezés, a rezonáló do-

Boz alakja... és a gyerekkori környezet, főként az anya, meg a tapasztalat lerakódásai, életkedv vagy életundor... Kinek a hangját hívjam, aki örülne is nekem? Talán az inspekciós kollegát. Még kezdő, szüksége lenne a tanácsaimra, csak nem mert többször zavarni...

- Halló, nővérke, kérdezze meg Fehér doktort, nincs-e valami problémája?
 - Felkeltsem? Alszik.
 - Alszik?
 - Igen. Teljes a csend az osztályon. A betegek nyugodtak.
 - Ha most bentlennék, rám se lenne semmi szükség?
 - Halló. Nem értem, mit tetszett kérdezni.
 - Mondtam: jóéjszakát nővérke.
- „Miért vagyok én egyedül ezen a zsúfolt világon?!“

*

Irén, Dóczi Zsigmondné megfázott. Egyszerű náthánál valamikéval súlyosabban. Fájt a torka és egy kis hőemelkedése is volt. Harminchét-ötöt mért.

FERENCZY BÉNI rajza

SZUBJEKTÍV MONOLÓG

Kedves barátom, mire vársz,
sajnálod magad módfelett,
mivel huszonhat éve élsz,
s furcsán áll a karriered?

Nem vagy kiadóhivatal,
lapszerkesztő, se rádió,
még az új magyar dráma se,
a jó és előadható.

Nem ismered az életet,
lehetnél tán miniszter is,
ki íróasztala mögül
tudja mi igaz, mi hamis.

Nem értelek én, mire vársz,
te betűket rágó tanár,
csak a gyereket figyeled,
ki súg, nevet és kiabál?

Kubában kerek év alatt
nem gyűjtöttél egy szép kocsit,
és autó nélkül nézelődsz,
még azt hiszed, látsz valamit?

Szajhának pénzed nem adod,
csak a kedvesed szeretted,
bizony barátom, furcsa vagy,
nem is értem, mi lesz veled?

A MAGÁNY KÉK HOLDJA

Lóbálom a lábam,
úgy örülök, mintha
bajok nélkül élnék
ebben a világban.

Gyönyörködöm benned.
Igazán velem vagy?
Kérlelő kezemmel
magamnak meglellek.

Örülök, ha nézlek.
Szemem alól lassan
a magány kék holdja
eltűnik-e végleg?

DAL KÉT HANGRA

Fut az út, fut a vágy,
kérdesz a szerelem:
őrzöd-e nappalom,
őrzöd-e éjjelem?

Hoz az út, hoz a vágy,
kérlel a szerelem:
legyél a nappalom,
legyél az éjjelem.

PÁL JÓZSEF

SZOMJÚSÁG

Veri testembe a nap arany szögeit
köröttem minden káprázat
égről szakadt le ma a mező
és sárga sárga sárga
és kék fény ég a gázláng kékje
csap át izzásba aluminium-fehérbe

Veri testembe a nap arany szögeit
s ott áll az Y alakú fa
a vén lombú tölgy két ujjja között
gém és ostora lóg le a kútba
mohás falú hűvös kútba

Nékem ez jutott ez a szomjúság
a képzelet észbontó iker-ábrája
az Y alakú tölgy alatt a kút
és az égről leszakadt fények lángja

Veri testembe a nap arany szögeit
és szomjazom szomjazom
inni kéne
sir a fa csikorog
vödre száll
üresen le a mélybe
ostora rándul
csapódik fel az égre
az izzó aluminium-fehérbe

EGYETLEN NEVE VAN

csak láttatok volna Jujeaná arcát
ment a téren és rám gondolt
mert a tornyok között galambok raja szállt át

én kenyérkém dűnnyögtem a sarkon
Rimbaud egyik kis fickójaként

de Jujeaná nem tudott erről
arról se hogy csak ez az egyetlen neve van
mi más neve lehetne a szerelemnek

Jujeaná mondják az emberek
én kenyérkém dűnnyögöm én

KÉK FÉNYEK PÁRZANAK

Kék fények párzanak fent a magasban
Megmutatta a tavasz pelyhező ölét
Amint letörölte arcáról a csillogó harmatot

Hajamban virágpör aranyeső szirma
Mosolyom sóhajnyi szállni akar
Árnyékom kiterítve mögöttem
Barátaim elmaradtak
Ellenségeim elmaradtak

De szemben jó a fiú legkisebb-énem
Kis klottgatyában és mezitláb
Kezében sudár mogyoróvessző
Füzéren ezüstös halak

POLNER ZOLTÁN

LOVAK

Az ég istállóajtáját
rájuk csapta az alkonyat.
Hová lettek a borostás mezőkről a
lovak

nagy, húsvér istenszobrai?
Kesely homlokuk összetört
bálványa szerteszét hever a sáros
dülők

mentén. Durva káromkodás
sarjad megszakadt árnyukon.
Az utak jeltelen vértanúi ők már.
Tudom

milyen hánytorgó fájdalom
állt rajtuk bosszút és miért
vágott a harag csattanó ostorával
ki vért

küszködő, inas testükön.
Lehorgadt, szomjas fejüket
magasba felvetik most s a szelíd fák
felett

szétnéznek. Habos szájukból
előlobban az esti köd
s az égbe húzzák a szénaillatú, friss
mezőt.

Aktaszám: B—1507/1964

(Dokumentumjáték)*

RÉSZTVEVŐK:

A Tanú
Az ügyész
Az asszony
Gergő bácsi
Az anyós
A zarándok
Első vendég
Második vendég
Orvosnő

Első orvos
Második orvos
Első Hang
Második Hang
Női hang
Elnökhelyettes
Tanácstitkár
Előadónő
Riporter

Első Hang: A németországi Trierben 7 ezer nő esett áldozatul a boszorkány üldözésnek.

Második Hang: A franciaországi Toulousban egyetlen napon 400 boszorkányt végeztek ki.

Első Hang: Remigius Miklós lotharingiai főbíró 1595-ben megjelent „Daemonolatria” című munkájában dicsekszik, hogy 15 év alatt egymaga 800 boszorkányt ítélte el.

Második Hang: 1565-ben Kolozsvárott elégették Boczi Klára boszorkányt.

Első Hang: 1565-től 1728-ig Magyarországon 430 lányt, asszonyt vádoltak boszorkánysággal, közülük 169-et megégették.

Második Hang: Az ormánsági K. János vallomásából: Egyszer lesben álltam az istállónál egy bottal, hogy megverem, de a néne olyan volt, mint a szellem, nem tudtam megütni, a teste olyan volt, mint a tutos békáé.

Első Hang: 1942-ben Szekszárdon egy öregasszony megmérgezte a szomszédját, mert egy javasasszony azt mondta: csak akkor gyógyulhat meg, ha elpusztítja a szomszédban tanyázó boszorkányt.

A Tanú: Balatinác Jánosné, sárháti lakos 1964 szeptember 3-án reggel fél kilenckor a mohácsi piacon fejszével háromszor fejbe ütötte a piactéren árusító anyósát, Balatinác Mátyásné. A két asszony tizenöt éve haragban volt, tíz éve nem köszöntek egymásnak. A fejszét a közelben tartózkodók csavarták ki Balatinác Jánosné kezéből, az ütések következtében Balatinác Mátyásné koponyája megnyílt. A súlyosan sérült, idős asszonyt először a mo-

hácsi kórházba, majd onnan a pécsi idegklinikára szállították. A tettest a rendőrség letartóztatta.

(Gong.)

A Tanú: Balatinác Jánosné szándékos emberölési kísérletének ügyében az első tárgyalás 1964 október 20-án volt, Mohácson.

(Montázs az eredeti rádióriport anyagából.)

Balatinác: És amikor a kislány öt éves volt, vagy én nem is tudom, mennyi... látom, amikor kicsi volt, megrázkódásai voltak neki, mintha örülne valaminek, vagy mit tudom én. Nagyon eleven gyerek volt. Egyszer hoz a feleségem a szőlőbe egy kismacsát. És ott áll, mondom, mit akarsz? Ászongya a feleségem: mondta az anyósom, hogy vágjuk el a nyakát, és itassuk meg a vérével a gyereket...

Orvosnő: Ez a betegség úgyszólván teljesen tünetmentessé tehető a modern orvostudomány segítségével, és a benne szenvedők életképes, hasznos tagjai lehetnek a társadalmunknak, megfelelő életmóddal...

Gergő bácsi: Aztán mondták nekem: Gergő bácsi, nézze meg az anyósom. Hát látom, ugyan az. Tudja, amikor ránéztem, egyszer csak hánying gyűtt rám. Majdnem hántám. Undorítják a lelkemet az ilyen ördög tarisznya, szóga, nem más ez, vagy ördög pulikutya. Most már meggyőződtem. Megmondtam a Balatinácnak és a feleségének, hát hájjá: nem tisztalelkű ez a nő, mert rámgyűtt a hánying. Ez most már látom, nem tisztalelkű nő. Megmondtam nekik...

(Gong.)

* Garay Ferenc bűnügyi riporterja alapján. A helyszíni riportokat Bereczki Gyula készítette.

Az ügyész: Neve?
 Az asszony: Balatinácz Jánosné.
 Az ügyész: Lánykori neve?
 Az asszony: Jánics Katalin.
 Az ügyész: Mikor született?
 Az asszony: 1919-ben.
 Az ügyész: Iskolai végzettsége?
 Az asszony: Hat elemi.
 Az ügyész: Balatináczné, meg tudja mondani, hogy melyik napon ünneplik Magyarország felszabadulásának évfordulóját?
 Az asszony: (Kínos, hosszú csend.) Nem tudom, kérem.
 Az ügyész: Milyen ünnepeket ismer?
 Az asszony: Újévet. Húsvétot meg a karácsonyt.
 Az ügyész: A szentek közül melyiket ismeri?
 Az asszony: Szent Antalt. Meg szent Józsefet.
 Az ügyész: Milyen folyók vannak Magyarországon?
 Az asszony: A Duna. Meg a Karasica. (Hosszú csend.)
 Az ügyész: Más folyót nem ismer?
 Az asszony: (Egy ideig hallgat.) A Dunát.
 Az ügyész: Hány éves a lánya, Balatináczné?
 Az asszony: Most huszonegy.
 Az ügyész: Ez az egy gyereke van?
 Az asszony: Ez az egy.
 Az ügyész: Hány éves asszony volt, amikor a lánya született?
 Az asszony: Három. El is múlt egy kicsivel.
 Az ügyész: Az anyósa nem ellenezte a házasságot?
 Az asszony: Tizenegy hold földjük volt. Az én apámnak hétszáz négyszögöl. Nagy volt a különbség.

Az ügyész: Szóval ellenezte?

Az asszony: (Száraz, közömbös.) A szigeten nehéz férjhez menni. Már húszéves voltam, amikor jött az uram... (Lassan, szinte lehellet finoman beúszik a lakodalmass támbura muzsika, amíg az asszony beszél, csak egészen távoli, szinte áttetsző.) A tamburások délutántól kezdve játszottak, meg se álltak, csak vacsorázni... Az anyósom egész este nem szólt, rettenetesen szégyelltem magamat... Szép lakodalmat csináltak, ott volt a fél sziget... Elfáradtunk, újrakezdtük a táncot, a szigeten nem is, emlékeztek akkor ennél nagyobb mulatságra...

(A lármából, muzsikából kiszűrődik két spicces férfihang.)

Első vendég: Nagy szerencsét csinált ez a Jánics lány.

Második vendég: (Nevet.) Tizenegy hold nem túl nagy szerencse.

Első vendég: Van annak a tizenegy holdnak olyan kukoricája, hogy a lovasember nem látszik ki belőle.

Második vendég: Gögje is van.

Első vendég: A Balatinácz-család mindennek megadta a rendjét. A hizónak a kukoricát, az asszonynak a lisztet, hogy dagaszthasson.

Második vendég: Aztán belepusztul ez a lány.

Első vendég: Az én anyám se örült a menyének.

Második vendég: Cseléd lesz.

Első vendég: Ő választott.

Második vendég: Vagy az anyja.

Első vendég: (Gonoszkodva nevet.) Azt mondják, hogy már erősen látszik a gyerek.

Második vendég: Látszik a fene.

Első vendég: Pár hónap múlva megtudjuk.

Második vendég: Senki se tartott gyertyát.

Első vendég: Az öreg Balatináczné még az esküvő előtt megátkozta a fiát, meg ezt a lányt is. Csak úgy nem szokott az ember átkozódni.

Második vendég: Ha tehetetlen az ember, akkor elkezdi átkozódni.

Első vendég: Az átok az nem tréfa... (A láрма és a zene megerősödik, elnyomja a beszélgetést.)

A Tanú: Jánics Katalin tehát Balatinácz Jánosné lett. Boldog volt? Lehetséges. Egy kissé még idegenül mozgott az új portán, a tizenegy hold meg a hétszáz négyszögöl közötti feszültségek nehezen oldódtak fel a Balatinácz családban, de a férje jó volt hozzá, kedves és ragaszkodó, mint egy új házasember szokott lenni. A fiatalasszony gyakran kiment a vízpartra, szerette a vizet, legtöbbször alkonyatkor ment, s a homokpartok alatt a folyót, azon túl pedig a várost nézte, és apró kis örömek után vágyódott.

Az asszony: (Belső monológ, inkább száraz és komor, hiányzik belőle a nosztalgia.) Tavaly bejött hozzánk egy házaló, nagy, erős ember volt, leült a konyhában a sámlira, és azt mondta, hogy egy igazi hídon ezer ember is átmehet egyszerre... Milyen lehet egy igazi híd?...

Egy női hang: (Visszhangszerűen.) Lányom, most nagy szerencsét csináltál, a gazdag Balatinác János felesége leszel!

Az anyós: (Visszhangszerűen.) Semmi közöd hozzá! Itt mi vagyunk az urak!

Az asszony: Ott van túl a város, a vasúton egy mozdony is füstöl. Ha el lehetne menni azzal a mozdonnyal, mondjuk, csak úgy... Pécsnek biztos nagyobb piacai vannak, mint Mohácsnak...

Egy női hang: (Visszhangszerűen.) Lányom, most nagy szerencsét csináltál!

Az asszony: Másik ruhát kellene venni, de nem engedik, hogy az uram vegyen. Majd ha ez leszakadt... Mintha mindig le akarnának előttem tagadni valamit. Ha kérdezek tőlük valamit, csak hallgatnak, meg kimennek a szobából...

A Tanú: Azután kitört a háború, később megjelentek a levegőben a bombázógépek, és a postások széthordták a katonai behívóparancsokat.

Második Hang: Balatinác János Mohács-szigeti lakos, született 1916-ban, anyja neve Bertity Ilona, a hadkiegészítő parancsnokságon...

A Tanú: Amikor a komp átment vele a vízen, hogy bevonuljon katonának, a gyerek már útban volt. 1943-ban. A férj bevonulása után minden nehéz munka a fiatalasszony nyakába szakadt, időnként rosszullétek és görcsök gyötörték, sokszor csak lezuhant az ágyra, és úgy feküdt, mint egy mozdulatlan fa...

Első orvos: Szívbillentyű-elégtelenség.

Az asszony: (Meghökkenve, mintha eddig észébe se jutott volna, hogy beteg is lehet.) Mit tetszett mondani?

Első orvos: Kimélje magát, Balatinácné. Nagyon fontos, hogy kimélje magát. Jöjjön be kedden megint, addig felírok egy gyógyszert, ebből naponta háromszor két tablettát...

A Tanú: Balatinác Jánosné héthónapos állapotos korában is harminckilós kosarakkal járt a mohácsi piacra, végig a gáton, porban, sárban, azután át a kompon, kilométereket az

anyósa után, aki mindig vele cipeltette az árut, a csomagokat, nap mint nap, robotszerűen, egymásután...

Az asszony: (Kissé durván kifakad.) Nem bírom!

Az anyós: (Nem ellenséges, inkább közömbös.) A gyümölcsöt be kell vinni a piacra, nincs annyi, hogy kidobjuk a pénzt az ablakon.

Az asszony: Ha az uram itthon lenne, biztos, hogy nem merné megtenni ezt velem.

Az anyós: Az urad az én fiam.

Az asszony: Azt hiszi, eltűrné, hogy úgy bánjon velem, mint egy állattal?

Az anyós: Én nem parancsoltam az anyámnak, a fiam nem parancsol nekem.

Az asszony: Azt hiszi, hogy másnak nem tűnt fel, amit velem csinál? Hogy nem halom, amikor a piacon összesúgnak mögöttem: szegény, legalább harminc kiló ez a kosár...

Az anyós: Az urad a fronton van. Te vagy most ebben a házban a támasz.

Az asszony: A hetedik hónapban vagyok!

Az anyós: Minek sietél?

Az asszony: A fia gyerekét hordom magamban.

Az anyós: (Kissé gúnyos.) Talán attól féltél, hogy elszalad az urad? Ráértetek volna később is azzal a gyerekkel, ahogy a jobb családokban szokás. Miért kellett már a harmadik évben? Ezzel akartad megfogni a fiamat?

Az asszony: Nem én akartam ezt a gyereket.

Az anyós: Mindegy, hogy ki akarta. Az asszonynak kell okosnak lenni, nem a férfinak... (Most először zökken ki a nyugalmából.) Mi lett volna belőled, ha nem hoz ide a fiam?... Azt hiszed, hogy nekünk talán az égből hullott ide az ölünkbe a tizenegy hold föld, meg minden? Megdolgoztunk érte. Én is, az uram is, az egész család. Mások télen pipáltak, a kalendáriumot forgatták, az én uram meg bejárt a városba dolgozni, át a jégen. Ezt nem sügják mögötted a piacon?... Te csak örülhetsz, hogy bekerültél a Balatinác családba.

Az asszony: Ki erőltette ezt a házasságot? Én erőltettem?

Az anyós: Mi semmit sem erőltettünk.

Az asszony: Talán én jártam a maguk nyakára, hogy ide akarok jönni? Én erőszakoskodtam minden este az ablakuk alatt?

Az anyós: Amikor például nyitott ablakkal vártad a fiamat.

Az asszony: Én a maga fiát...

Az anyós: (Közbeváág, ellenállhatatlan.) Inkább stafírunгод lett volna! Mit hoztál ide? Semmit! Az égvilágon semmit!

(Hosszú csend.)

Az asszony: (Mintha nagyon kifáradt volna.) Én, az ablakomat... Kegyetlen asszony magam, de vigyázzon. Nagyon vigyázzon, ha valami baj történik a gyerekekkel, akkor az uram agyonüt bennünket. Biztos, hogy engemet is, meg magát is...

7.

A Tanú: A fiatal Balatinácné gyakran gondolt a férjére, meg a frontra, amiről egyébként nem is nagyon tudta elképzelni, hogy milyen lehet a valóságban. És minden, ami ebben az érzékeny hangulatú szigeti világban szép volt, ami jókedvre deríthette az embert: a víz, a gát, a vén fák, a madarak, a különös csendek és a meleg illatok, ezek Balatinácné számára már régen elveszítették a jelentőségüket...

Az asszony: (Visszhangszerű.) Jó volna el-menni ezzel a mozdonnyal, csak úgy felülni, senkinek se szólni.

A Tanú: Azután megszületett a gyerek. Máriának keresztelték. Az öreg Balatinácné a szülés utáni napon kiment a tanyára, nem is jött vissza, otthagya a menyét, meg az unokáját. A negyedik héten kiderült, hogy a gyerekek súlyos beteg.

Első orvos: Egyelőre ismeretlen eredetű görccsökről van szó. Valószínű, hogy születési betegség.

A Tanú: A fiatal Balatinácné nem értette. Kilenc hónapig várta a gyereket, tulajdonképpen erre épített mindent, azután jön egy fehérköpenyes ember, és azt mondja: veleszületett betegség.

Második orvos: A diagnózis: genuin epilepszia.

Az asszony: (Bizonytalanul motyog.) Mit mond?

Második orvos: Veleszületett epilepsziás görccsök.

Az asszony: Gyógyítsa meg a gyerekeimet, doktor úr!

Második orvos: Esetleg enyhíthetünk a betegségén, Balatinácné, de meggyógyítani nem lehet.

Az asszony: Gyógyítsák meg a gyerekeimet! Gyógyítsák meg a gyerekeimet!

A Tanú: Az orvostudomány akkor nem tudott segíteni, hiába vitték a kisgyereket előbb

a mohácsi kórházba, később a pécsi idegklinikára, azután mindenhová. Az évek közben múltak, gyógyszerek, kétkedések, reménytelenségek között. A gyerek állapota egyre súlyosabb lett, s lassan kezdett minden összecuszkodni Balatinácné körül. Csak a lány maradt, súlyos betegen. Most huszonegy éves, tizennyolc éve ágyban fekszik...

8.

(Eredeti rádióriport.)

Riporter: Mióta házasok, Balatináczék?

Balatinácz: 1939 december 23-án, vagy 24-én kötöttünk házasságot. Így körülbelül.

Riporter: A kislány mikor született?

Balatinácz: 1943 szeptember 29-én.

Riporter: Azóta beteg?

Balatinácz: Azóta.

Riporter: Hányszor voltak orvosnál vele?

Balatinácz: Hát azt... nagyon sokszor... kimondani nem lehet.

Riporter: Az ön édesanyja hogy van?

Balatinácz: Nem tudom.

Riporter: Nem tartják a kapcsolatot?

Balatinácz: Nem.

Riporter: Miért?

Balatinácz: Hát azt már...

Riporter: Talán maga is hisz a boszorkányokban?

Balatinácz: Én nem, hogy hiszek... már az volt közöttünk állandóan a baj, hogy én nem hiszek. Csak az, hogy amikor a kislány megszületett, hát én kint voltam a fronton, és küldtem haza pénzt. És nem mondtam meg. Én írtam a feleségemnek, hogy ne mondja meg az anyámnak, de megtudta, Én nem tudom, hogy honnan, és ott keletkezett a baj. És amikor a kislány ötéves volt, vagy én nem is tudom, mennyi, ő, látom, mikor kicsi volt, meg-rázkódásai voltak neki, mintha örülne valaminek, vagy mit tudom én. Nagyon eleven gyerekek voltak. Egyszer hoz a feleségem a szőlőbe egy kismacska. És ott áll... Mondom mit akarsz. Aszongya a feleségem, mondta az anyósom, hogy vágjuk el a nyakát, és itassuk meg a vérével a gyereket...

Riporter: Dr. Vargha Istvánné, dr. Kovács Erzsébet mohácsi orvos kezelte, illetve kezel Balatinácz Máriát. Milyen betegségben szenved ő?

Orvosnő: Ügynevezett Genuin epilepsziában. A beteget más orvostól vettem át, kész diagnózissal. Ez a betegség úgyszólván teljesen tünetmentessé tehető a modern orvostudomány se-

gítségével, és a benne szenvedők életképes, hasznos tagjai lehetnek társadalmunknak, megfelelő életmóddal.

Riporter: Ezek szerint a család kellő életmóddal tudott volna segíteni?

Orvosnő: Most már késő. Elmúlasztották a megfelelő környezet biztosítását. Az édesanya korlátozottsága megfosztotta Balatináczt Máriát az összes gyógyulástól. Üzentem az apának, hogy négy szemközt akarok vele beszélni, mert valami különösét találtam az anya viselkedésében. Az apa, mint később nekem bevallotta, annyira félt a feleségétől, hogy minden abnormális cselekedetét elhallgatott, minthogy azokat felfedte volna előttem.

9.

A Tanú: Balatináczt Jánosné úgyszólván minden szabad idejét a lány betegágya mellett töltötte. Ápolta és reménykedett. Éjszakánként leveleket fogalmazott, válogatás nélkül írt orvosoknak és kuruzslóknak: segítsenek meggyógyítani a gyereket! A piacon, a kútnál, a szomszédokban időnként csodálatos gyógyulásokról beszéltek...

Második női hang: Az isten akaratát nem lehet kiszámítani. Van egy javasasszony Nagykanizsa mellett, próbáld meg, lányom.

Első hang: Azt beszélnek, hogy Szentesen egy béna megtanult járni. Egy javasember ráolvasott valami varázsigét.

Második női hang: Biztos, az anyósod átka van a lányon.

Első hang: Megrontották a gyereket, azért nem tud meggyógyulni.

A Tanú: Balatináczné levelei az ország legtávolabbi vidékeire is eljutottak, az orvosok közben kézről-kézre adták a lányt, a fejüket csóválták, és vigasztaló szavakat kerestek. Aztán válasz érkezett Tiszakanyarról.

Első Hang: Levelét részvétellel olvastam. Volt idő, amikor tényleg gyógyítottam, voltak csodálatos gyógyulások. Egyébként az ilyen bajnál nem elég azt írni, hogy görcsök, hanem le kell írni, hogy fejfőrcs, gyomorgőrcs, ideg-gőrcs, a végtagok gőrcse, mert van ilyen is. Ez utóbbi rángatózással jár, a kezét és a nyelvet is győtri. Az ilyennek jó, ha például vaskulcsot adnak a kezébe, az enyhít. Mos-tanában nem lehet foglalkozni ilyesmivel...

A Tanú: Néhány hét múlva újabb levél érkezett Tiszakanyarról.

Második Hang: Sorait ismét nagy részvétellel olvastam, nagyon sajnálom a lányát. Sajnos

azokat az orvosságokat, amikre ön gondol, ma egyetlen gyógyszerárban se lehet megkapni. Egy meggyőződés van, az, ha erős hitük lenne a mi urunk Jézus Krisztusban, mert ő tegnap és ma és mindörökké ugyanaz. Ne fá-rassza ide magát, ha tudnék valamit tenni, úgy-is megteszem...

A Tanú: Egy másik levél az ország ellenkező sarkából.

Első Hang: Mély együttérzéssel olvastam a sorait. Sajnálom volna, ha idefárad, mivel oly messze az út, és olyan költséges, hogy kár lett volna, mivel azonnali gyógyulásról nem lehet szó. A kislány ügyét továbbadtam. Nekem or-vosságom, amit adhatnak, mint régen, most nincs. Az utóbbi időben ilyen dolgokkal nem lehet foglalkozni. A feleségem megkerítette egy fővárosi orvos címét, aki úgynevezett nehéz ügyekkel foglalkozik. Itt írom meg a címét. Vagy írnak a lakására, vagy személyesen fel-keresik. Próbálják meg, Isten oltalmába ajánlva magukat...

Második Hang: Tisztelt Asszonyom! Öröm-mel értesítem, hogy a kislányát február hetedikére, szerdára kórházi felvételre előjegyeztet-tük. Kérem, a lányával együtt a reggeli órák-ban, vagy a délelőtti folyamán keresse fel a kórházunkat. A portással kerestessen meg en-gem. Üdvözetemet küldöm...

Első Hang: Kisboldogasszony napján menjen el Máriakönyrére. Baja mellett van, fontos bú-csújáróhely, sokan szoktak odazarándokolni. Kérjen a csodatévő szentelt vízből, vigyen a lányának is egy bögrével. És fohászkodjon se-gítségért...

A Tanú: És Balatináczt Jánosné, aki megfor-dult már a klinikákon és az orvosi magánren-delőkben, meg a kuruzslók misztikus szobái-ban, 1960 szeptember második vasárnapján ott volt Máriakönyén, a zárandokok tömegében.

10.

(Elnyújtott, táradt és tárasztó vallásos ének.)

A zárandok: (Egy ideig énekel.) Honnan za-rándokoltál ide, testvér?

Az asszony: Mohácsról küldtek.

A zárandok: Először vagy itt?

Az asszony: Először.

A zárandok: Mivel sújtott meg az Úr?

Az asszony: Megátkozták a lányomat.

A zárandok: (Egy imát ha-dar.) Bűnös lel-künket tisztíts meg, Uram... (Megint elkezd énekelni.)

Gergő bácsi: (Távoli, elnyújtott hang.) Vizet tessék! Szentelt vizet tessék!...

A zarándok: Ha hiszel, testvérem, akkor itt a test is meggyógyulhat.

Az asszony: Hinni akarok. Azért jöttem ide.

A zarándok: Ki átkozta meg a lányodat?

Az asszony: Az anyósom mindannyiánkat megátkozott. Amikor megszülettem a lányt, meglocsolta a gyerek párnáját, és azt mondta: úgyis elszárad a menyem, mert én úgy akarom.

A zarándok: Az ördög szavai ezek, testvér.

Az asszony: A lány, amióta megszületett, súlyos beteg. Három éve már az utcára se tud kimenni. Görcsei vannak. Csak jajgat, esztét veszti és kész. Mintha meg akarna halni.

A zarándok: Vitted az orvosokhoz?

Az asszony: Vittem. Pestre, meg minden-hova, de nem tudtak segíteni.

A zarándok: Az orvosok is az Úr kezében vannak.

Gergő bácsi: (Valamivel közelebbről.) Vizet tessék! Szentelt vizet tessék!

A zarándok: Hány éves a lányod?

Az asszony: Tizenhét.

A zarándok: Nagy lány lehet.

Az asszony: Kicsi az, mint a madár.

A zarándok: Meg akarod váltani?

Az asszony: Szeretném, hogy egészséges legyen.

A zarándok: Van itt a búcsúban egy ember, aki segíthet neked.

Az asszony: Rajtam csak az isten segíthet.

Gergő bácsi: (Egészen közel.) Szentelt vizet tessék! Vizet!

Az asszony: (Tartózkodón.) Ki az, aki segíteni tud?

A zarándok: Gergő bácsi. A rendes neve Szokolov Szergej, de csak Gergő bácsinak kell szólítani.

Az asszony: (Óvatosan.) Járnak hozzá a népek?

A zarándok: Mindenki. Nagy ereje van Szokolovnak. Már többször tett csodát, megfékezi a gonoszt. Egyszer Úrnapján nagy vihar lett Bácsalmáson, a szél lecibálta az oltárterítőket is, akkor Gergő bácsi imára kulcsolta a kezét, háromszor körülsétálta a templomot, és a vihar lecsendesedett.

Az asszony: Gyógyítani is tud?

A zarándok: Minden betegséget.

Az asszony: (Vár egy ideig, töpreng.) Hogy lehet eljutni hozzá?

A zarándok: Ott áll a túlsó oldalon, a feszület mellett. Az, aki a szentelt vizet árulja.

Az asszony: Vezessen oda engem...

Az asszony: (Könyörög, nagyon fontos a számára, hogy Gergő bácsi meghallgassa.) Le-mondtak róla az orvosok.

Gergő bácsi: Attól még meggyógyulhat, test-vérhúgom.

Az asszony: Nincs már hova mennem.

Gergő bácsi: Az orvosok nem láthatják a gyerekeknek a lelkét. A betegségek pedig a lélekből gyűnnek... *(Hangosan elkezd kiáltozni.)* Vizet tessék! Szentelt vizet tessék!

Az asszony: Adjon valami orvosságot a lányom betegségére!

Gergő bácsi: A lélek orvossága, az fontos. Ha nincsenek ördögi jelvények a közeledben. A lány attól nem tudhat meggyógyulni.

Az asszony: Állandóan kinozzák a görcsök. Nem bírom nézni, mintha meg akarna halni... *(Sír.)*

Gergő bácsi: Fordulj a Krisztusodhoz. Meg a Máriádhoz.

Az asszony: Mindig imádkozom.

Gergő bácsi: (Kiáltozik.) Vizet tessék! Szentelt vizet tessék!

Az asszony: Azt mondják, hogy magának varázssereje van. Segítsen rajtunk!

Gergő bácsi: Én segíthetek. Mert én ugye burokban születtem. Csak ilyen tud az ördög ellen szembe szállni. Segítek, ha hívnak.

Az asszony: Jöjjön el hozzánk, amilyen gyorsan csak tud.

Gergő bácsi: Segítek, ha hisznek énbennem.

Az asszony: Hiszek magában.

Gergő bácsi: Megsegítek állatot, embert. Segíthetek olyanokat is, akik hazaküldték a kórházból, mert a doktorok mondták: vége. Volt egy beteg, soha nálam nem volt, nem vittem semmi gyógyszereket, csak megemeltem nála a három ujjamat, és úgy mondtam: kelj fel. És felkelt. Nem láttak a hivek más semmit.

Az asszony: És Úrnapján megállította a vihart.

Gergő bácsi: Gonosz ellen megállítottam a vihart.

Az asszony: És másokat is meggyógyított.

Gergő bácsi: Szoktam. Én járok, de minde-nütt megfizetik a tudományomat. Mert ez egy csuda.

Az asszony: Én is megfizetem. Mindent megfizetek. Ötszáz forintot fizetek, ha eljön. Az összes költségeket.

Gergő bácsi: (Latolgat.) Mert én ugye burokban születtem. Csak az ilyen tud az ördöggel szembe szállni.

Az asszony: A címet jegyezze meg: Mohács, Rókus utca 32. Balatináczék.

Gergő bácsi: Csak hogy én munkába vagyok. Egyedül vagyok. Nekem a ház, ha egyedül hagyok, kirabolhatnak. A háznak pásztorot kell állítani.

Az asszony: Mindent megfizetek.

Gergő bácsi: Hát jó, testvérhúgom... Meg fogom látogatni a Balatinácz népeket. Vihetsz neki ebből a szentelt vízből, itasd meg vele két bögrével. Adok egy kis kakukkfűvet is. Abból teát kell főzni, erős teát, a teában megfürdik az a lány. Rövidesen ott leszek én is... (*Megint elkezd kiáltozni.*) Vízet tessék! Szentelt vizet tessék!... (*A búcsújárók éneke elnyomja a kiáltozást.*)

12.

A Tanú: Balatinácz Jánosné megnyugodva tért haza Máriakönyéről. Felébredt benne egy halvány reménysugár, hogy a kiinikák, az orvosok meg a hideg gyötrelmek után akad egy ember, aki meg tudja szabadítani a lányát a betegségétől. Éjszakánként, amikor a lány már elaludt, Balatináczné a kezét tördelve virrasztott az ablak mellett: mikor jön már az üzenet Gergő bácsitól, és egyáltalán: eljön-e? Várt néhány hétig, azután levelet írt Bácsalmásra, a Kálvária sorra. Megírta, hogy esténként különös, figyelmeztető hangokat szokott hallani, és a kakukkfű is elfogyott. Nem sokkal később megjött a válasz Gergő bácsitól...

Gergő bácsi: Kedves Népek, nagyon megbetegedtem, mindent megértettem, a maguk levelét megkaptam. Gondoltam, felkészülök a gyógyításra. Már három éjszaka szolgálatot tartottam a kálvárián, a feszület előtt. Megjelent egy árnyék ember, és így szólt nekem: mit keresel itt? De én szentelt vizet vágtam hozzá. Akkor eltűnt a szemem elől. Köröskörül úgy zúgtak a bokrok, mint egy birka-csorda. El akartak zavarni onnan, de nem hátráltam meg a szellemektől. A küzdelemben csupa víz lettem, az izzadságtól belázasodtam...

A Tanú: A következő válasz néhány héttel később érkezett a Kálvária sorról, Balatináczné újabb kétségbeesett, sürgető levelére.

Gergő bácsi: Igen tisztelt családka! A szombat reggeli vonattal indulok Bajára, és Bajáról indulok busszal Nagybaracskáig, és Nagybarackáról Mohácsra. Nagy baj volt velem, majd személyesen többet fogunk beszélgetni. Már azt hittem, hogy nem fogunk találkozni

az életben. Megint jártak az ablakom alatt, többször szólították a nevemet, de nem adtam választ...

A Tanú: Végül pedig a látogatást megelőző levél.

Gergő bácsi: Tisztelt Balatinácz család! Értesítem magukat, hogy pünkösd ünnepére valóban Mohácsra leszek. Már huszadikán, szombaton délután. Ha Isten segít, akkor viszek két liter szentelt vizet. Majd többet fogunk elbeszélgetni személyesen. Sokat dolgozok, nem érek rá sehova se menni. Nagyon fáradt vagyok. Isten velük, de jövőök okvetlen...

A Tanú: Gergő bácsi, azaz Szokolov Szergej személyesen is megérkezett Mohácsra, a Rókus utca 32-be. Orvosságokat is hozott magával: ólmot, szentelt vizet, kakukkfűvet, meg tömjént...

13.

Az asszony: Szentelt vízzel megittattam, kakukkfű teájában megfürdett.

Gergő bácsi: (*Ideges.*) Meg vagyok győződve, hogy itt valami tisztátalanság látszik.

Az asszony: Csak jajgat, jajgat a szerencsétlen, azt istent hívja, hogy pusztítsa el, váltsa meg a szenvedéseitől... (*Sír.*) Meg tudna szakadni a szívem, ha látom.

Gergő bácsi: Valakik megrontották a lányt.

Az asszony: Megrontották?... Amikor a szíveten laktunk...

Gergő bácsi: (*Közbe kiált, mintha valamitől megijedt volna.*) Ne mozdulj, testvérhúgom!... (*Az öreg körülszalad a szobában, ide-odaugrál, és közben torkaszakadtából ordít.*) Átkozott kísértet, pusztulj! Krisztus hatalma nevében parancsolok neked!...

(*Dermesztő, hosszú csend.*)

Az asszony: Mit látott?

Gergő bácsi: Megmozdult a függönyöd, testvérhúgom! Itt volt a kísértet, kihallgatózta magát, és megfigyelt bennünket. Aztán lecsúszott a függöny mögött. Engemet állandóan üldöznek, mert a kálváriára járok. Burokban születtem, és meg tudom látni mások életét.

Az asszony: Az enyémet is megláthatja?

Gergő bácsi: Csak amikor szolgálatot tartok a Kálvárián. A feszület előtt. De ne félj, meg fog szűnni a házadban a zörgés, fogok imádkozni a kálvárián.

(*Csend.*)

Az asszony: A kísérteteket is szokta látni?

Gergő bácsi: Én sokkal erősebb vagyok, mint a kísértetek. Tömjént viszek magammal,

az ördögnek ezzel kell szembe szállni. Meglátom, hogy mire készülnek a boszorkányok.

Az asszony: Maga ismeri a boszorkányokat?

Gergő bácsi: A múltkor az egyik ráugrott az ágyam, én balkézszel fogtam a boszorkány, macska képben. Olyan volt, mint egy macska, de kétszer akkora, aztán a macska nekem eltűnt a kezemből. Le akartam szűrni Jézus nevében, ahogy tudod, elkaptam, aztán lecsúszott a kezemből, én visszajárul hirtelen, aztán meg betekartam a fejemet a dunnáivai.

(Csend.)

Az asszony: *(Egész halkán.)* Azt mondják, hogy az én anyósom is boszorkány. Hatalma van fölöttünk.

Gergő bácsi: Nem engedett elaludni, de én a Krisztus nevében akkor is parancsoltam neki.

Az asszony: Még nagyon kicsi volt a gyerekek, egész héten át kínozták a görcsők, amikor az anyósom azt mondta: itassuk meg macskavérrel. Az biztosan használni fog.

Gergő bácsi: Megitattátok a macska vérit?

Az asszony: Megitattam. Két kölyökmacska vérével, de nem használt.

Gergő bácsi: A macskavér ereje a boszorkányoké. Éjjel jönnek, hívnak, macska képben. *(Hosszú szünet.)*

Az asszony: Az én anyósom is boszorkány?

Gergő bácsi: Voltam nála délután, és rámgyűtt a hányinger. Benzint kértem, meg beszéltem neki az unokájáról, de alig válaszolt. Olyan volt az arca, mint a krokodilbőr. Nem árulta el magát, de nekem, majdnem hánytam tőle. Ha tisztátalan lélek közelében vagyok, mindig elfog a hánying. Láttam a kezén a csontkinövést is.

Az asszony: *(Türelmetlen.)* Maga volt odaát, maga látta. Maga megismeri a boszorkányokat, találkozik velük, most mondja meg a lelkére: boszorkány az anyósom, vagy nem boszorkány?

Gergő bácsi: A hánying, meg olyan ördögi jelvények. Nem az istenek lelke.

Az asszony: Mondja meg az igazságot!

Gergő bácsi: Majd megmondja az ólom.

Az asszony: Az ólom?

Gergő bácsi: Hoztam a kálváriáról szentelt vizet, meg ólmot. Kiöntjük, testvérhúgom. Kiöntjük a boszorkány véreit. Minden meglátszódik a szentelt vízben. Hozz csak egy tálat, testvérhúgom...

Gergő bácsi: *(Szinészkedik.)* Figyeld, testvérhúgom! Kigyó ez, de még változik... most változik, most béka akar lenni... Nem béka lesz, olyan a feje mintha egy boszorkány lenne...

Az asszony: *(A misztikus hangulat hatása alatt van.)* Az előbb egy kigyó volt...

Gergő bácsi: Most alakul ki egy fej, egy asszonyfej. Látod-e, testvérhúgom?

Az asszony: Látom.

Gergő bácsi: Ez egy tisztátalan nő feje. Pontosan látni a szegeket is, amik bökődik a lányt. Egy tisztátalan nő feje. A haja, aztán a szája is meg van... Csakhogy ebben benne van a gonosz hatalma... Felismered az anyósodat, testvérhúgom?

(Csend.)

Az asszony: Felismerem.

Gergő bácsi: A te anyósod rosszlelkű nő. Ördögtarisnya, de nagy valaki, nem lehet őt megmozdítani.

Az asszony: Maga se tudja megmozdítani?

Gergő bácsi: Hiába. Az ő hatalma nagyobb, mint az enyém.

Az asszony: Maga burokból született...

Gergő bácsi: Hát persze, de a lányodat ördögi hatalmak kínozzák. Mondtam neked, hogy a lelkét hatalmukban tartják a szellemek.

Az asszony: Segítsen rajtunk, Gergő bácsi!

Gergő bácsi: A lánynak most még csak a jobbfele béna. Ha a balfele is benujni kezd, akkor meg fog halni rövidesen.

Az asszony: *(Rémült.)* Segítsen rajta! Segítsen rajta!... Maga csodát tett Úrnapi is, magától félnek a kísértetek, segítsen rajta!... *(Sír.)*

Gergő bácsi: Amíg a boszorkány él, addig a lánynak én nem tudok segíteni. Meggyőződtem. Ha ő nem volna, akkor fordítani tudnék a betegségén.

(Hosszú csend.)

Az asszony: Annak a halála után jobban lesz?

Gergő bácsi: Esetleg megszűnnek az ördögi hatalmak.

(Hosszú, dermedt csend.)

Az asszony: Akkor én agyonütöm az anyósomat.

Gergő bácsi: *(Megdöbben.)* Ne tedd meg! Az ilyeneket nem lehet agyonütni! Nem lehet, mert az ördög kiteplálja...

Az asszony: Agyonütöm. És akkor maga segíteni fog a lánynon.

Gergő bácsi: Ne tedd meg, testvérhúgom... Nem lehet azt agyonütni... Ne tedd meg!...

15.

A Tanú: Szokolov Szergej egy idő múlva még egyszer meglátogatta Balatinacznét.

Gergő bácsi: Mondtam, ha a kislány baloldalt is megfogják a görcsők, akkor kész. Nem soká meg fog halni... Krisztus isteni hatalma nevében megáldalak, meg a házat is... (*Mormog valamit.*)

A Tanú: Szokolov Szergej sokáig imádkozott a házioltárnál, azután hazament Bácsalmásra, Balatinaczné pedig a lány gyógyulását várta, s időnként felbukkantak benne Gergő bácsi szavai.

Gergő bácsi: Már három éccaka szolgálatot tartottam a lányért a kálvárián... Nem vittem semmi gyógyszereket, csak megemelem nála a három ujjamat, és így mondtam: kelj fel...

16.

A Tanú: Gergő bácsi, azaz Szokolov Szergej, született 1896 október 16-án Gordnában, az első világháború alatt maradt itt Magyarországon, mint hadifogoly, jelenleg a tataházi termelőszövetkezet tagja... Felbukkan az ember előtt egy ház, egy furcsa, mozgékony öreg, és az ember úgy érzi, hogy mínusz 150 fokos hideg van... 1964 december. Postahivatalok. Repülőterek. Távirógépek. Forródrót Moszkva és New York között. 150 millió forint népművelésre. Autó sebességi világrekord 789 kilométer. Fotocellás ajtók. És van egy falu Európában. Van egy ház sor Európában. És van egy ház, ahol él egy hatvankilenc éves öregember. Emberek között él. Közöttünk.

17.

(*Eredeti rádióriport.*)

Riporter: Bácsalmáson él?

Gergő bácsi: Bácsalmáson.

Riporter: Hány éves?

Gergő bácsi: 69.

Riporter: És szokott-e utazgatni?

Gergő bácsi: Mohácsrá menet engemet hit-ták, tudja, az ifjúság, ott egy nyomorú lány vót, született a hibával, mert az anyósa olyan bibajos vót.

Riporter: Ez mit jelent?

Gergő bácsi: Óóóóó... boszorkány. Nem tiszta lelki. Megfogtak. Meggyőződtek. Na most, amikor...

Riporter: Megfogták. Mit csinált akkor?

Gergő bácsi: Fogták, amikor indult ördögi munka folytatni iccaka.

(*Csend*)

Gergő bácsi: Ám én találkoztam Balatinacznéval. Aszongya. Gergő bácsi. Olyan jó tanácsot adjon, látogassa maga az én lányom. Mondom, idefigyeljen. Én munkába vagyok. Egyedű vagyok. Nekem a ház, ha hágyok, kirabunak. Á háznak pásztorja kell valaki állítani. Napszám helyette kell állítani. Nagy költség. Utiköltség, meg minden. Hát én hogy megyek? Nem akarom ráfizetni. Aszongya Balatinaczné: csak gyűjjön, minden kiadás fizetek.

Riporter: És kifizették?

Gergő bácsi: Ki, ki. Kifizettek.

Riporter: Mennyi pénzt kapott?

Gergő bácsi: Akkor ötszáz forintot adtak nekem.

Riporter: Volt Mohácsra?

Gergő bácsi: Voltám. Ám mindig zörgése volt a háznak. Zörgés. Áz ajtó kinyílt, becsukódott, és... nem látták semmi. De én imádkoztam. Megszenteltem a házat, azután megszűnt a zörgés.

Riporter: Na és a zörgés mitől lehetett?

Gergő bácsi: Szellem. Az létezik. Az szellem. Az egy embernek a szelleme.

Riporter: És látott ilyent maga?

Gergő bácsi: Én már meg vagyok győződve. Én bál kézzel fogtam a boszorkány, mácská képivel.

Riporter: Bal kézzel fogta a boszorkányt?

Gergő bácsi: Csak visszajára fogni.

Riporter: Milyen volt a boszorkány?

Gergő bácsi: Na most a mácská fogtam a honaaljába. Mácská nekem eltűnt, mint a kezembű a spárga. Kicsúszott. De reggel beidéztem. Engemet ákárta megnyomni az ágyba. Ahogy tudja, elkáptam... ahogy feküdtem. Lecsúszott először a bokám, térdem, csipő, borda, lapocka, kóborgott, mint egy bicikli kerék. Én visszajárú hirtelen. Fejemet betakartam dunnával. Nem engedett elaludni. Másképp engemet megnyomta volna. Én hirtelen visszajárú fogtam. Hát egy mácská. De kétszer nagyobb vót, mint rendszeren a macská. Ez egy

csuda. Aztán amikor kicsúszott, akkor én csak ázt mondtam: te átkozott gonosz szellem, Krisztus isteni hátalmá nevében paráncsolok neked, gyere hónap reggel, kapsz egy bögre zsír, egy kánál só. Csák így lehet beidézni. Reggel begyitt. Soha nálam nem vót, csák ismertem a piacrul. Egy vén, olyan, mint a krokodilbőr az arca. Csúnya. Mondom, hát néni! Nem vót elig iccaka gyinni, reggel is gyitt? Próbáljon még egyszer gyinni, innen ki nem megy. Mert én ugye burokban születtem. Csak ilyen tud ördög ellene szembe szállni.

(Csend)

Gergő bácsi: Én öntöttem ólmot ellene. Gonosz ellen. Mindenféle olyan undorító gyitt ki, olyan feje...

Riporter: Hogyan öntött ólmot?

Gergő bácsi: Szentölt vízbe. Feje fölött kell tartani, és imája van. Csálni gonosz, kifelé!

Riporter: És mit látott?

Gergő bácsi: Olyan feje, olyan szegek, a lány mondja, amik mindig bökődik ütet. Hát benne van a testibe a gonosz hátalom. Az mind kiomlott.

Riporter: Kinek a fejét látta?

Gergő bácsi: Olyan ronda valamilyen. Kihez hasonlított, tudja a jóisten, olyan ronda, olyan...

Riporter: Kihez hasonlított?

Gergő bácsi: Anyósára. Olyan ördögi jelvényei voltak. Aztán mondták nekem, Gergő bácsi, nézzem meg az anyós. Hát látom, ugyanaz. Tudja, amikor ránéztem, egyszer csak a hányig gyitt rám. Májnám hánytám. Undorítja a lelkemet az ilyen ördög tárisznyája, ördög szóga, nem más ez, vágy ördög pulikutya. Most már meggyőződtem. Megmondtam Balatinácznének, hát hájjá, nem tiszta lelkü ez a nő, mert rámgyitt a hánying. Ez most már látom, nem tiszta lelkü. Megmondtam nekik. Balatináczné ászongyá nekem: Gergő bácsi, én ütet ágyonütöm báltával. És kipzelje... De az ilyeneket nem lehet ágyonütni, mert az ördög kiteplálja ütet. Ez nem istennek a lelke.

Riporter: Újságot szokott olvasni?

Gergő bácsi: Keveset.

Riporter: Rádiót hallgat?

Gergő bácsi: Á, nem, nincs is rádióm.

Riporter: Televíziót látott már?

Gergő bácsi: Láttam.

Riporter: Mi a véleménye az orvosokról, a gyógyító munkáról?

Gergő bácsi: ... Kérem ... Tudomány ...

A Tanú: Balatinácz Jánosné még küldött néhány kétségbeesett hangú levelet Bácsalmásra, Szokolov Szergejnek, de Gergő bácsi nem jött el többé. Balatináczné állandóan a kihült ólomra, meg a misztikus helyzetekre gondolt, azután 1964 nyarán elkezdett benujni a lány baloldala is.

Első orvos: A gyerek állapota válságos.

Az asszony: Mentse meg, doktor úr! Mindent megteszek, csak mentse meg!

Első orvos: Nagyon súlyos, Balatináczné, nem ígérhetek semmit.

A Tanú: Azután elkövetkezett 1964 szeptember harmadika. Ezen a napon Balatinácz Jánosné szokatlanul korán kelt, de nyugodtnak és kiegyensúlyozottnak látszott. Sokáig mosakodott, az ünneplős ruháját vette föl, mintha a templomba készült volna, azután a kisbaltat betette a szatyorba, és fél kilenc előtt néhány perccel elindult a piacra.

Az asszony: (Belső monológ). Megölöm... Meg kell ölnöm... Az isten meg fogja nekem ezt bocsájtani. A lánynak nem szabad meghalni...

Gergő bácsi: (Visszhangszerű). Testvérhúgom, a te anyósod rosszlelkű nő, az ördög tárisznyája, de nagy valaki...

Második orvos: Esetleg enyhíthetünk a betegségen, Balatináczné, de meggyógyítani nem lehet...

Első orvos: Nagyon súlyos, Balatináczné, nem ígérhetek semmit...

Egy női hang: Nagy szerencsét csináltál lányom...

A Tanú: A piac ezen a napon is olyan volt, mint máskor. Kissé zsúfolt és ideges, a halászok már hazapakoltak, a láрма teljesen betöltötte a szűk utcát, és egy sárga távolsági autóbusz éppen akkor kanyarodott a forgalmi iroda elé.

Gergő bácsi: (Visszhangszerűen). Voltam nála, és rámjött a hánying... Láttam a kezén a csontkinövéseket is...

Az asszony: Akkor én ágyonütöm.

Második Hang: Tisztelt Asszonyom! Örömmel értesitem, hogy a kislányát február hetedikére, szerdára kórházi felvételre...

Az asszony: Az isten meg fogja nekem ezt bocsájtani...

A Tanú: Balatinác Jánosné kiért a piacra. Az anyósa mögé lépett, és a kisbaltával háromszor lesújtott az öregasszony fejére. Halálos erejű csapások voltak. Az öregasszonyt súlyos, életveszélyes állapotban szállították a kórházba. Balatinác Jánosnét, a merénylőt a helyszínen elfogták, és bevitték a rendőrségre...

19.

(Eredeti rádióriport)

Riporter: Hány tv-előfizető van Bácsalmáson?

Tanácsttkár: 530.

Riporter: Rádió előfizető?

Tanácsttkár: 1200. Pontosán nem tudom így a számot fejből.

Riporter: Iskola, vagy iskolák?

Tanácsttkár: Egy gimnázium, két általános iskola.

Riporter: Mióta van villany Bácsalmáson?

Tanácsttkár: A harmincas évek óta van villanyvilágítás.

Riporter: Hány lakója van a községnek?

Tanácsttkár: Tízezer.

Előadónő: Szergej Szokolov Bácsalmáson nem nagyon tevékenykedik. Inkább vidékről járnak ide sokan. Sőt, az egyik szomszédasszony azt mondta, hogy hát eléggé tekintélyes, neves asszonyok járnak ide. Mi persze, hát közelebből nem tudjuk, mit csinál Szergej Szokolov, mert hát messze vagyunk, meg... nem is érdeklődtünk korábban az ő tevékenysége iránt.

Riporter: Miből él ez az ember?

Tanácsttkár: Bizonyos ilyen dolgaiért ellenszolgáltatást kap. Kacsá, vagy pénz, vagy egyéb dolgokat.

Riporter: Teher ez a község számára?

Elnökhelyettes: Utóbbi ismereteink alapján természetesen teher. Erkölszi, aztán egyéb vonatkozásban is. Messze elítéljük, és ahhoz, hogy eldöntsük és elbíráljuk, hogy ő milyen képességekkel rendelkezik, hát ez... nem a mi dolgunk. Hát... községi vonatkozásban nem a mi feladatunk. Inkább pszichológusoké, akik orvosok, akik tudnák meghatározni azt, hogy szellemi fogyatékoságban szenved-e, vagy pedig fondorlatos módon, mondjuk kitervelt és különböző eszközökkel ügynökösödik ő.

Riporter: Orvossal beszéltek már?

Elnökhelyettes: (Hosszú szünet) Én közelebből nem ismerem az orvos véleményét. Azt se tudom, hogy beszéltek-e vele.

Riporter: Titkár elvtárs?

Tanácsttkár: Én se tudom.

Riporter: Bácsalmás községi vezetői közül járt-e már valaki Szergej Szokolov lakásában?

Tanácsttkár: Nem volt még egyikünk sem.

Elnökhelyettes: Én se jártam, tekintettel arra, hogy én még csak két éve vagyok itt.

Riporter: És ön asszonyom?

Előadónő: A napokban be akartunk menni hozzá, amikor arra mentünk, mert láttuk, a kapura ki van írva: hízó eladó. A kartársnővel, akivel arra jártunk, mondtuk is egymásnak, hogy be kéne menni, megnézni, mi van eladó a Szergej bácsinál, de nem vettünk annyi bátorságot.

Riporter: Maguk is félnek tőle?

Előadónő: Hát, majdnem...

Riporter: Igazság az, hogy a falu lakói félnek tőle?

Tanácsttkár: Hát általánosan senki se mer közeledni hozzá, mert félnek. Ez az igazság.

20.

Az ügyész: ((Fáradt). Nagy bünt követett el, Balatináczné.

Az asszony: Tudom. Nagy bünt követtem el.

Az ügyész: Még mindig hisz a boszorkányokban?

Az asszony: Már nem hiszek.

Az ügyész: Megbánta. amit elkövetett?

Az asszony: Megbántam. Tudom, hogy nincsenek boszorkányok.

(Hosszú csend)

Az ügyész: Balatináczné, az anyósa nem halt meg.

(Hosszú csend)

Az asszony: Mondták a rendőrségen... Azt mondták, hogy ez egy nagy véletlen volt... Ha az anyósom él, akkor nagy kár volt az egészséért. A lányom nem gyógyul meg, engemet meg elítélnek... (Először csak szípoq, azután egyre hevesebben elkezdi zokogni).

(Gong)

A Tanú: A törvények értelmében az ügynek egyetlen vádlottja volt: Balatinác Jánosné, aki 1964 szeptember harmadikán a mohácsi piacon három fejszeapással fejbevágt a anyósát. A cselekmény mögött álló Szokolov Szergej tevékenységét büntetőjogilag nem lehetett

értékelni, annak ellenére, hogy döntő módon közrejátszott abban, hogy Balatinác Jánosné tudatában egyetlen gondolat vált uralkodóvá: a boszorkányt a lány életének megmentése érdekében el kell pusztítani... Az 1965 január 14-én Pécsen megtartott második tárgyaláson Balatinác Jánosnét jogerősen kétévi börtönre ítélték.

(Gong)

FERENCZY BÉNI rajza

FELTÁMADÁS

Két szeme, akár két erdei tisztás,
pillái, mint tört jázminok;
lázás testének lágy dombjai alatt
láthatatlan forrás csobog.

A kis asztalkán széjjelszórt tabletták,
mint útszéli fehér kövek.
Ő alszik, mintha őshazája volna
az álommélyi csönd-sziget.

Feltámadás van. Kint zeng a harang, de
ütője itt ver torkomon –
Az ágy lábához szeretném kötözni,
aki feltámadt egykoron,

és éheztetni, mint egy hadifoglyot,
míg föl nem ébred, ő, akit
a szenvedések bénító hatalma
négylábú sirjához lapít.

Meg kellene a Mestert korbácsolnom,
ki csodát tett, de elszökött
s poros legendák vak múzeumában
égi jelmezbe öltözött.

Az utca zaja s erős köl nibüze
szinte veri az ablakot,
míg templomokban áhítozók fölött
a glóriás isten ragyog.

Ünnep van. Mennyi szépet is reméltünk:
kirándulást... napsugarat...
Most itt állok, mint téli sinek között
az utas, aki lemaradt,

s jól tudja már, hogy több vonat nem indul,
az utat sötétség lepi,
nézi az éjt, mint fekete plakátot,
mely rémképekkel van teli...

Gondolataim galambdúcok voltak
s elfoglalták a keselyűk,
számban az ünnep oly régen várt íze
lósóskánál is keserűbb.

Az ablak-kereszt temetőket idéz,
körüllengi a kinti borszag.
A mentőt várom – a hívek az ígét –,
de nem jön senki. Harangoznak.

KIS TÉLI DAL

A végső rózsák dérben fürdenek,
lejárt pompájuk óvatos fehér –
midőn a kert kopár termébe tér
a Hold, a mirtuszbokrok fénylenek.

Szobában kályharőt falat himez
és almaillat-éjbe von szemed –
valóban egy, csak oly kettő lehet,
kiket egy perc örökre összegez.

ÜDVÖZLÉG TAVASZ!

A tél kimondta végre utolsó érveit.
Galambok röpte virágzik a szélben
felhők és háztetők között.

A hó ezüst emlékművei elöntik
az árkok agyagos medrét.
A jég mozdulatlansága szétfolyt,
mint seholse rögzült mosoly
egy arc-magányú tájon.

Nárciszok önkívület-kékje
borítja el a kerteket
és millió madár
egymásra kottázott dala.

A boldogságra emlékeztet mindez,
mely óarany mohalépcsőkön
ünnepélyes mozdulással
időtlen tavaszba emel.

FALUSI NYÁRBAN

Hány óra van most, nem tudom,
a nefelejcs kimondta álmát,
napfényízű madár úton
szívekbe küldi kék imáját.

Anyám kapával szöszmötöl,
akár egy angyal rossz ruhába,
lenszöke kontyán tündököl
kihült értelmű évek ára.

A kerti széken szállok én,
fogam között kakukkfűszállal,
halálszegélyű költemény
sodor mint szél, pihét magával.

Csukott szem-éj az oltalom,
a benső csillagok határa,
hol lélekké vált szavakon
örök a szép feltámadása.

M I N T A M A D Á R

1.

Ágak rácsain vergődik át,
és szakadatlan leng, csapong,
áttetsző rajzként kőr vetve,
könyvön, kenyéren, asztalon
szaggató szelek véznaságát
idézi, türe-szúrt vidék
taszítja, mintha tiszta ösztön
védené így a lényegét,
örökké csak a másik véglet,
maga a felkönyöklő nyár,
röptében a leronthatatlan
béke szabályos csöndje száll,
lebegő háló rejti néha,
vetkező tájon néma pont –
Megszabdalt hittel hozzá képest
én szárnszegetten bukdosom.

2.

De harmadnap, tisztulva csontig,
(makacs esőkben legalább)
elgondolom: szememben végül
hanyatt zuhan a pusztulás,
s állhatatos képekbe oldva
versemben tágasság lobog,
mögöttem szárnyak karcsú íve
suhog, emel és háborog, –
sehol a kin féllábú árnya,
sehol a magány foglyai, –
szűkmarkú öröm kútjaiba
tudnám az eget hordani,
és akárhová eltalálnék,
magasra tartva arcomat,
mint a madár, túlélve szinte
halálokat – – –

K Ö R B E É R T V I L Á G

Élek, teremtek. Futni kezdek
sosem-volt-csöndű házadig –
Hol az a víz, mely ilyen szomjat
valaha le is csillapít...?

Emlékké-sülfyedt kertjeinkből
arcod nyugalma megszökött,
miként a fű, a kút, a dombok
megszöktek a k k o r délelőt.

Testeddé-lényegült nyarakból
valahogy mégis rádnyitok –
Kések mögül kivillog szinte
érintetlen homlokod.

Félelmed malma egyre öröl,
vonul a körbeért világ –
Filléres-gondú életünkben
kilép a dal az ifjúság.

Egérutat se nyerhetünk már –
Ülünk a festett ég alatt.
Feloldhatatlan zárok védnek:
a szabad és a nem szabad.

BÓDÁS JÁNOS

KORATAVASZ

A fény: aranyhúr. Pengesd meg s dalol.
Kis szellő tollászkodik valahol,
s indul, kiszellőztetni a telet,
illatot szórni szét a táj felett.

Gyenge bárányok... pelyhes kislibák...
Feslő rügyeket ringat táncos ág,
kipattannak a tojások, magok,
bogarak hátán friss zománc ragyog.
Rózsaszín szirmok a mandulafán,
csengő dalol vidám csikó nyakán...
A világ szín, dal, illat, muzsika,
lányok hajában lepke-pántlika,
csöpp fehér nadrág tömzsi kisfiún...

Áprilist mond a kalendárium.

ŐK MÉG MINDIG...

Szemben velünk a Lánykollégium.
Vad láz nyargal a sok diákfiún
és alkonyatkor a kapunk alatt
lapít a sok *tányérsapkás* alak
feltűrt gallérral. S bár az idő ordas,
úgy parázslanak, akár az izzó vas.

A lány-otthon zsong, nyüzsg, mint a kaptár.
S ha egy karcsú árny látszik az ablaknál,
(bár a sötétből kilépni nem mernek)
kandúr-szemükből zöld lángot tüzelnek.
Csoda, hogy be nem dől ablak, tető
s lobbót nem vet minden, mi éghető.

Elnézem őket, megértőn mosolygok.
Én is tettem valaha ily bolondot.

S főleg az derít, hogy a kegyes nénik
vaksin csupán a tányérsapkát nézik,
s mert pap vagyok, (dohos hitük szerint
a mai Rend ellenségnek tekint)
titkon óvnak, hogy magamra ügyeljek,
mert esténként a „rendőrök figyelnek”.

Egy este nyáron

Csak lityeg-lötyög az ember munka után. A nap még magasán fönn van. Strandra nem megyek, reggel fáradtra úsztam magam, majd elkéstem a melóból is. Moziba se érdemes menni, a gőzfürdőben is jobban érzi magát az ember. Fölülök erre a villamosra, ki a szabadba. A Körút után a sivatagba nyílnak az utak. Kettő-három, itt leszállunk. Balra a tér, padokkal. Odébb snóbliznak, nem érdekes. Zsuga is lesz itt nemsokára. A Márton utcából Nokedli jön elő, harminchat kilós kocsislegény. Szerelme a zsuga.

– Szerbusz, Nokedli, mi van?

– Mi volna? Kedd. Lehúzzunk egyet? De ne itt. A zsaru lefülel. Gyerünk a fasor mögé.

Lekutyorodunk egy félreeső padra.

– Kicsi a nagynak, ötösben.

– Jó, te osztol.

Mostmár elmegy az idő. Ismerem Nokedli passzait. Két színre játssza magát és végjátékra törekszik. Kis lúke.

– Mi van a pacikkal, Nokedli?

– Megetted őket, édesapám. Háromhatvanért nyeritős kolbász, egyenyolcvanért nyeritős parizer. Mind ti eszitek, az ilyen melákok.

– Kettőt kapok, én osztok.

Így kevergetünk, osztunk. Az első menetet hét ötre nyeri.

A másodikat meg a harmadikat én nyerem. Már körbeállnak bennünket, jöhet a zsaru is.

– Gyerünk, Nokedli, fizetek a pénzedből.

Nokedlit most nem lehet ugratni. Úgy látszik, mostanában rendben van otthon a szénája.

– Két pohár hab az uraknak – hallom Józsit, a vihogó csapost, s jól teleeresztett két korsót lök elem a bádogon.

– Kösz, Józsi. Nem láttad Nokedlit?

Erre kapok egyet a hátamba.

– Jé, hiszen itt van. Ne haragudj, öregfiú, nem néztem a padlóra. Még szerencse, hogy rád nem léptem.

Józsi jót rötyög a százszor hallott viccen. Nokedlinek vörösödik a nyaka. Különbözik az élet. Bagó, olajos lángos szaga, fecsegő dumafrancik. Kit érdekelnek ezek a pofák? Ez a Nokedli is! Úgy lóg az ember nyakán, mint egy szőrtarisznya. Most szépen lelépek. Ki az utcára. Szerbusz, Nokedli, szerbusz, Józsi. – Mit hajtod magad, te Bütykölő?

Ott a sarkon, most megint ott állsz. Magadat látod a túloldalról. Két pohár sör között állsz, Nokedli integet a villamos tetejéről. Úgy is reménytelenül alacsony a fiú. „Mit állsz ott, Bütykölő?” Látod, hogy mozog a szája, de hangot nem hallasz. Aztán beáll egy villamos, Marika a második kocsni hátsó peronjáról lép le. „Tűnj el, Nokedli!” Marika máris előttem áll. „Szerbusz, Marika, mondom, szerbusz.” „Bütykölő, hát te mit keresel erre?” – és ahogyan rám emeli szemét. „Csak lötyögök, Mara.” Busz dübörög, nem hallom a hangját. „Nincs kedved csörögni?” Rohadt, piszok alak vagyok, ha ezt komolyan kérdelem. Tegnap Zsókéval, ma meg Mara jön? „Bütykölő, te komolytalan vagy, de különben sem érek rá. Iduskát hívd, ő aztán mindig ráér mindenre.” Úgy kell nekem, majdhogy a képembe nem köpött. Mit idélenkedek én itt, ezen a környéken? Hallom a hangját: szerbusz Bütykölő. Biztosan tetszik neki a nevem, izgalmasnak találja. Nem is fontos! Itt vannak a srácok, aztán meg jönnek a lányok is, egy kis táncika, miegymás. Üristen, hogy micsoda bonyolult

ügyek is vannak! Közben Marát beszippantotta a Márton utca, csak egy kék folt maradt a nyomában.

Vörös nap lóg a tér fölött. A verebek cihelődnek a platánokon. Stukák húznak el a Valéria felé, meg be a városba is. A sivatag fölött remeg a poros, homokos levegő. Csillognak a porszemek, nehéz a lélegzet, az izzadság belepi a testet. A fák fölött cirkál a meleg, és le-lecsap a padokon ziháló-lihegő emberekre. Ez a mi nyarunk.

Valaki kiabálja a nevem. Nem fordulok feléje. Megvan: Dönci hangja. Csak hadd üvöltjön. Nekem most igazán nem fontos, ráér ideballagni. Egy hete lóg egy húszasommal és még egy fülest is kaphat. Vállamra teszi a kezét és erős markával a felső testem maga felé fordítja. A vállam fölött nézek az arcába. Vörös, ijedt gyerekpofa.

– Bütykölő, gáz van. Jancsit elkapták a gyárkerítésnél. Otthon is van még a szajréból, villámgyorsan el kell paszírozni – egy lélegzetre lihegi a képembe. Én meg rámosolygok. „Persze, most jó vagyok” – ez az első gondolatom. Eszembe jut, ahogy caplattunk az Üllői úton, a Népliget felé. Jancsi, Dönci, Nokedli meg én. A Hold csak úgy köpködte magából a csillagokat, mind az egész eget teleszórtá velük. A forróságtól majd fölforrt az agyvelőm. A Fradi-pályánál a kistestvérek befordulnak jobbra a sarkon. Tíz lépésnyire teherkocsi áll. Fölugranak a platóra, s azzal már robognak is a Vágóhid irányába. Nokedli tér magához előbb, meghúzza az ingem alját és csodálkozó képpel bámul rám:

– Neked nem szóltak? Szajréért mennek. Csak azért jöttek velünk végig az Üllői úton, hogy alibijük legyen.

– Pukkadjanak meg a piszok trógerok!

Ez tegnapelőtt történt.

Most itt lohol mellettem szeplős-vörös képével, sietünk a Szvetenai utcába. Az Üllői út végén vöröslök a nap, a klinikák fölött még remeg a por a levegőben. Dönci mondja a magáét: A muter kiverte a dilit, hogy meló nélkül lógunk a nyakán. Rátok ereszttem a gázt, az apátok csavargó istenit. Majd én keresek két ekkora állatra. Így megy hetek óta. Néha tényleg nem adott enni se. Jancsi jól tud a nyelvéen beszélni. Így drága muter, úgy drága muter. A jövő héten indulunk a Mátrába a geológusokkal. Aranyat keresünk, biztosra megyünk. A megtalálónak hét százalék részesedés jár. Most mond meg, érdemes egy vacak segédmelősnak beállni, ha az embert fölveszik figuránsnak? Ha Jancsi sokáig duruzsolta a magáét, a muter néha elhitte, hogy a Mátrába készülünk. Ilyenkor kaját is adott néhány napig. Tegnapelőtt se hajtottunk a házunkig a teherautóval. Itt, a tizenennyolc előtt leálltunk, Jancsi a vezér markába nyomott három piroshasút...” – csak úgy folyik a szó ebből a Dönciből. Én meg mint egy alvajáró Bonifác, hagyom magam berántani az ügyletükbe. Mi közőm hozzájuk? Mert udvaroltam a nővérüknek? Hol van az már, régen férjhez ment máshoz. „A muter meg, ahogy meglátott bennünket a szajréval, adni kezdte ránk az áldást. A fater régi légycsapóját kapta kézbe, és azzal agyabugyálta a hátunkat. Ajtót, ablakot becsukott, talán ő szégyellte legjobban, hogy ennyi idős korunkban is ver bennünket, vagy hogy nem bír velünk másként. Sziszegett, mint a kigyó. Ide hozzátok a nyakamra a rendőrséget! Én nem kezdem előlről, amit az apátokkal harminc évig végigcsináltam. Mikor kifáradt, lerogyott a sámlira és csak hüppögött, Jancsi odatérdelt mellé és sirva csókolgatta a kezét. Én meg azt se tudtam, hova legyek. A konyha tele szajréval, a muter a kredenc ajtajának dül a sarokban, mellette Jancsi, amint csókolgatja a kezét, és esküdözik, hogy soha többé, csak most az egyszer bocsásson meg. Majd szétszakadt a fejem, úgy tele volt. A szajrét a szobában, szekrény aljában, ágybetét alá, ahova tudtam. Ronda büze van, csak az a baj.” – Loholunk, már majdnem futunk, hogy minél előbb odaérjünk.

Benézünk az udvarra. Semmi. Itt a házak között már majdnem besötétedett. A földszinti lakásokban égnek a villanyok. Dönciéknél sötét van. Nincs itthon senki. Belépünk az ajtón. Megüti az orrom a műbőr csipős szaga. Dönci fölhattintja a vilányt.

– A muter tizig dolgozik.

– Az most éppen jó, könnyebben boldogulunk.

– Hova vigyük, Bütykölő?
– Én már régóta nem tudok semmi címet. Nem is érdekel. Ti tudjátok, kinek szoktátok vinni.

Dönci rám bambul azzal a birka tekintetével.

– Na, mondd, hová vigyük, aztán indulás, ne totózázzunk, minden pillanatban itt lehetnek a hekusok.

Legalább hatvan kilós a csomagom. Most jó lenne, ha itt lábatlankodna Nokedli is, három felé dobhatnánk a szajrét. A Mester utca felé megyünk. Talán jobb lesz, mint az Üllői úton. A Bonctani Intézet körül úgyis szoktak rendőrök lődörögni. A meleg semmit sem szűnik. Kilenc óra is elmúlt, de egy friss lélegzethez nem jut az ember. A csomag is nyomja a bal vállamat, átteszem a jobbra.

– Kovalcsik úrhoz vigyük, ki a Soroksári útra.

– Mit bánom én, csak ne ugass annyit. Jobb lenne, ha nem látnának együtt bennünket.

Itt liheg mellettem, csorog a verejtéke. Mikor az aszódi országúton kutyagoltunk Pest felé, kora nyár volt. Az út baloldalán haladtunk, tudtuk a rendet. Gépkocsira nem mertünk fölkerédkedni, mert éppen egy héttel azelőtt járt meg egy dunántúli srác. Beült egy teherkocsi vezetőfülkéjébe, s leadta a sódert. Ide meg ide kell mennie, de nincs pénze, meg ez, meg az. A vezér csak bólogatott, jókat röhögött. De ahogy beértek Vádra, odavágódik a kocsival a rendőrség elé, és már adja is le a drótot a kapuügyeletesnek. Másnap már a hálóban mesélte szomorú kirándulása történetét. Így aztán mi sem kételkedtünk fel, a betonlapok mellett poroszkáltunk, az út padkáján. Friss zöld füvek, útelapuk ütötték föl a fejüket, az árok partja meg tele sárga golyahírrel. Mi sem jutottunk messzire. Gödöllőn előbb ott volt a hírünk, mint magunk. Mint a nyulak a hálóra, úgy szaladtunk a zsernyákok karjai közé.

– Pihenjünk valamit, kificamodik a derekam ettől a dögnehez batyútól.

Dönci nem szólt semmit, csak odadönti a csomagját a gimnázium kerítésének, az enyém mellé.

– Holnap be kell menni Jancsihoz.

– Majd bemész. Ráérsz talán a sűrű dolgod felől.

– Ha odamegyek, engem is elkapnak. Tudják, hogy mindig vele szoktam lógni.

– Hát beküldöd a muterod. Úgyis délutános. Délelőtt nagymosás helyett tömlőlátogatás. Az önfeláldozó anya rossz útra tévedt fiával. Köszönöm. Garantáltan első osztályú kivitelezés...

– Ne hülyéskedj, Bütykölő, a muternak nem lehet szólni. Ez az utolsó eset...

– Gondolod, hogy nem fogja megtudni?

– Akkor se. A mutert ki akarom hagyni ebből az egész dologból.

– De Bütykölőt azt nem, ugye barátocskám? Mennének el dolgozni a szakmá-tokba, mint mások is, azzal kímélnétek meg anyátokat.

– Az ősszel megyünk a Mátrába. Jancsi beszél a geológussal. Figuránsok leszünk.

Elszántan áll elé. Villog a szeme.

– Hazudtok mind a ketten! Hazugság a geológus, az arany meg még nagyobb! Szemét naplopók vagytok, ezt már régen a pofátokba szerettem volna vágni!

A járda széléhez lépek, féllábbal egyensúlyozok a kő élén. Dönci utánam jön Fújtat már, mint egy bika.

– Akarsz egyet?

– Na rajta, ha olyan nagy fiú vagy!

– Akarsz egy tolóspofont?

– Gyerünk hát – kiáltok a képébe és teljes erőből a gyomrába bokszolok, miközben bal lábamra helyezem a testsúlyom és jobbal kirúgom alóla a lábát. Térdre esik és abban a pillanatban kap egy húsz kilósat a képébe, de hamar talpra ugrik. Szeplős, vörös képe olyan lett, mint a cinóber festék. Elindul felém, látom, hogy vérzik a szája széle, de a tekintete kérlelő:

– Ne haragudj, Bütykölő, csak a szám járt, én igazán nem akartalak...

Én azonban éberen ügyelek minden mozdulatára.

– Na, gyerünk Dönci, ne hagyd magad! Mi lesz? Már csak pofázni tudsz?

Dönci úgy áll, ahogy az előbb. Látom rajta, hogy komolyan gondolja a békülést. Két-három legényke ténfereg körülöttünk. Nagyon nyüzsögnek, valami jó kis bunyót várnak, ingyencirkuszt a Franzstadtban.

– Fogd a csomagod és indulás – vetem oda neki durván.

A Boráros térre nem megyünk ki, megkerüljük a házak között. Fél óra se kell neki, és ott állunk a Soroksári úti házmeister előtt.

Kovalcsik úr vérekes szemmel néz bennünket. Dologtalan, zsírpárnás kezével so-
káig matat harmonikás pincértárcájában, amíg keservesen előhúz hat darab százast. Közben az ing kigombolódott a hasán és hersegeve vakarja magát. Leszámolja a hat százast.

– Na... – csak ennyit mond. Dönci nem nyúl a pénzért. Vár. Én a nyitott ajtó-
ban állok, a zsebkendőmmel törölgetem a nyakamból az izzadságot és figyelem ezt a két embert. Kovalcsik úr rámered Döncire, vérekes szeme sör bódulatáról mesél. Dönci nem mozdul, csak nézi mereven a hasas ház mestert. Este tiz lehet, de kint az udvaron még randalíroznak a gyerekek. Kovalcsik úr újból előveszi harmonikás tár-
tárcáját, kinyálaz belőle újabb két százast és ráteszi a másik hatra.

– Nincs több. Rekedt hangja betölti a konyhát. – Sicc az anyád istenit – rüg
egyet a lábához dörgölődő macskán.

– Gyerünk – mondom Döncinek, mert únom ezt az egész huzakodást. Dönci
azonban most is a házmeister vérekes szemét keresi, de az már láthatóan végzett vele,
rá se néz. Hátat fordít mindkettőnknek és a gázon rotyogó lecsót kevergeti.

Dönci felmarkolja a pénzt. Hét százast zsebre vág, a nyolcadikat hosszában ketté
hajtja, odamegy a gáztűzhelyhez s a lábos alá dugja. Csak nézi, ahogy ég. Mielőtt
teljesen elhamvadna, bal kezével cigarettát dug a szájába és meggyújtja. Aztán el-
nyomja a tüzet és a maradék darabot odateszi a konyhaasztalra.

– Beviheti a bankba. Egy ötöst még kaphat érte. Az is egy korsó serital – ide-
gesen fölnevet és otthagyt bennünket. Már a kapu alatt jár, amikor indulás közben
odaszólok Kovalcsikhoz:

– Maga is jóember, kiérdemli ezt a bizalmi állást. Különben jóéjszakát!

A Soroksári út kapu a sivatagba. Nehéz lovak trappolnak az út szélén. Széles
farukon reng a hús. A fényesre pucovált rézvereteken meg-megcsillannak az utcai
lámpák sugarai. Dönci talán ötven méterre járhat előttem. Fut, rohan. Nem előlem,
sem a házmeister elől. Magában hordja sorsa rácsos börtönét.

Fölkapok egy villamosra. Sívítva suhanunk a Dunaparton. A Duna vize olajosan
csillan idáig. A kezem fejére pillantok, s egy kis lencsényi piros foltot látok rajt.
A budai hegyek felől hűvös szél csap a kocsiba. Igyekszem haza, holnap korán kelek.
Előbb úszok egyet a Lukácsban, mert bent izzasztó nagy meló lesz. És aztán megint
egy este nyáron, és megint egy, míg meg nem jönnek az őszi esők.

HA MOKÁNY

Mindig egyforma éjjelek,
mindig ugyanúgy – szinte fájtok.
Mészbe, habarcsba zárt falak
zománcán átszürkéli a vályog,
féltérdre esett a tető:
drótpórázon csak függelék,
s lerántani porlepte burkát
kimeredt szemü villany ég.

Meghatározott síkra lát
s egyre ismétli önmagát.
Fénykörei, hogy összeérnek
sugárban ütődnek az éjnek,
ez válaszol: árnyaival
könnyű lábukba belemar.
Magasból jött, még visszanézhet –
hátán sötétlő, messze évek...
Csonkakúpot vetít. Letörtet.
Időtlen kordét nyöszörögtet.
Nyiffan a kútgém lassan lengve,
iszapba toccsan korhadt vedre –
iszapos út, iszapos élet,
iszapba fojtott messzeségek.

Ha reflektor lehetnék most itt
megmutatni csak a valódit,
ölembe futnának a házak
zárni, bontani új utcákat,
leszórt zsuptetőt, avas szalmát,
reves rongyotok mint takarták...

Szólnotok kéne ugye? S végre
igazat is, nem szemerкélve
lehetne, volt és van között
műtévelygéssel, tétován.
No de mit tegyen a mokány –
mindig konok volt, hát konok.
Csak a flaska, hogy megemelve
tapad az inyre, meg a nyelvre
felel – mert vidáman kotyog.

VILÁGKÉP

Tölgyfa csemetét
ültettem az erdőn,
s kényszeredetten belenyugszom,
hogy a tölgy túlélje majd
rövidreszabott éveimet.

A csemete gyökeret ereszt,
megnő, de mit sem tud rólam,
sejtelve sincs a kézről,
amely elültette,
nem tud a kopogtatva kúszó harkályról,
aki az ágak odvas hónaljában
menedéket keres,
és fészket bélel az önfeledt
madárszerelemnek.

Csak én tudom,
hogy a csemetét ültető kéz,
a tölgy és fészekrakó
tollas lakója
a lét mélyáramában
valahol görcsösen
egymásbakapaszkodnak.

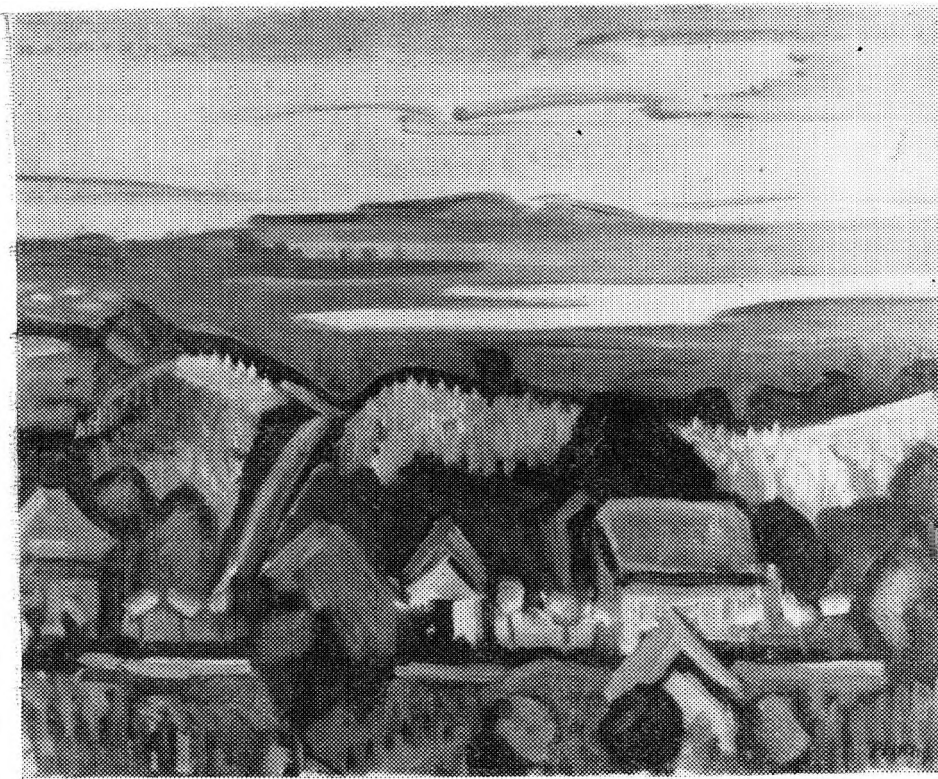
VISSZAHOZHATATLAN

Alvó nyájként
hevernek
körülöttem a tárgyak.

A testet öltött gondolatok
tömény némasága ez,
teremtés utáni csönd,
s már-már megrendítő,
ahogy az asztal és a székek,
a vitrin s a heverő díspárnája
egykedvűen megosztóznak rajta.

Csak a szemközti tükörnek van
külön élete szobámban:
mindentudó bölcsnek tartom,
s bohócnak egyszemélyben,
fanyar mosollyal figyelő napjaimat –
és hunyorog.

Ha belenézek,
emlékeim urnájában
hirtelen fölneszelnek
a percenként eltemetett évek;
kiáltást hallok ilyenkor
a messzi szakadékból:
gondjaim szorítójában magasra ugrik,
s fehér kendőjét felém dobva
hangosan rámszámol –
a visszahozhatatlan.

PLATTHY GYÖRGY: Balaton-vidék

Viharban

Feljegyzések 1944–45-ből

III.

Pécsről ma is szinte legendák keringenek az országban, milyen simán került át a világháború nagy vajúdasában a nép új, felszabadult világába, de a „frontátvonulás” – természetesen – ennek a városnak az életét is megrázkódhatta. Heteknek kellett eltelni, amíg megindult a vérkeringés. A piacra egy ideig csak a legközelebbi környék falvaiból jöttek be a parasztok áruikkal, de már december közepén mindinkább rendeződött az élet, s egyre több üzlet nyitott ki. Én reggeltől estig az Engel-féle fatelep fürdőjében dolgoztam. Itt ért a hír, hogy hamarosan megindul a Nemzeti Függetlenségi Front napilapja.

Már december közepén új gazda került a Perczel utcai nyomdába, amely mindaddig a klerikálisoké volt és a Dunántúl című napilapot adta ki. A szabadelvű polgárság nyomdája a Munkácsy Mihály utcában volt, s itt jelent meg lapjuk, a Pécsi Napló. Egyelőre csak a Dunántúl nyomdájának megnyitásáról lehetett szó, s annak Perczel utcai épületében indult meg az élet. A nyomda vezetését a Magyar Kommunista Párt vette át, és élére Czenzer József, egy hajdani, jó szervező tehetséggel rendelkező nyomdász került. A felszabadulás után dr. Boros István állt a párt élére; az első világháború után részt vett a nagy orosz szocialista forradalomban, kitűnően megtanult oroszul, s csak évek múlva került haza. Pécssett a kereskedelmi iskolában tanított, de az ellenforradalom világában hamarosan szembekerült a hatóságokkal, megtudták róla, hogy részt vett a párt föld alatti mozgalmában és elvesztette állását. Még a harmincas években ismerkedtem meg vele a Pécsi Napló szerkesztőségében (Sásdi Sándor barátom mutatott be). A felszabadulás napjaiban nem találkozhattam vele, mert reggeltől estig a fürdő pénztárában foglalatostkodtam, ő pedig már az első napokban vállalta a felszabadult város ügyesbajos dolgainak intézését.

Ügyszólván gyerek voltam, amikor Pécssett még az első világháború vége felé először szerkesztettem folyóiratot: a Diák, majd az Új Diák című lapokat, aztán 1920–21-ben a Krónikát, s ezzel egy életre eljegyeztem magam a lapszerkesztéssel, és valahányszor magamba szívtam a nyomda olaj- és festékszagát, mindig szinte megmámorosodtam tőle. Tudtam, hogy a most induló új életben rám az új napilapnál lesz szükség, s miközben a frontkatonaság fürdetésével bajlódtam, feltámadtak bennem az 1920–21-es pécsi évek emlékei. Eszembe jutottak a villamos szakszervezet sokszor hajnalig tartó, forradalmi hangulatú gyűlései, az 1921-es május elseje, amikor vörös zászlóval vonultunk fel a Tettyére, s világossá vált bennem: nekem most nem a fürdő gőzös levegőjében van a helyem, hanem a nyomda az a szintér, ahol dolgoznom és harcolnom kell. Így hát egy délelőtt megszöktem a fürdőből, elmentem a Perczel utcába és bekopogtattam az egykori Dunántúl szerkesztőségébe.

Legnagyobb meglepetésemre Császár Gézát találtam a szerkesztői asztalnál, akit most hirtelen felszínre vetett a nagy felbolydulás és napokig úgy volt, ő kerül a meginduló lap élére. Valamikor az öszirózsás forradalom után Pécsi Élet címen indított hetilapot. Eleinte szociáldemokrata volt, de aztán a liberálisokhoz pártolt. Horthyék bevonulásakor mégis emigrációba ment és Újvidéken telepedett le, ahol hamarosan a klerikálisok lapjának, a Délbácskának szerkesztőségébe lépett. Mint magyar nacionalista összeütközésbe került azonban a szerb nacionalistákkal, s 1926-ban kiutasították. Visszament Pécsre, ahol először alaposan meghurcolták, aztán megbocsátották a tékozló fiúnak és a Dunántúl szerkesztőségébe került. Mikor pedig a Sajtókamara megalakult, előkerültek régi bűnei, s a kamarából és a szerkesztőségéből is távoznia.

kellett. Mint egykori klerikálist, a nyilas éra alatt internálták, így a sok szék között a pad alatt maradt.

Felszabaduláskor a nyilas internálásra hivatkozva került – legalább egy-két napra –, az Új Dunántúl szerkesztőségébe. Most az induló lap első számának dolgozott. Érdeklődésemre, vajon be lehetne-e jutni a laphoz, kijelentette, hogy egyelőre erről szó sem lehet; a négyoldalas újsághoz máris öten vannak. Majd ha valamelyik párt új lapot indít, akkor talán.

Beláttam, hogy elkéstem, s szomorú szívvel indultam vissza, hogy folytassam munkámat a fürdőben, de aztán meggondoltam magamat, s bekopogtattam a nyomda-igazgatóhoz is. A nyomdában egy magas, sovány arcú, fiatal ember lépett elélem és megölelt:

– Szervusz Zoltán, hát te Pécssett vagy?

Első pillanatban nem ismertem meg, de aztán hirtelen felvillant bennem a közelmúlt képe; Záhonyi Tivadar volt, pár év előtt még a kassai Nemzetpolitikai Társaság főtitkára, aki egy kicsit összerúgta a port a méltóságos urakkal és lekerült Pécsre. Akkortájban a nemzetiségi kérdés közös szemlélete hozott össze bennünket és Záhonyi nagy szeretettel figyelte a Láthatár munkásságát. Elmondtam neki hogyan kerültem az utolsó huszonnégy órában Pécsre, s azt is elmondtam, miért jöttem, megjegyezve persze, hogy Császár szerint nincs remény. Kedvetlenül csóválta a fejét, s már-már ő is azzal bocsátott el, amivel Császár, amikor hirtelen a homlokára ütött:

– Hiszen te tudsz szerbül!

– Igen, amint az előbb említettem – feleltem.

– Akkor a ciril betűket is ismered?

– Hát persze, s ha egy kicsit nekifekszem, az orosz is értem.

– Nagyszerű, éppen rád van szükségünk!

S már vitt is be a nyomda új igazgatójához, Czenzer Józsefhez. Rövid beszélgetés után azzal váltunk el, hogy valószínűleg szükségük lesz rám, s holnapra megkapom az üzenetet, felvesznek-e?

Elgondolkodva kocogtam vissza a fürdőbe és eszembe jutott, hogy az életben hányszor tapasztaltam: ha nagyon szaladunk valami után, nem sikerül elérni; aztán egyszerre, csak úgy önmagától megoldódik minden. Úgy éreztem, mintha heves sodrásba kerültem volna, ütdöttem ide, ütdöttem oda, jobbra-balra tántorogtam, mint rohanó víz tetején a papírhajó, amely mégis előre halad és egyszerre csak célt ér.

Így jutottam másnap délelőtt az Új Dunántúl szerkesztőségébe.

Több mint tizenkét év után ismét napilap szerkesztőségében ültem. Furcsa érzés volt a sötét téli reggelben felkelni és már fél nyolckor gyorsan átsurranni a harmadik utcában lévő szerkesztőségbe.

Hát bizony nem mindennapi körülmények között és módszerekkel csináltuk az újságot. Gáz nem volt, a szedőgépek hidegen és sután álltak a nagy szedőterem végében, kéziszedéssel kellett a lapot összeállítani, s mindössze két oldalon jelenhettünk meg. Ezen a két oldalon hoztunk mindent: világeseeményeket, országos híreket (már amennyit a moszkvai vagy a londoni rádióból megtudtunk) s helyi hírszolgálatot. Csak ketten szerkesztettük a lapot, Záhonyi Tivadar, meg én, egy gyors- és gépirónővel, aki a régi Dunántúlnál is dolgozott. (Császár Gézát kitették a munkásmozgalm emberei.) Már a harmadik vagy negyedik napon, egy ködös reggelen beállított Zsikó Gyula is, szintén a régi Dunántúl munkatársa, aki valahonnan Magyarürögről kutyagolt be a városba arra a hírre, hogy napilap indul. Villamosközlekedés akkor még nem volt.

Zsikó Gyula a félreismeret és félretaszított tehetség, az örök Tiborc megtestesült alakja volt. Amikor még a papok Dunántúljánál dolgozott, örökös mellőztetésben volt része, egyszerűen azért, mert az igazság mindig kikíváncozott belőle, pedig, mint paraszti származású ember, jól tudhatta: „szólj igazat s betörik a fejed”. Ezért mellőzték az irodalomban is. Most, az új világban túl becsületes volt ahhoz, hogy egyszerűen köpönyeget forgasson és könyököljön, ezért igazgatónk is gyanakvó szemmel nézte, de azért fölvette. (Ott is maradt mindaddig, amíg a kigazdák lapja vagy fél évvel később meg nem indult.) Zsikó Magyarürögön lakott s onnan jó négy kilométert

gyalogolt be minden reggel a város közepébe, márpedig ez a gyaloglás hajnali sötétségben, abban az időben, szinte hősi tett volt. De Zsíkó szívósan kitartott.

A kora reggeli félhomályban bizony furcsa érzéssel ültem a rádióhoz, amely az első reggelen igazgatónk íróasztala mellett volt elbújtatva, s levelező gyorsírással igyekeztem a hadijelentéseket följegyezni. Záhonyi semmit sem értett az újságcsinálás technikájához, ezért úgy osztottuk meg a munkát, hogy ő szerkeszt, én meg tördelek; semmi kedvem sem volt a felelős szerkesztői munkához. Egy-két nap alatt aztán összeczöcskölődött a szerkesztőség. Jó két hétig azt se tudtam, milyen fizetést kapok, de ez nem is volt fontos; boldogított az az érzés, hogy íróasztal mellett ülhetek és dolgozhatom.

Lapunk, az Új Dunántúl, a Nemzeti Függetlenségi Front lapja volt és szerkesztőbizottságában Boros Istvánon kívül, aki a kommunista pártot képviselte, a szociáldemokrata Pozsgay Gyula és Perr Viktor, a Kisgazdapárt vezetője vett részt. A szerkesztőbizottságnak naponta kellett volna összeülnie, de bizony már az első héten sem tartották be az összejöveteleket és a suba alatti torzsalkodás hamar megkezdődött: a cenzor nem akarta engedélyezni Perr Viktor karácsonyi vezércikkét, a kommunisták bizalmatlanul néztek az egykori „ébredőre”, s bár közös fronton álltak, ez a közös front csak az oroszok vasmarkában vált egységessé, egyébként úgy szétugrottak volna a hajdani ellenségek, mint egy zsák bolha. Perr Viktort a németek nemrég internálták, s ez sokat enyhített a személye iránt megnyilvánuló bizalmatlanságon (és benne is sokat változtatott a régi Perr Viktoron). Így egy darabig mégiscsak megfért a három párt a közös lapban.

Az újságot a kora reggeli órákban állítottuk össze; felvettük a legfrissebb moszkvai és londoni híreket, összegyűjtöttük a városi anyagot és délre már el is készültünk, vihattuk cenzurázni. Nem sokkal később már délelőtt tíz órára készen voltunk. Az igazi munka és gond nem is a lapcsinálás volt, hanem a cenzúra.

Pécs a decemberi napokban még frontvárosnak számított és így egyelőre mindennap cenzúráztatni kellett a lapot. Ennek a gazdája tulajdonképpen egy Aleksander Naszennik nevű őrnagy volt, őt azonban hol ebbe, hol abba a városba szőlította szolgálata, s az első napokban egy Zigit nevű rangjelzés nélküli katonaeMBER végezte a cenzúrárt. Zigit egy keveset magyarul is tudott (valamikor bányamérnök volt Jugoszláviában, onnan került a Szovjetunióba) és így könnyen megértettük egymást. Naszennik azonban eleinte semmit sem tudott magyarul, s a cenzúrázás úgy ment, hogy én az egész lapot elejétől végig szerbre fordítottam neki, ő pedig oroszul közölte velem kívánságait. Ez persze hosszadalmas munka volt, s néha órákat vett igénybe, főleg az elvontabb tartalmú cikkeknel, úgy hogy valóságos felüdülés volt, amikor néhány napra Pécsre került egy Szabó Ferenc nevű, roppant értelmes és nagyműveltségű fiatalEMBER, egyébként főhadnagy, akiről csak később tudtam meg, hogy nem más, mint Szabó Ferenc, a ma már hírneves zeneszerző.

Naszennik őrnagy nagyon érdekes ember volt. Fűrgejárású, roppant mozgékony, fekete, kezdetben bizalmatlankodó, szúrós tekintetű férfi. Az első hetekben szerbül beszéltünk egymással, de hamarosan már én is tudtam oroszul pötyögni, s akkor már csak az anyanyelvén beszélt. Tavaszra azonban már úgy megtanult magyarul, hogy ő is szívesen törte a magyar nyelvet és igen értelmesen tudta kifejezni magát. Olyan volt, mint csaknem minden orosz, akivel akkor megismerkedtem: kicsit gyerekes, időnként szeszélyes, de mindig jóindulatú. Egyik legnagyobb gondunk a papírhány volt, s ilyenkor, ha kellett, száz kilométereket is bejárt teherautón, s mindig előteremtette nekünk a szükséges papirost. (Mikor tavasszal a Sorsunkat ismét megjelentettük, annak is ő szerzett papírt.) Sokat adott arra, mennyire ért az újságcsinálás technikájához s később, amikor szerkesztőségünk már benépesedett, nem egyszer ült le a főszerkesztői székbe, s előadást tartott nekünk arról, hogyan kell lapot csinálni. Jókat mulatott az apróhirdetéseken, melyeket a polgári világ csökevényeinek tartott s főleg azt furcsállotta, hogy akadnak nők és férfiak, akik apróhirdetések útján keresnek életpárt maguknak.

Alighogy a lapot megindítottuk, máris nagy eseményről kellett beszámolnunk, és pedig nemcsak helyi, hanem országos jelentőségű eseményről. December 17-én va-

sárnap a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front nagy népgyűlést hívott egybe, amelynek az volt a feladata, hogy a debreceni ideiglenes nemzetgyűlés baranyai és pécsi küldötteit megválassza. A népgyűlést délután két órai kezdettel tartottuk meg a Pécsi Nemzeti Színházban, s ez volt a felszabadulás első nagy nyilvános népgyűlése; a színház zsúfolásig megtelt. A Magyar Kommunista Párt részéről Vas Zoltán és Andics Erzsébet jelent meg. A népgyűlésre szólító felhívást Nikolits főispán, dr. Esztergár Lajos polgármester (mindketten a németek internáló táborából szabadultak), Teleki Géza gróf és Vas Zoltán írták alá. A gyűlést a Függetlenségi Front nevében Perr Viktor nyitotta meg, majd Teleki Géza beszámolt arról, hogy 1944 szeptemberében megbízást kapott Horthy Miklóstól a fegyverszüneti tárgyalások előkészítésére. Ennek a megbízásnak társaival együtt eleget is tett, a nyilasok gyalázatos hátbatámadása azonban megakadályozta a tárgyalások folytatását. Mindez akkor még csaknem teljesen ismeretlen volt a népgyűlés résztvevői előtt és nagy izgalommal hallgatták végig.

A legnagyobb érdeklődést Vas Zoltán beszéde keltette. Akkor már a polgáriak közül is sokan ismerték, és mindenki tudta, hogy tizenhat évet töltött Horthyék fegyházában. Nagyon komoly, mondhatnám megrázó beszédet mondott: szavai nem ígértek örömet és boldogságot, hiszen a múltnak túl sok volt a bűne ahhoz, hogy a mélybe zuhanásból egyszerre talpra lehessen állni; a magyar népnek még keserves és nehéz napokat kell átélnie, amelyeket erős akarattal kell elviselnünk. Felelőtlen demagóg az – mondotta Vas Zoltán –, aki most jóléttel és boldogsággal biztatná a magyar népet, most, amikor történelmének egyik legnehezebb fordulóján áll. S mégis, minden egyes szavából makacs és törhetetlen hit áradt a megrendült hallgatóság felé.

A népgyűlés ezután egyhangúlag választotta meg a debreceni küldötteket, akik már másnap reggel gépkocsin Baján és Szegeden át indultak a magyar szabadságharcban is híressé vált fővárosba. A küldöttek nevét itt is érdemes feljegyezni: dr. Boros István és Rajkovics Ede nyomdász, a Magyar Kommunista Párt részéről, Pozsgay Gyula és Bobánovits Jenő, a szociáldemokraták, Perr Viktor a Kisgazdapárt részéről, Kiss Tóth József a vármegyei hatóság, Balassa Miklós dr. a Polgári Demokrata Párt, dr. Molnár Kálmán az egyetem részéről, valamint Andics Erzsébet és Vas Zoltán.

A népgyűlés után csak lassan oszlott szét a tömeg, s a színház előtt még sokáig csoportokban álltak az emberek, a nagy eseményt tárgyalták. Én, mint a nagy esemény krónikása, felmentem a színpadra s itt találkoztam Vas Zoltánnal, aki sokáig és nagyon behatóan érdeklődött, hogyan szerkesztjük a lapot, milyen gondjaink, kívánságaink vannak. Egy nagyobb csoporttal együtt a színészbejáron át hagytuk el a színházat, s mikor már a mozi elé értünk, Vas Zoltán egyszer csak megállt és közölte velem, hogy néhány nap múlva nekem kell átvennem az Új Dunántúl felelős szerkesztését. (Addig Perr Viktor jegyezte a lapot.) Aztán lesétáltunk a párt Rákóczi úti székházába, amelyben pár hét előtt még a „vitézek” otthona volt, s mikor elváltunk, átadta nékem „Tizenhat év fegyházban” című kötetét nagyon meleg ajánlással. Én az effajta irodalommal már ifjú koromban ismerkedtem meg, akkor olvastam Dosztojevskij leveleit a „holtak házából”, aztán Victor Hugo Nyomorultak-jában Jean Valjean sorsát, majd Dreyfuss kapitány meghurcoltatását, s azóta ösztönszerűen irtóztam az emberi megpróbáltatások ilyen megalázásos történeteitől. De átvettem és elolvastam s utána mindjárt írtam is róla az Új Dunántúlban. Talán saját életem sorsom előre vetett árnyéka volt az, amely ennyire megdöbbentett, mikor Vas Zoltánnak ezt a könyvét kezembe vettem s elviselhetetlennek tartottam, hogy valakinek azzal a tudattal kell börtönben ülnie, hogy talán sohasem szabadulhat.

Ezen a népgyűlésen találkoztam Faluhelyi Ferenc professzorral, a pécsi Egyetem Kisebbségi Intézete vezetőjével, aki az elvakult revizionistákkal szemben a realitás alapján igyekezett a kisebbségtudományt művelni, de nem sok eredménnyel. Ott ült ő is, az egyetemi tanárok páholyában, de nehezen ismertem fel, mert amióta nem láttam, bajszát növesztett, s ez egészen megváltoztatta a sovány, kissé aszkétikus arcot. Szomorú elégtétellel szögezhattük le, hogy igazunk volt, amikor azt jósoltgattuk, hogy a magyar kormány katasztrófa-politikát űz, s a magyar polgári társadalom éretlen arra a feladatra, amit vállal. Ez volt utolsó találkozásunk, mert pár nappal később,

karácsony estéjén, családja körében, hirtelen meghalt. Szíve a nagy izgalmakat nem tudta elviselni.

Nagyon sajnáltam Faluhelyi professzort, mert abban a társadalomban, amely a nemzetiségi kérdés iránt a legkisebb fogékonyság jelét sem mutatta, megpróbálta ő is a lehetetlent; józanul és reálisan megvilágítani a magyarság előtt a nemzetiségi kérdés megoldásának fontosságát. A magyarság vezetői minden szociális problémát úgy gondoltak megoldhatónak, hogy ha a nép elé a régi Magyarország visszaszerzésének ködképét rajzolják. A revíziós propaganda leegyszerűsítette a kérdést; csonka Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország. Mikor aztán a sors különös fordulatai és a hitleri imperializmus kétszínű játéka egyes területeket visszajuttatott az akkori hatalomnak, az nem tudta, mit is kezdjen a nemzetiségi kérdéssel. Milliós nemzetiségi tömegek tértek vissza egy nacionalizmusában fékevesztett országba, amely a magyaron kívül hallani sem akart más nemzetek jogairól és a nemzetiségi kérdést most is úgy tekintette, mint száz év előtt, amikor pedig már Széchenyi, Deák Ferenc, Eötvös belátták, hogy a magyar társadalom nemzetiségi szemlélete egyenesen katasztrofális. Sokan azt hitték, hogy a totális nacionalizmus elve ezt a kérdést is megoldja; ki kell telepíteni a nemzetiségeket s ezzel mindent elintéztünk. Mikor Délvidéket a német lerohanás koncként vetette oda nekünk, az elvadult nacionalisták a szerb ügyvédektől, orvosoktól még hivatásuk gyakorlásának jogát is megvonták, s felületi kezeléssel próbáltak „nemzetiségi kérdést” csinálni, közben azonban a kormány szó nélkül türte, hogy szadista hóhérok Újvidéken háromezer asszonyt és gyermeket lemészároljanak. Nem kevésbé elmés volt az északerdélyi román nemzetiség kérdésének „megoldása”. A magyar kormány a reciprocitásra hivatkozva húzta-halasz totta a rendezést. A náciista románok pedig pontosan átvették a német fasiszta iskolát és ütötték a délerdélyi magyarokat, a magyar kormány viszont az északerdélyi románokat.

Az erdélyi magyar vezetők, értelmiségiek, sőt még az írók jó része is egész egyszerűen megtagadta Erdély hagyományait, múltját, a híres erdélyi szellemet és olyan vad „nemzeti szocialista” módra kezdtek dolgozni, hogy mi, akik józanul igyekeztünk ezt a kérdést kezelni, kétségbeestünk, milyen katasztrófa vár még erre az országra.

Persze a németeknek minden nemzetiségi jogot megadtak, sőt a német kérdés már túlnőtt a nemzetiségi kérdés keretein, hiszen a magyarországi németek tulajdonképpen a Birodalom polgárainak tekintették magukat, s ha nem is csatlakoztak nyíltan, azt csak taktikából tették, mert tudták, hogy a harctereken szükség van a magyar vérré.

A Birodalom pedig játszotta az ősi játszmat, amit a történelmet ismerő gyermek is láthatott; a románt kijátszani a magyarral szemben, a szerbet a horváttal, a szlovákot a ruszinnal s lehetőleg mind egyenként és külön-külön egymás ellen. Így ígérték Bánátot Szerbiának, ugyanakkor nekünk is, így ígérték Prinz Eugen Staatot a saját svábjaiknak, így alkották meg Magyarországon a Schwäbische Türkeit, így ígérték oda Északerdélyt a románoknak és Délerdélyt a magyaroknak, ugyanakkor Pécsét valóságos német központtá tették. Ez a lelketlen, ugyanakkor átlátszó és üres játék még tetszett is urainknak, pedig nekik is látniuk kellett hamisságát, annyira egyszerű és ostoba volt, de még így is jobban megfelelt demagóg politikájuknak, mint komoly és igazán szociális politika kezdése, vagy a nemzetiségi kérdés valóban nagyszabású és reális megoldása.

Most hát elérkeztünk az összeomláshoz, a bűnhődéshez az elkövetett vétkekért. Nem csoda, ha Faluhelyi Ferencet épp a csendesség, a szeretet ünnepén hirtelen megölte a szíve. Még meg kellett érnie azt, amit egyébként ő is előrelátott: a nemzetiségi politika teljes csődjét és a légvárak összeomlását. Meg kellett ismerkednie azzal az érzéssel, ami akkor engem is lesújtott: a minden érték cseppfolyóssá válásának és széthullásának nagy élményével, meg kellett látnia a porrátorított életet, amelyből csak új kötőanyagok felhasználásával lehet majd ismét forma és új szellem belélehelésével igazi élet.

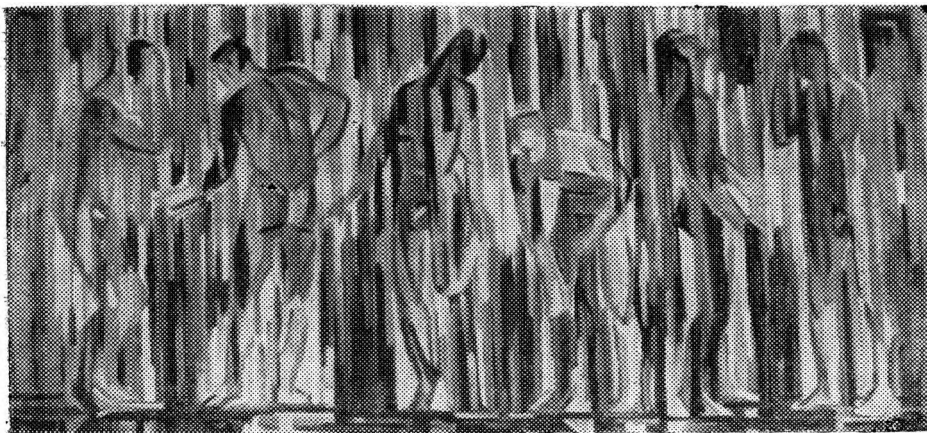
Mintha egy korszak mögött vágódott volna be a kriptá vasajtaja, intézete is úgy maradt gazda és egyelőre cél nélkül, csupán a keretek álltak itt s azok is, ki tudja, meddig.

Az évszak legsötétebb, legködösebb napjai következtek most, de ezeket a sötét napokat beragyogta az élet újra támadásának nagy hite és ígérete. December 22-én az újra indult vasúti forgalom „részletes menetrendjét” közöltük az Új Dunán, két napra rá megalakult az írók, művészek és tudósok szabad szakszervezete, amely tisztikarát is megválasztotta; elnök dr. Lissák Kálmán lett, titkárrá pedig Szabó Pál Zoltánt választottuk. Ugyanakkor megírtuk, hogy a pécsi egyetem személyzete testületileg vonult ki közmunkára, megindult a villamosközlekedés, arról cikkeztünk, hogyan lehet a gyufa és élesztőhiányon segíteni, s nem telt bele egy hét, megnyílt az első pécsi „gyufagyár” s ugyanakkor új fogalom született: a „hős kereskedő”, aki a hiányokkal számot vetve újra kinyit s igyekszik lehetőleg segíteni a lakosságon.

Így értünk el december végéig. Most már a színház is kitérte kapuit, s december huszonnyolcadikán az ukrán front tábori színháza rendezett a város dolgozó lakosságának nagy, nyilvános, ingyenes hangversenyt. Itt hallottam először a híres orosz férfikórusokat, s láttam a színes népi táncokat. Ami azonban erről a hangversenyről egy életre szólóan a szívembe vésődött, egy szöke, harminc évesnek látszó hegedűművész játéka és arca volt; Csajkovszkij híres Pathétique-jának hegedűszólóját játszotta. A muzsika fájdalmas csapongása egybeszővődött a sokat szenvedett katonákkal, egybeszővődött és elválaszthatatlanná vált; vád volt a háborús vérontások gáztettei ellen, a fasizmus szörnyűségei, a tömeggyilkosságok ellen s minden ellen, ami embertelenség. A szöke, szenvedő arcvonású hegedűművész arca mellett ott láttam, s azóta is ott látom az én asztracháni, ismeretlenül is örök ismerős barátom, Gyorgy, az „autók mérnökének” sötéten lobogó tekintetét, amelyben csak fájdalom van és némán, szótlánul tiltakozó, olyannyira nemesen patétikus és emberséges szeretet.

Ez a két arc zárta le bennem az 1944-es esztendőt, ez a két szótlán és szenvedő orosz arc. Az Ember arca.

(Vége)

PLATTHY GYÖRGY: Mozaikterv

DÉVÉNYI IVÁN: *Ferenczy Béni 75 éves*

SZIJ REZSŐ: *„Csak grafika?”*

HÁRS ÉVA: *A pécsi képzőművészeti élet húsz éve*

TAXNER ERNŐ: *Színházi levél Budapestről*

BERTHA BULCSU: *Nyár és füst*

THIERY ÁRPÁD: *Márta*

KÉPZŐMŰVÉSZET

DÉVÉNYI IVÁN

Ferenczy Béni 75 éves

Ferenczy Béni mester, az idei Kossuth-díj I. fokozatával kitüntetett kiváló szobrász, e napokban lesz hetvenöt éves. Születési évfordulója nem csupán a művész szűkebb baráti körének, de az egész magyar szellemi életnek is ünnepnapja. Hiszen Ferenczy Béni művészete, amelyet műtörténészeink és esztétáink (Fülep Lajos, François Gachot, Genthon István), valamint íróink-költőink legjobbjai (Kassák, Szabó Lőrinc, Illyés, Pilinszky, Toldalagi Pál, Hubay Miklós, Nagy László, Juhász Ferenc, Somlyó György, Jánosy István) méltattak és jellemezték a legmélyebb tisztelet és szeretet hangján, a jelenkori magyar kultúra egyik legértékesebb, európai rangú hajtása.

Ferenczy Béni 1890. június 18-án született Szentendrén, ahol édesapja, Ferenczy Károly, a magyar piktúra kimagasló alakja, 1889 és 1892 között tartózkodott. Ferenczy Károly mindhárom gyermeke művész lett, és közülük csak a legidősebb – Valér – tartozik a kevésbé jelentősek közé. Az apán és a fiatalabbik fiún kívül Béni iker-testvérét: Noémit is előkelő helyen tartja számon a magyar művészettörténet, – mint gyönyörű gobelin-ek és kivételes szépségű akvarellek alkotóját.

Ferenczy Béni a nagybányai művésztelepen töltötte gyermekkorát, apja mellett. Első nyilvános művészi jelentkezése is itt volt, 1912-ben, a nagybányai festők kiállításán. Firenzei és müncheni tartózkodás után a 10-es évek elején Párizsba ment, ahol Antoine Bourdelle tanítványa lett. Ugyanakkor megismerkedett a Matisse körül csoportosuló fiatal művészekkel, a „Fauve”-okkal, a „Vadak”-kal, akik akkor már – pár gazdag orosz, amerikai, francia mecénásra szert téve – kezdtek az ismeretlenség homályából kiemelkedni. Ferenczy Béni is megfordult a műgyűjtő Stein-testvérek híres otthonában, amely az új művészeti törekvések híveinek találkozóhelye volt, s Perlrott Csaba Vilmos társaságában egy ízben felkereste műtermében az „École de Paris” vezető mesterét, Henri Matisse-t is.

A művészet forradalma, a formai kísérletezések a fiatal Ferenczy Bényt is vonzották. Egyik ilyen jellegű munkáját megmutatta öreg mesterének, Bourdelle-nek, aki

a következő véleményt nyilvánította: „Ha így folytatja, fiatal barátom, lesznek, akik megcsodálják, talán hamar korai hangos sikerekhez jut el ezen az úton, de ez nem a szobrászat útja. Ezek a formák üresek. Igaz, hogy ötletesnek látszanak, de ez még nem szobrászat, és az ötletesség nem mindig a tehetség jele. Azért, mert valami nem emlékeztet semmi másra, ami eddig volt a művészetben, azért az még nem értékes. Én azt ajánlom, hogy hiven tanulmányozza a természetet, és ugrások nélkül haladjon a fáradságos, de gyümölcsöző úton, amelyen a nagyok: Puget, Carpeaux és Rodin haladtak. Per aspera ad astra.”

Az ifjú művész jól megjegyezte – ha nem is fogadta meg mindjárt – Bourdelle szavait. Új mestert választott Alexander Archipenko, az orosz származású kubista szobrász személyében. A kubizmussal való megismerkedés javára vált Ferenczynek, a kubista stúdiumok fegyelmezettebbé, tudatosabbá, a komponálásban szilárdabbá edzették a fiatal szobrászt. Archipenkónál ismerkedett meg Apollinaire-rel, a lírikussal, akinek egy meghökkentő előadását a szobrászat fejlődéséről végig is hallgatta. De a kubizmus mégiscsak rövid – bár igen tanulságos – stáció volt Ferenczy pályáján. Inkább a Cluny-i múzeumot, a párizsi Notre-Dame-ot, az „égi zenét suttogó” Chartres-i katedrális látogatta, csodálattal adózva a románkori és a gótika művészetének. „Ha párizsi élményeimet úgy nézem, hogy mi hatott rám leginkább, mi volt a tanulság, amit onnan hoztam, úgy azt kell mondanom, hogy Chartres”, – emlékezett vissza az 50-es években ifjúkori franciaországi tartózkodására a mester.

Az első számottevő Ferenczy Béni-művek – Szt. György kis bronz-szobra, Szt. Sebestyén, nővére, Hatvany Lajosné és Wilde János műtörténész portréi, férfiak – a 10-es években születtek. Az 1919-es Tanácsköztársaság művészeti életében ő is szerepet vállalt, majd a kommün bukásakor az emigrációt választotta. Pozsonyban, majd

FERENCZY BÉNI rajza

Bécsben él, később Berlinben, a harmincas évek derekán pedig pár esztendeig a Szovjetunióban, ahol hivatalos megbízásból tanulmányt készít Bécs építészetéről. Majdnem két évtizedig tartó emigráns-élet után 1938-ban tért haza Magyarországra. A felszabadulás után a budapesti képzőművészeti főiskola professzora lett, s – az elsők között – Kossuth-díjjal is kitüntették, a személyi kultusz idején azonban – alkotóereje teljében – kényszernyugdíjazták.

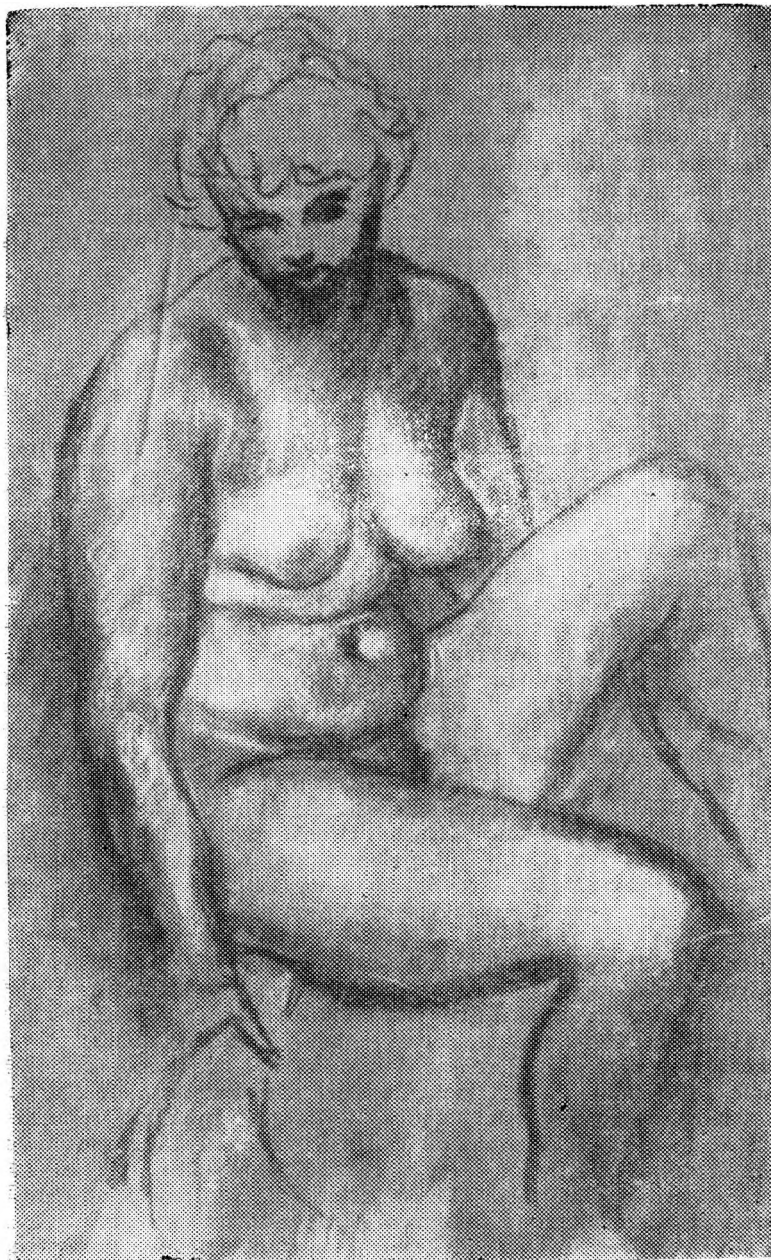
Ferenczy alkotásai legnagyobbbrészt kisplasztikák. Köztérre mindössze két nagyméretű szobra került, az 1948-as keletkezését, haragvó, indulatos tekintetű Petőfi, amelyet a Révai-féle dogmatikus művészetpolitika nem fogadott el annakidején (most Gyula városának egyik büszkesége) és az 1956-os „Ülő női akt”, amelyet Budán állítottak fel pár esztendeje.

Kisplasztikáinak zöme pihenő vagy egyszerű, hétköznapi cselekvést végző női akt: „Asszony felemelt karokkal”, „Atlante”, „Lépő nő”, „Fésülködő leány”, „Vénusz”, „Evokáció”, „Lábfürdő”, „Vetkőző leány”, „Kuporgó nő”; legtöbbje a 30-as, 40-es évekből való. „Nem hab-, hanem rögszülte szépség, az erőnek és egészségnek primitív, ősi bája ömlik el rajta”, – írta Kállai Ernő Czóbel Béla egyik emlékeztetés, mitológiai címet viselő női aktjáról. E jellemzés érvényes Ferenczy Béni mezítelen leány-, asszonyfiguráira is, amelyek érett, vaskos testiségükkel, mozgásuk természetességével, kellemével, a szobrászi megmintázás érzelmgazdagságával a létezés boldogságát, a földi élet örömeit hirdetik, – teljesen szakítva a századforduló és a Horthy-időszak hivatalos szobrászatának vértelen, hűvös akadémizmusával, hazug, merev, sáppatag szépségideáljával. Ferenczy szobrai – amelyekből „tisztá derű és emelkedett nemes-ség árad felénk” (F. Gachot) – nem irodalmias ötletek plasztika-ellenes megoldásai; munkái a szobrászat nagy korszakaiban kialakult törvényszerűségekre, alapelvekre épülnek, amelyeket a művész összhangba hoz az emberi test felépítésének és egyensúlyának törvényeivel. Kassák Lajos mélyen találóan jegyezte meg a Ferenczy-szobrokról, hogy azok „nem hasonlítanak és nem emlékeztetnek, hanem vannak és élnek.”

A 20-as években alkotott „Magvető”, a fából kifaragott közel másfél méteres „Anyaság” (1926), a bronz „Szerelmespár”, a megrendítő, drámai kifejezésű „Feszület” (1951, kőrtefából), a tölgyfa tömbjéből kiszabadított zömök kompozíció, a „Nővérek”, a szerelemnek, a szülő és gyermek közötti szeretetnek, az emberi munka küzdelmességének, a fájdalom jajkiáltásának és más nagy emberi érzéseknek, emócióknak humánummal telített megfogalmazásai. Munkái rendkívül összefogottak, szűkszavúak. A legtöbb kicsiny méretű; a témától, a mondanivalótól függően vagy bensőséges, meghitt hatást keltő, vagy monumentalitást, erőt sugalló.

Kisgyermekeket és kamaszokat ábrázoló, jelentős számú műveit („Miklós”, „Fruzsina”, „Játszó fiúk”, „Zenélő puttók”), bibliai tárgyú szobrai („Szt. János megkereszteli Krisztust”, „A tékozló fiú”), siremlékeit (Egon Schiele, Ferenczy Károly, Babits) éppen csak megemlítve, hadd szóljunk pár szót magisztrális portréiról: feleségéről, nővéréről, Louise de Vilmorin francia írónőről s másokról készített arc-másairól. Amikor portrén dolgozik, ellentétben a kisigényű mesteremberrel, nem elégszik meg a külső, testi hasonlatossággal. Ferenczy Béni – mintázófájával, vésőjével, érzékeny ujjjaival – az ábrázolt személy jellemét, egyéniségének rejtett rugóit is kitapogatja, – lehatolva a lélek legmélyebb rétegeibe. Barátairól: Ferencsik Jánosról, Németh Lászlóról, Pilinszkyről, Juhász Ferencről készült fej- és mellszobrai a magyar portrészobrászat legmagasabb csúcsaihoz tartoznak. Aki kezébe veszi Ferenczy bármely szobrát (legyen annak anyaga kő, márvány, fa, terrakotta, ólom vagy bronz), a mű felületének, minden porcikájának gazdagságában, a cizellálás, a patinázás, a hibátlan, türelmes mesterségbeli megmunkálás gondosságában lelheti örömet.

Ferenczy életművének (mind mennyiségben, mind minőségben) nem csekély részét alkotják az érmeek (amelyeket gyakran, de nem egészen szabatosan plaketteknek is szoktak nevezni). Ferenczy egyike azon művészeinknek, akik a magyar éremművészetet az üzleties sivárságból, üres bombasztikusságból és szecessziós modorosságból kiemelték. Érmeinek sorozata prominens festőknek, íróknak, politikusoknak állít emléket: Greco, Tiziano, Garibaldi, Daumier, Virág Benedek, Cézanne, Van

FERENCZY BÉNI rajza

Gogh, Lenin, dr. Landler Jenő stb. Különös figyelmet érdemelnek azok az érmei, amelyek barátait, kortársait örökítik meg; ezek a legelevenebbek a személyes kapcsolat révén: Ady, Bartók, Karinthy Frigyes, Kassák Lajos, Gulyás Pál, Gerevich Tibor stb. – Rubens-érmén – tenyéryní felületen – az élet kegyeltjét, a sikerek fiát, a viveur-t, a világfit állítja elénk, – Hatvany Lajosán a gúnyoros, Voltaire-i elmét, heves irodalmi csatározások egykori bátor bajvivóját, – Bartók-plakettjén a gyémántkemény erkölcsű, alkudozásokra, simulékonyságra képtelen puritán alkotót.

Rajzai, akvarelljei – amelyek főleg telt női aktokat ábrázolnak, kisebb részben nyurga síhedereket, napsütötte tájakat – lágy, gyengéd vonalaikkal, meleg, aranyló színteljeikkel, anakreoni izeikkel ugyanazt a fájdalmas-édes hangulatot sugározzák, mint Kosztolányi „Szeptemberi áhitat” című kései verse:

„Érett belét mutatja, lásd, a dinnye,
fehér fogától villeg vörös inye,
... méztől dagadva megreped a szőlő
s a boldogságtól elnémul a szőlő”.

1961-ben a Magvető Könyvkiadó „Írás és kép” címmel – finom papíron, testes kötetben, másfélszáz reprodukcióval – közreadta Ferenczy Béni emlékezéseit és művészeti esszéit. Vonzóan, színesen ír a mester Nagybányáról, párizsi és itáliai tanulmányútjairól, – a könyvillusztrálás művészetéről, – azokról a régi és XX. századi művészekről, akik különösen közel állanak hozzá (Lionardo, Maillol, Despiau, Medgyessy, Schaár Erzsébet), – kedves könyveiről: Emily Brontë „Üvöltő szelek”-jéről, Musil munkáiról, Sir Samuel Pepys memoárkötetéről, Babits Európai Irodalomtörténetéről, „amely vezérem és irodalmi Bibliám”, s többi visszatérő olvasmányáról. De azt sem titkolja el, hogy érdekelte őt az ökölvívás és a többi sportág, s hogy – nem is ritkán – Edgar Wallace, Agatha Christie detektívregényeit is kézbevette. Őszinteség, természetesség, póztalanság, humorérzék (amikor például leírja Fernand Léger avantgardista francia festő megjelenését), a kor szellemi áramlatai iránti nyitottság, felajzottság, univerzális érdeklődés, átfogó, mély kultúra jellemzik Ferenczy Bényt, a művészt, az író, az embert. Nevéhez néhány fordítás is fűződik; átültette magyarrá Falconet XVIII. századi francia szobrásznak, a híres Nagy Péter-lovasszobor alkotójának traktátusát a plasztikáról. Graham Greene angol író egyik regényét (amely azután „A kezdet és a vég” címmel megjelent nálunk is, de nem Ferenczy fordításában), Baudelaire Delacroix-nak szentelt nevezetes tanulmányát. (Az Európa Kiadó 1964-es, bibliapapírra nyomott Baudelaire-kötete ezt az írást Ferenczy Béni fordításában közölte.)

1956 novemberében Ferenczy Bényt szélütés érte. Azóta jobboldala, jobbkeze béma. A súlyos csapás után kis idővel a művész alkotóereje lassacskán éledni kezdett, és megtanult balkézrel rajzolni, festeni, sőt mintázni is. Már betegsége alatt született meg az „Aranykor” (1959) című szobor, amely – szépmozdulatú fiú-aktjával – mintegy az ifjúság apoteózisa. Ferenczy Béni az utóbbi nyolc esztendőben különösen sokat rajzolt. 1957 utáni grafikái (sokszáz rajz: magukat csinosító leányok, muzsikáló ifjak, Madonnák, gyümölcsfát gondozó férfiak) – imbolygó, reszketeg kontúrjaikkal – a lélek megtörhetetlenségéről vallanak; láttukra az öreg Arany megindító sorai jutnak eszünkbe: „A lantot, a lantot szorítsd kebeledhez... Ujjad valamíg azt pengetheti, vígaszt bús elme talál.” Finom koloritúak, poétikusak az elmúlt évekből való akvarell-virágcsendéletei („Ciklámen”, „Győzelmes kaktuszvirág”, „Virág és Golgotha” stb.), amelyekből egy emlékezetes sorozatot a tavalyi székesfehérvári kiállítás rendezői is bemutattak, s amelyekre célozva, Pilinszky János így fejezte be egyik cikkét: „Béni, hol gyűjtötted ezeket a csokrokat?...”

Ferenczy Béni életpályája nem volt a legsimább, nem tartozott a sors dédelgettjei közé, volt része hontalanságban, méltánytalan mellőzöttségben és betegségben, de ő mégis megépítette és kiteljesítette hatalmas életművét, amely egységes, élettel és harmóniával telített, a legnagyobbakkéval vetekedő, az Idővel dacoló.

Klasszikus.

„Csak grafika?”

Alig fél évszázada, hogy a grafikai lapok nálunk is megjelentek a kiállító termekben, hogy onnan keljenek útra a jobb módú polgárok lakásaiba. Tehát nemcsak a gyűjtők mappáiba, hanem föl a falakra és nem is csak az előszobákéra, mintegy mellékes szerepre kárhozhatva. Ettől fogva kezd terjedni a grafikai alkotások tisztelete s ettől fogva mérik kevesebben rőffel a művek értékét. Egyre többen ismerik fel, hogy egy tenyérnyi képen több artisztikum adódhat, mint akár több négyzetméternyi felületen. Noha etéren a fejlődés kétségtelen, azért a nagyméretű képek iránti mondhatni vak tisztelet az új képvasáriók még mindig elég széles rétegében tapasztalható. Sokan gondolkodnak úgy, hogyha olaj a kép, akkor már ezért is érdemesebb megvásárolni, ha mégoly nivótlan is, mint egy valóban művészi grafikát, akvarellt, rajzot vagy metszetet. „Csak grafika” – hangzik a lekicsinylő nyilatkozat, noha – mint jeleztem – az ellenkező, választékosabb ízlésű irányzat is észlelhető, amely tehát a mű *belső* értékét keresi s ezt nem a technikától teszi függővé, hogy tehát olaj-e, vagy „csak” rajz, nem is a kép méretétől. Ezt az igényesebb szemléletet azonban napjainkban is még mindig kevesen képviselik.

A változás, a grafika iránti megbecsülés fokozódása mégis letagadhatatlan s bármilyen lassú ütemű is, része van benne a társadalmi viszonyok alakulásának: eltűntek a főúri kastélyok, a nagypolgári villák emeletnyi magasságú szobái. A mai lakásba a nagyméretű képek széles kereteikkel be sem férnének vagy a szoba falát a parketától a mennyezetig elfoglalnák.

A képzőművészeti alkotások – különösen áll ez a kortársak műveire – nemcsak reprodukciók formájában, hanem eredetiben is egyre nagyobb számban nyomulnak be a *dolgozók* lakásaiba. Így aztán minden kép, legyen az fa- vagy rézmetszet, akvarell vagy tempera, reprodukció vagy eredeti alkotás, mindenképpen valamilyenfajta ízlésről tanúskodik. Ma már elsőrendű művészi alkotások is elérhető áron vásárolhatók, s ehhez az adott gazdasági viszonyok között már nem is annyira pénz, mint inkább műízlés kívánatos. Sőt sok-sok viszonylag drága és rossz kép helyett számos esetben olcsóbban lehet hozzájutni a kisebb méretű, de valóban művészi alkotásokhoz. Ha már pár képpel benépesíthető egy-egy szoba üresen maradt falfelülete, akkor egyre inkább ízlésbeli és nem annyira anyagi kérdés, hogy ki mit tűr meg szobája falán.

A rajzok, egyéb színes grafikák (akvarell, gouache) iránti érdeklődés fokozódása kétségtelenül a műízlés emelkedésével párhuzamos. Az igazi gyűjtő nemcsak a lakása falain őriz értékes darabokat, szekrényekbe, mappákba is remek műveket gyűjt. *Radnai Béla*, a század egyik legnagyobb hazai gyűjtője, hányszor állapította meg kissé szomorúan, hogy a fiókokban őrzött akvarell és rajzgyűjteménye iránt látogatói szinte semmi érdeklődést sem mutatnak, hiába próbálja reá felhívni figyelmüket. Valósággal fájtn neki, pedig csak részben volt igaza. Amit nála a falakon látni lehetett, a két világháború közötti korszak annyi lenyűgözően szép alkotása annyira kimerítette a látogatót, hogy egyszerűen nem maradt szellemi energiája a mappák hatalmas anyagának megtekintésére. De nemcsak Radnai Béla, minden valamennyire is képzett, jóízlésű műgyűjtő tudja, mennyi szépség halmozódhatik fel a grafikai alkotásokban. Napjainkban pedig a grafika és a gyűjtők közötti kapcsolatok a fent már jelzett társadalmi okok miatt még intimebbekké válnak.

Segítik a grafika megbecsülését az egyre gyakoribb kiállítások is. A Szépművészeti Múzeumban a holland és angol mesterek művei, a Műcsarnokban Vértés Marcel kiállítása, a modern francia rajzművészet válogatott anyagának bemutatása, a magyar képzőművészet időnkénti nagy seregszemléin felvonuló grafikai alkotások, a miskolci országos grafikai kiállítások, a fővárosi Dürer-terem bemutatói – hogy csak néhány kiemelkedő alkalomra mutassak rá – mind a közönség és a művészi grafika közötti kapcsolat elmélyülésre nyújtott lehetőséget. Fiatal művészek és meglett korú meste-

rek kiállításáról sem hiányoznak ilyen alkotások. Sőt, a „csak” grafikus művészek fokozódó megbecsülésére mutat az is, hogy találunk köztük Munkácsy- és Kossuth-díjasokat csakhogy, mint a festők között. Figyelembe kell venni azt is, ami a könyv-illusztráció terén történik: kiváló művészek műmellékletként ható, festményszerű, merész színösszetételű illusztrációi az egyik leghatásosabb izlésnevelő tényezőt jelentik. Itt azonban valamire rá kell mutatni.

Kétségtelenül létezik olyan irányzat, amely a *grafikust* a „csak grafika” területére akarja korlátozni, kizárva onnan a festőt, bármilyen kiváló legyen az, mint rajzoló is. – A miskolci grafikai kiállításnak ezzel a felfogásával nem érthetünk egyet. Azon annyi mással együtt Rembrandt sem állíthatott volna ki, mert több volt, mint „csak grafikus”. Mégha ez reakcióként jelentkezett is bizonyos-fajta – festők részéről megnyilvánuló – lekezelésre, akkor sem helyeselhetjük. Mert mire vezet ez? Arra, hogyha tovább is érvényesül ez a grafikát végül is elszegényítő felfogás, akkor a közönség igényesebb része szükségképpen fordul el a „csak grafikusoktól”, mert aki „csak grafikus”, az nem annyira az időnek, mint inkább a pillanatnak dolgozik, azt a futó igény, esetleg éppen a reklám irányítja s akkor ez a fajta grafika valóban „csak” grafika s amit „termel”, végül is nem lesz több alkalmi (reklám) grafikánál, ha még olyan virtuóz alkotásokat hoz is létre. Már pedig ami kihull az időből, az nem érdemli meg, hogy művészetként tartsák számon. Azt tehát gyűjteni sem érdemes.

Nyilvánvaló, hogy *művészi* grafikán a technikától függetlenül azokat a termékeket értjük, amelyek annak az egységnek a jegyében születnek, amelyre például Leonardó, Rembrandt, Goya s annyi más igazi nagy művész életművében látunk. Ezen a fokon s ebben az értelemben szó sincs a grafika lekezeléséről s a „csak grafika”-szemlélet – bármelyik oldalról jelentkezzék is – indokolatlan. S hogy a közönség meg tudja becsülni – nem az alkalmazott, tisztavirágéletű, hanem a művészi grafikát –, az kultúrigényesség s ezen belül az esztétikai nevelés kérdése is. Nagy szolgálatot tesznek ezen a téren a képzőművészeti kiadványok, közelebbről Vayer Lajos: *A rajzművészet mesterei*, vagy a Pataky Dénes által szerkesztett *Magyar rajzművészet*, amely vitathatóan ugyan, de mégis a grafikai műfaj körébe sorolja az akvarellt, a gouache-t is. Ez gyakorlatilag kétségtelenül hasznos, hiszen a festészet és a grafika egységét bizonyítja e szép kiadványok lapjain.

Csak nagyon alapos, széleskörű munka mellett remélhető, hogy fokozatosan megszűnik a grafikai alkotások lebecsülése. Ez a kifejezés: „csak grafikus”, régen is főleg a sznobok között járta, annak ellenére, hogy bizonyos körökben 1940 körül a réz- és fametszetnek, valamint a rézkarcnak nagyobb kultusza volt, mint 1950 táján. A grafikai alkotások lekicsinylése olyan járványos betegség, amin át kell esnie mindenkinek, aki a gyűjtés alapfokáról indul el, ha valóban művészi értéket keres a műalkotásban.

Kétségtelen, hogy a *méret* és a *szín* igen fontos szerepet játszik a grafikai alkotásokhoz való viszonyban. A kisméretű kép elvesz a falon. Ha pedig szín-igényes a vásárló, éppen nem elégíti ki az egyszínű grafika (rajz, fametszet, rézkarc, rézmetszet). Sőt ez utóbbiak hátrányát fokozza, ha még oly remek alkotások is, hogy bizonyos értelemben nem is egyedi példányok, mégha eredeti dúcról, lemezről nyomják is őket. Azonban még ezek a mozzanatok sem indokolják, hogy az, akinek értékes festményre még nem telik, értékes grafikai alkotás helyett értéktelen „képet” vásároljon, mert az „mutat” a falon, már pusztán méretével is „emeli” a hivatali helyiséget. Ami a méretet illeti, felvilágosítják-e a közönségnek a művészettel még nem foglalkozó, de már képet vásárló réteget azok, akik esztétikai nevelésére kötelezettek (iskola, TIT stb.), hogy számos méltán világhírű kép a valóságban kisebb, mint a kereskedelmi forgalomban kapható reprodukciója, vagy valamely művészettörténeti kiadványban, s hogy azon a pénzen, amiből komolyabb méretű, valóban értékes festményekre nem kerül, még mindig jobb művészi grafikát venni, mint „mutatósabb”, de művészi szempontból értéktelen festményt, mégha az jobban érvényesül is a falon, az előbb említett felfogás szerint.

Mindezek „magától értetődő” megállapítások és követelmények, mondhatnák némelyek. Valóban azok, éppen ezért kevés szó esik róluk s e kérdéssel való foglal-

kozást még azok is rangon alulinak tartják, akik elsőrenden érdekeltek: maguk és művészek s művészeti életünk irányítói. Pedig ha Dunaújváros, Várpalota, Salgótarján, Veszprém stb. burjánzó giccstenyészetére, a hivatalok, tanácsok, iparvállalatok, sőt gépállomások és termelőszövetkezetek irodáinak falain függő képekre gondolunk, akkor be kell látnunk, hogy nem is olyan „elemi” kíváncsiak ezek, amelyek felett a művészeti élet intézői és gyakorlati munkásai kezlegyintéssel napirendre térhetnek.

A grafikai alkotások is csak egyetemes nézőpontú szemlélettel értékelhetők helyesen, funkciójuknak és sajátos rangjuknak megfelelően. S akkor a „csak grafika” problémája is megoldódik, a jónevű grafikusok sérelme nélkül.

A tisztább szemlélet terjedésének pedig egész művészeti életünk – benne festők, írók, grafikusok, illusztrátorok, kiadók és természetesen a vásárló és olvasó közönség – mind esztétikai, mind gazdasági szempontból egyaránt hasznát láthatja.

H Á R S É V A

A pécsi képzőművészeti élet húsz éve

III.

*A Magyar Képzőművészek Szövetsége Pécs-Baranyai Munkacsoportja.
1958–1964*

A Munkacsoport újjászervezése

A Szövetség 1956 óta gyakorlatilag nem irányította a vidéki munkacsoportokat. A zsűrizéseket a Képzőművészeti Alap mellett működő Lektorátus végezte, ennek segítségével és a Szövetség gazdasági támogatásával folyt a kiállítások rendezése. Éppen ezért volt nagy jelentőségű ebben az időszakban a helyi párt és tanácsi kulturális osztályok iránymutatása, segítő kezdeményezése az ellenforradalom utáni kibontakozáshoz, a továbbjutáshoz. Ennek a közreműködésnek és útmutató segítségnek eredményeként a pécsi művészeti élet hamarabb megélénkült, mint a budapesti, és az itteni munkacsoport újjáalakulása másfél évvel megelőzte a szövetségét. 1957 decemberében a Baranya megyei Munkacsoport Intézőbizottsága – belátva a négyfelé tagozódás feleslegességét, lemondott. A vezetőségválasztó közgyűlést 1958. február 10-én tartották. A titkos szavazással megválasztott vezetőség elnökkel, elnökhelyettesssel és intézőbizottsági tagokkal összesen kilenc művészből állt. Megbízatásuk mindaddig ideiglenes jellegű volt, míg a Szövetség újjászervezése után a vidék irányítását ismét a kezébe vette.

Az új vezetőség nagy lendülettel látott munkához. Elkészítette az évi kiállítási tervet, több egyéni bemutatkozásra adva lehetőséget. Ismét felmerült a zsűrizés rendjének problémája. Az utóbbi évek tapasztalatai szerint ugyanis a vezetőségnek az volt a megállapítása, hogy a budapesti zsűrizők között gyakran részrehajló, szakmai elmélyültséggel nem rendelkező művészek vannak, a vidéken élő festőket lebecsülik és így munkájukat az objektivitás hiánya jellemzi. Ezért elhatározták, hogy a Baranya megyei Munkacsoport saját zsűrit alakít, az elnök és helyettese, valamint váltakozva két intézőbizottsági, vagy csoporttag részvételével. Ehhez a helyi bizottsághoz esetenként egy szakmai és egy árazó résztvevőt kértek volna Budapestről – ha a terv megvalósulhatott volna. Azonban a Képzőművészeti Alap nem fogadta el a javaslatot és továbbra is fenntartotta magának a zsűrizés jogát.

A vezetőség figyelme a képzőművészeti kultúra széles területére kiterjedt. Szorgalmazta az állandó képtár végleges épületének kijelölését, javasolta, hogy a szakörök bővítése érdekében az egyes üzemek biztosítsanak anyagi lehetőségeket, felvetette egy iparművészeti bolt szükségességét. Vándorló reprodukciós kiállításokat

tervezett a kisebb falvakban, és egytermes, állandó kiállításokat a járási székhelyeken, Pécsvárad, Siklós, Szigetvár, Mohács közönsége számára.

Az 1959. évi munkatervét az MSZMP Baranya megyei Bizottságának 3 éves Művelődési Programja alapján állította össze a vezetőség. A Művelődési Program fontos feladatokat rögzít a megye képzőművészetével kapcsolatban. Felhívja a városi tanács vb.-t, hogy 1961-ig biztosítson állandó kiállítási helyiséget a képzőművészek részére. Foglalkozik a pécsi építkezések beruházásainak művészi célokra felhasználható két ezrelékével, és ebben a megyei művészek nagyobb arányú részvételével, a tanácsok feladatává teszi az évenkénti pályázatok kiírását, felemeli szavát a vidéki képzőművészek mellőzöttségének megszüntetése érdekében.

A Munkacsoport terve mindezeket figyelembe véve ez évre országos tárlatot tervezett, továbbra is foglalkozott a megyében elindított vándorkiállításokkal s a kisebb egyéni bemutatkozásokon kívül még az őszi közös seregszemlét is programjába iktatta.

1959 júniusában befejeződött a Szövetség újjászervezése és erősen csökkentett tagsága részvételével hamarosan közgyűlést tartott. A szövetségi szakosztályok mellett újjáalakult a Vidéki Bizottság is, amelynek most Redő Ferenc lett a titkára. Elsődleges feladatának tekintette a vidéki munkacsoportok újjászervezését, ezért több alkalommal összehívta azok vezetőit, hogy az új alapszabály-tervezetet együtt dolgozzák ki. A közös munka eredményeként létrejött tervezet a következőkben rögzítette a munkacsoportok feladatát: „... a Szövetség elvi irányításának és szervezeti rendjének megfelelően összefogni a területükön tevékenykedő művészeket, résztvenni a képzőművészeti élet fejlesztésében, valamint szakmai tanáccsal segíteni a helyi párt, állami és társadalmi szerveket.”

A Vidéki Bizottság a munkacsoportok tájékoztatására néhány oldalas „tudósítót” szerkesztett, mely alkalmanként hírt adott a vidék legfontosabb művészeti eseményeiről, beszámolt a munkacsoportok tevékenységéről. A Szövetség irányító tevékenysége érezhetővé vált, bár a baranyai művészeti életben lényeges változást nem eredményezett. 1960 őszén, a Szövetség felhívására új vezetőségválasztást tartottak, amely már nem ideiglenes jelleggel, mint a korábbi, hanem a Szövetség jóváhagyásával működhetett. Az alapszabályok értelmében a vezetőség öttagú: Kelle Sándor, Lantos Ferenc, Martyn Ferenc, Platthy György és Simon Béla. Titkárnak Lantos Ferencet választották. A munkacsoport nevébe felvette a „Pécsi” megjelölést is, hisz a tagság nagy része a városban él, indokolt, hogy a „Megyei” cím mellett a város neve is szerepeljen.

A Szövetség útmutatásának megfelelően a Munkacsoport vezetősége igyekezett eddig is meglévő baráti és szakmai kapcsolatait a város különböző társadalmi és kulturális intézményeivel szorosabbra fűzni. Előadások szervezése és tartása révén bekapcsolódtak művészeink a Hazafias Népfront, a Városi Művelődési Ház munkájába, vezették a TIT művészeti szakosztályát, képzőművész köröket szerveztek és vezettek nemcsak Pécsen, hanem Komlón, Szigetváron, Mohácson, Siklóson és Vilyánban is.

A szocialista építéshez, a mindennapi élet eseményeihez való közelebbjutást, s az itt szerzett élmények művészi alkotássá formálását nagymértékben elősegítette a megyei és városi tanács, valamint a Szakszervezetek Megyei Tanácsa közös alapítványa. Ez több művész számára egy-egy hónapra terjedő, átlag háromezer forintos fedezettel támogatott alkotószabadságot biztosított, amely időt valamely üzemben, vagy mezőgazdasági termelőszövetkezetben kellett élménygyűjtésre felhasználni. Először 1961-ben részesült ilyen alkotói ösztöndíjban nyolc képzőművész, nevezetesen Lantos Ferenc, Simon Béla, Soltra Elemér, Cseh László, Bizse János, Erdősi András, Kelle Sándor és Tóka Vendel. A következő évben már tizen élvezték a tanácsok bizalmát. A fentiekén kívül: Platthy György, Horváth Olivér, Zágon Gyula, Vincze Győző, viszont nem került a díjazottak közé Cseh László és Erdősi András. 1963-ban a tanulmányi támogatás mellett „Művészeti díj”-at is szerveztek a fenti intézmények. Ezúttal az eddigi művészi eredmények elismeréseként ítélte oda a párt és a tanácsok képviselőiből alakult bizottság a művészeti nagydíjat Martyn Ferencnek, az I. díjat

Kelle Sándornak, a II.-at Bizse Jánosnak és a III. díjat Vida Dezsőnek. A tanulmányi ösztöndíjából ezévből Simon Béla, Soltra Elemér, Lantos Ferenc, Kovács Éva, Haraszti Pál és Horváth Olivér részesült. 1964-ben Simon Béla festőművész kapta a művészeti nagydíjat, 25 éves festői munkásságának elismeréséül, míg Fürtös György fiatal keramikumművész a díj III. fokozatát nyerte el. Mellettük ösztöndíjat kaptak a művészi alkotók sorába lépő legifjabbak: Bocz Gyula, Dombay Győző, Erdős János és Szabó Mária.

Képzőművészeink helyzete és társadalmi megbecsülése ezekben az években egyre inkább megszilárdult. Megmutatkozott ez abban is, hogy az 1958-ban létrejött Művészeti Gimnázium és az 1959-ben a Pedagógiai Főiskolán újra megszervezett rajztanszék több művésznek adott lehetőséget arra, hogy nevelőmunkájában is szorosan a szakmához kapcsolódjék s kedvezőbb órábeosztásával az alkotásra több időt nyerjen. Megmutatkozott a művészek megbecsülése a fentemlített nívódíjakon kívül abban is, hogy azokat, akik lakás- és műteremgondokkal küzdöttek, a tanács újonnan épített műtermes lakásokhoz juttatta. Négy ilyen igény kielégítése után 1962-ben a III. ker. tanács a területén folyó építkezések tervmódosításával újabb tizennégy műterem építését vette tervébe, amelyek, ha elkészülnek, valóban maradéktalanul kielégítik a pécsi művészek igényeit.

Ugyanakkor – s ebben is része volt a helyi kezdeményezésnek – a kétezrelékes beruházások megbízásaiból most már a budapesti művészek mellett a pécsiek is részesültek. 1959-ben Kolbe Mihály „cementsgraffito” frízt készített a pécsi Szülészeti Klinika előadótermének előcsarnokában, Bizse János és Soltra Elemér 1962-ben az újmecsekaljai legényszálláshoz készített egy-egy mozaikot, Bizse János emellett fal-festmény kivitelezésére kapott megbízatást a Köztársaság téri új óvoda belső díszítéséhez. Kelle Sándor 1963-ban sgraffito kompozícióval díszítette a Tanárképző Főiskola új épületszárnyát. Rendszeressé váltak a Képzőművészeti Alap Képcsarnokának vásárlásai is, amelyek negyedévenként vették át a munkacsoport-tagok eladásra szánt festményeit.

A helyi körülmények lehetőséget adtak ahhoz, hogy a pécsi művészek a festészeti alkotás mellett iparművészeti tevékenységet, bizonyos műhelymunkát is folytassanak. Martyn Ferenc például egy éven át eljárt a Pécsi Porcelángyár festő és formázó műhelyébe, ahol egy sor nagyszerű tálat, vázát, samott-téglára festett képet készített. Több hónapot töltött itt Lantos Ferenc is tanítványaival, a Művészeti Gimnázium diákjaival. Bizse János iskolai oktatómunkája a Művészeti Gimnáziumban az ötvös és lakatosmesterséghez kapcsolódik. Tanítják a szőnyegszövés és a kerámiaformálás, díszítés mesterségét is, amelynek művészi eredményei napjainkban kezdenek kibontakozni. A Szigetváron élő Zágon Gyula országos hírérdményeket ért el a bábjátékban, a bábuk tervezésében és művészi kivitelezésében. Jelentős segítséget nyújtott hosszú évek óta a kiállítások propagálásához, a művészek munkásságának megismeréséhez a pécsi rádió. Debitzky István, aki korábban a sajtóban megjelenő kritikáival vett részt a művészeti életben, később a „Baranyai tükör” érdekes és változatos műsorát szerkesztette a rádióban. Megszólaltatta a művészeket, ismertette munkásságukat, terveiket.

Ilyen rövid áttekintés keretében a szervezet sokoldalú munkásságát természetesen csupán vázlatosan lehet érinteni. Az olvasó – ennek ellenére – talán mégis bepillantást nyerhet abba az izgalmas, küzdelmes művészi tevékenységbe, amely a pécsi és baranyai művészek dolgoz hétköznapijait kitölti. Szerény névtelenségben végzett munkák, maradandó alkotások láttak itt napvilágot az évek során, sokszor kellett Don Quijote-i szélmalomharcot folytatni a megnemértéssel, vagy a dilettantizmussal szemben, de az a néhány ember, aki valóban művészi elhivatottságot érzett magában, mégis vállalta ezt a küzdelmet, amelynek talán legnehezebb ütközetét mindig önmagával vívta, a mind magasabb művészi eredményekért, a megnemalkuvó művészi igazságért. S hogy a sokéves munka és az igényesség fokozott követelése nem volt hiábavaló, azt az 1964-ben bekövetkezett szervezeti változtatások is tanúsítják. Ezévből ugyanis – a Vidéki Bizottság előterjesztésére – a Szövetség vezetősége határozatot hozott a munkacsoportok megszüntetéséről. Helyettük létrehozta a

Szövetség „Területi Szervezeteit”, amelyek művészi nivóját azzal kívánta biztosítani, hogy tagjai csupán a Szövetség vagy a Képzőművészeti Alap tagságával már rendelkező művészek lehetnek. Így a vidéki szervezetek létszáma alaposan lecsökkent s ez lehetővé tette a nagyobb területi egységek kialakítását. A korábbi Baranya megyei határok Tolna és Somogy megyére is kiterjedtek s létrejött a „Déldunántúli Területi Szervezet”, az 1950-ben már egyszer kialakult gyakorlat szerint, de most sokkal szigorúbb művészi követelményekkel. Az új szervezet működésének áttekintéséhez még nincs távlatunk, de terveiket, céljukat ismerjük: sokszínű, gazdag „dunántúli” művészetté kívánják összekovácsolni a három megye alkotásait, olyan dunántúlivá, mely méltó a nagy elődök: Rippl Rónai és Egry József példájához s amely megállja helyét a hazai művészet legjobbjai között és megbecsülést talál a mai európai művészetben is.

A kiállítások áttekintése

Az utolsó hét esztendőben a tárlatok száma erősen megsaporodott. Annak ellenére, hogy a Munkacsoportnak nem volt állandó, saját kiállítási terme, átmeneti megoldásokat valahogy mindig sikerült biztosítani az akáulis feladatokhoz. Így a kisebb csoportos kiállításokat a Múzeum Káptalan utcai és Rákóczi úti termeiben, az egyéni bemutakozásokat a TIT és más társadalmi intézmények klubhelyiségeiben rendezhették. Kitűnő lehetőségeket nyújtott ilyen célra az 1957-ben létrehívott képcsarnoki „galéria”, amely évente átlagosan négy kéпкиállítás is rendezett. Jelentős budapesti művészek mellett a pécsiek is minden évben szerepeltek itt csoportos tárlatukkal és egyéni gyűjteményükkel. A legnagyobb gondot mindig az őszi nagy kiállítás, illetve az országos kiállítás elhelyezése jelentette, különösen az utóbbi időkben, amikor sem a Járási Tanács, sem a Hazafias Népfront nagytermét már nem lehetett igénybe venni.

1958-ban a Munkacsoport jelentős számmal vett részt a Székesfehérvárott rendezett „Dunántúli Képzőművészek Kiállításá”-n, ahol Kelle Sándor és Soltra Elemér műveit a rendezőbizottság emléklapokkal tüntette ki. Ez évben a Munkacsoport jelentése 24 kiállításról ad számot, melyek között több egyéni bemutatkozásra is sor került. 1959-ben, a Tanácsköztársaság 40. évfordulójára, pályázattal egybekötött kiállítás nyílt. A pályázatot a Megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya és a Jelenkor szerkesztőbizottsága hirdette meg. A tárlatot a Múzeumban rendezték és Palkó Sándor, a Megyei Tanács elnöke tartotta az ünnepélyes megnyitót. A pályadíjakban Tóka Vendel, Fekete János, Buday Lajos, Erdősi András és Kelle Sándor részesültek.

A Műcsarnok támogatásával május 24-én „Tavaszi Tárlat” címmel országos kiállítás nyílt a Járási Tanács és a Hazafias Népfront termeiben. A tárlat a Pécsi Ünnepi Hetek programjában jelentős helyet foglalt el, márcsak országos jellegénél fogva is. A bemutatásra került 150 festmény, illetve aquarell és rajz, valamint 37 szobor között néhány kép az addig megszokott figurális, vagy táji ábrázolásoktól eltérő szín- és formaalakítása miatt élénk visszhangot váltott ki: egyrészt a tetszés, másrészt a felháborodás hangjai hallatszottak. A kiállítás termében rendezett ankéton emlékezetessé vált heves vitában csaptak össze az ellentétes vélemények képviselői, az egyik oldalról a művészetet ismerő, meggyőző érveléssel, a másik oldalról elfogult, hamis szölamok hangoztatásával. Azóta hazai és külföldi művészek alkotásaiból rendezett számos kiállításon az ankét vitatkozói is meggyőződhetnek arról, hogy a kifejezés gazdagsága, sokszínűsége hozzátartozik az alakuló, vajúdo és mindinkább a mi világunkat tükröző művészethez.

Ez év tavaszán a siklósi várban múzeumi kiállítás nyílt, amelynek keretében bemutatásra került Martyn Ferenc „Vázlatok a kuruc korról” c. olajfestmény sorozata. 1960-ban, hazánk felszabadulásának 15. évfordulójára a Munkacsoport nagyszabású kiállítással készült. A megyei és városi tanács pályázatával egybekötött tárlatot a Hazafias Népfront nagytermében Acházt Imre országgyűlési képviselő nyitotta meg, április 3-án. A huszonhat szereplő művész közül I. díjjal tüntették ki Simon Béla, Martyn Ferenc, Bizse János, Lantos Ferenc műveit, II. díjat nyert el Soltra Elemér.

és III. díjat Platthy György alkotása. Augusztusban Kaposvárott, a múzeumban megnyílt Martyn Ferenc: Hatvan rajz Cervantes Don Quijote-jához c. kiállítása, amelyet szeptemberben a keszthelyi múzeum is bemutatott. Ebben az évben a Képcsarnok galériájában három alkalommal szerepeltek a pécsi művészek. Ezek a bemutató tárlatok igen eredményesek voltak, a pécsi közönség szívesen vásárolta ismerős művészeinek alkotásait.

Az 1961-es esztendő s az ezévben nyújtott megyei alkotói támogatás megérlelte néhány festő kiállításra készülő anyagát. Május 21-én Lantos Ferenc mutatta be portré-tanulmányait, augusztusban Simon Béla kiállítását nyitotta meg Acházt Imre a múzeum termeiben. Októberben Haraszi Pál szolnoki és mecseknádasdi festményeiből nyílt tárlat, majd novemberben Bizse János kiállítása következett, a pécsi bányákban készült alkotásaiból. A Munkacsoport közös kiállítással ezúttal Egerben szerepelt. Nem maradtak el ebben az évben sem a kisebb klubkiállítások, vidéki bemutatók, mint pl. Kelle Sándor babarcszöllősi tárlata, ahol olajfestményekkel szerepelt a falu érdeklődő közönsége előtt.

Az alkotói díjakban részesült művészek a következő években, 1962-ben és 63-ban is, közös kiállításon számoltak be arról, hogy miként hasznosították munkájukban a kapott támogatást. Az egyéni tárlatok sorában helyet kapott az 1961-ben elhunyt Gebauer Ernő emlékkiállítása, melyet a múzeum és a Munkacsoport közösen rendezett. Ugyancsak a múzeumban került bemutatásra Martyn Ferenc porcelánkiállítása, a gyárban töltött egy esztendő munkásságának eredményeként. Jelentős eseménye volt ennek az esztendőnek, hogy a XXXI. Velencei Biennáléra városunk művészetétől, Martyn mestertől tizennégy rajzot választott a magyar kiállítás rendezőbizottsága. A Biennálé Zsolnay kerámiával díszített magyar pavillonjának első termét teljesen megtöltötték a rajzok s mind a nemzetközi bírálóbizottság, mint a látogatóközönség körében általános tetszésre találtak.

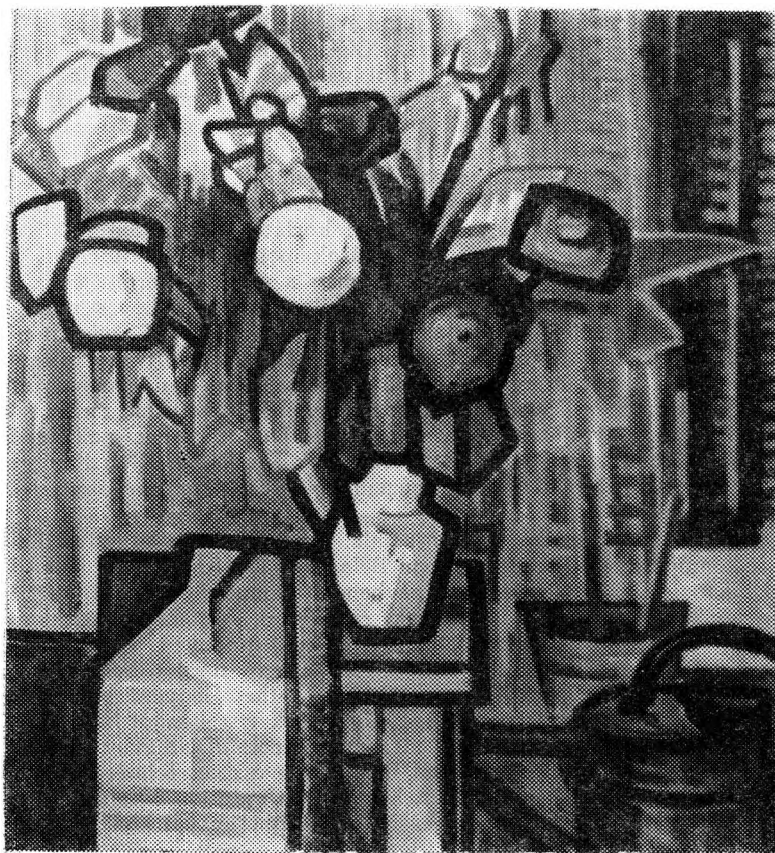
A képzőművésznők nőnapi országos seregszemléjét 1963-ban Pécsen rendezték meg. A tárlat főleg Budapesten élő festő- és szobrászművésznők alkotásait mutatta be, a rendelkezésre álló szűk hely és a zsűri korlátozó szempontjai következtében erősen válogatott anyaggal. Az egyéni kiállítások most is a kiállítóhelyiség és a bemutatandó anyag nagysága szerint oszlottak meg a múzeum termei és a társadalmi intézmények klubjai között. A múzeumban Kelle Sándor többéves munkásságának eredményéről számolt be festményeivel, művészi működése 25 éves jubileuma alkalmából. Török János a porcelángyári tervei mellett készült szobor-tanulmányait állította ki, Lantos Ferenc a nyári szünidő napfényes balatoni krétarajzait. A Képcsarnok kiállító termében Haraszi Pál festményeiből rendeztek tárlatot 1963. novemberében, de ezzel egyidőben volt a múzeumban Lantos Ferenc szakköre fiatal tagjainak első közös bemutatkozása, a Fegyveres Erők Klubjában Klug K. György gyűjteményes tárlata és a Káptalan utcai múzeumépületben Bokros László festőművész kiállítása.

1964-ben hasonlóan gazdag a seregszemle. A múzeumban láthattuk Redő Ferenc budapesti festőművész textil-terveit, Simon Béla legújabb festményeit. Platthy György alkotásait, Fürtös György kerámiáit. Ezévben is bemutatkoztak együtt Pécs legfiatalabb generációját képviselő művészek, rajzaikkal, festményeikkel, kerámiákkal. Cseh László a Képcsarnok galériájában állította ki festményeit. A múzeum a képzőművészek rendelkezésére bocsátott a siklósi várban négy termet, hogy ott huzamosan, állandó tárlat jelleggel a baranyai festészet megtekinthető legyen. A reprezentatív kiállítás a vár nagyszámú látogatóközönsége előtt élénk visszhangot keltett. Ez év nagy erőpróbája mégis az újjáalakult, közös mezőnyre lépett „Dél-dunántúli Területi Szervezet” együttes kiállítása volt. A három megye művészetét felmérő tárlatot decemberben, Szekszárdon mutatták be először, hogy innen induljon további útjára: Székesfehérvárra, majd Kaposvárra. Pécs, szokásos helyiséghiányával küszködve, nem tudott ígéretet tenni a bemutatkozó kiállítás fogadására.

Amikor az utóbbiakkal eljutottunk napjaink legfrissebb eseményeihez, meg kell állapítanunk, hogy a szervezeti élet, de különösen a kiállítások vázlatos áttekintése nem elégítheti ki maradéktalanul az olvasó – legfőképpen a korban és történések-

ben résztvevőként benne élő olvasó – igényét. A dolgozatnak azonban nem is volt célja a teljességre törekvés, lévén egy folyamatban lévő nagyobb, részletes igényű mű vázlatos összefoglalója, a most még hiányosan rendelkezésre álló, bár több év kutatási anyagát, személyes élményét magában foglaló adatok és ismeretek közrebocsátása. Mégis, a jövő feladatainak rögzítéséhez, a helyes út megválasztásához talán némi segítséget nyújthat e tanulmány történeti visszapillantása is.

(Vége)

PLATTHY GYÖRGY: Virágcsendélet

Színházi levél Budapestről

„A szigorú szeretettel megalapozott magas követelmény és a harc edzi a művész lelkét, de elpuhítják és elpusztítják az üresen kongó dicshimnuszok. A színház tele van melegházi, rózsakoszorús, csalla szirénekkal, a közönség elégedetten tapsol a fűrészporról kitömött szívek láttán és csupán ajaknyi mélységből feltörő párbeszéd hallatán. Am a drámai költőnek, ha nem akarja, hogy elfeledjék, nem szabad elfelednie a hajnalharmatos rózsamezőket, ahol a szántóvetők küzdenek; sem azt a rejtélyes vadásztól megsebzett vadgerlét, amely ott haldoklik valahol a nádas mélyén, és senki sem hallja panaszos nyögdelését.”

Frederico Garcia Lorca: A színházról

Miközben ballag velem a villamos, erre a megírásra váró színházi beszámolómrá gondolok, amelyben a végefelé közeledő budapesti színházi évadról kellett képet adnom a JELENKOR olvasóinak. A mellettem álló két csinos fiatal lány úgyszintén Molnár Ferenc Olympiájának bemutatójáról jön. Nem szólnak egymáshoz, úgy látszik, nincs mondanivalójuk az előadásról. A következő megállóban egy fiú ismerősük száll fel a kocsira, és köszönés után jó pestiesen azt kérdezi: „Mi van?” – „Semmi különös” – húzza fel a szája sarkát az egyik lány, és a másik rábólint.

Semmi különös, így jellemezhetném a budapesti színházak jelenlegi műsorát; ami persze nem azt jelenti, hogy nincsenek jó előadások, hogy nem láthatunk néhány ragyogó színészi alakítást, és rangos drámát a színpadokon. Mindjárt az említett Olympiáról is elmondhatjuk, hogy sikerült előadás volt, a közönség egy kellemes színházi este végén ünnepelte indokoltan hosszú tapssal a szereplőket. S itt talán illendőbb lenne eredeti gondolatmenetemet más példával folytatni, hisz Molnár Ferenc e művének bemutatását *némileg* indokolta a harminc éves távollét után hazalátogató Darvas Lili szereplése. Jó, jó, – legyinthetnénk, ha ez az előadás nem egy valóságos és számos budapesti előadással támogatott új Molnár-kultusz további felvirágoztatását szolgálná. Így azonban okvetlenül fel kell tenni a kérdést: miként lehetséges az, hogy a budapesti színházak, amelyek még sohasem játszották a mai polgári drámaírás számos világhírű szerzőjének egyetlen művét sem, sorozatban mutatják be Molnár Ferenc műveit, akinek épp oly vitathatatlanul semmi köze sincs a szocialista szellemű színházi kultúrához, mint – mondjuk Samuel Becket-nek, Eugène Ionesco-nak, vagy Edward Albee-nek? Noha az említettek azért mégiscsak toronymagasan állnak művészi színvonal tekintetében a „mi” Molnár Ferencünk fölött; mondanivalójuk pedig olyan problémákat vet fel – vitatható eszközökkel, és vitatható módon – amelyek a mai nyugati polgárság bizonyos, de *ténylegesen létező* rétegeinek gondolatvilágában fontos szerepet töltenek be. Ezzel szemben Molnár Ferenc darabjaiban az azóta végérvényesen letűnt, a proletárforradalmak, valamint a fasiszmus árnyékában némi szegénységben sajnálattal fűszerezett liberalizmus frázisait morzsolgató újlipótvárosi polgárság hazug élet-elképzelései szólalnak meg.

Sajnos tagadhatatlan, hogy a közönség szívesen megtölti a színházat, ha molnárferenc-színvonalú előadást láthat; és a rendkívül ügyesen csillogtatott üres látványosság fényében felvillanó ál-problémák igen sok kevéssé iskolázott nézővel hitetik el,

hogy ez az igazi színház. Jól elszórakoztat, felkinál néhány tetszetős és hangzatos frázist, mondanivalóján pedig épp úgy nem kell elgondolkodni előadás után, mint ahogy a mulatóban is csak fizet az ember és távozik. Elgondolkoztató, hogy éppen abban az időben, amikor Budapest egyik legigényesebb színháza is beengedte színpadjára a kabarét, a Nemzeti Színházban a tökéletes színészi és rendezői értetlenség megbuktatta Arnold Wesker: A gyökerek című drámáját. Elgondolkoztató ez, hiszen A gyökerek szomorú sorsú hősnője éppen azért lázad fel környezete ellen, mert elviselhetetlennek érzi annak szellemi igénytelenségét.

Nem éppen lelkesítő, hogy nálunk megbukott ez a darab, holott Angliában annak idején komoly siker volt, pedig az angol színházlátogatók többsége bizonyára olyanokból került ki, akinek – osztályhelyzetükből következőleg – nemigen lehetett okuk a dráma problémájával rokonszenvezni. Iszonyú sok pénzt, és még több szót fordítunk arra, hogy segítsük a magyar munkás-családok szellemi felemelkedését; az a dráma viszont, amely ezt a kérdést veti fel nálunk példátlan élességgel – mégis megbukik. És itt hadd áruljak el egy titkot: Molnár Ferencet igen könnyű jól játszani. Egyszerű, problémamentes a rendező munkája és igen hálás szerepeket kínál a színészek számára. Olcsó, kényelmes és biztos a siker. Amit ehhez ki kell találni, azt már rég kitalálták, csak a megfelelő eszközöket kell kiválasztani a hagyomány-tárból. Sajnos ehhez sokan annyira hozzászoktak színházainkban, hogy amikor ötletre lenne szükség, amikor a színmű sikere régbevált sablonok segítségével nem biztosítható – egyszerűen nem tudnak mit kezdeni feladatukkal.

Természetesen minden igényes művész tisztában van azzal, hogyha nem akar végzetesen lemaradni, újat kell teremtenie. Kétségtelenül valami újszerűt akart a Nemzeti Színház is Aiszkhülosz: Oresztéjájának bemutatásával. Vajon hogyan lehetséges Európa legöregebb drámaírójának művét 1965-ben életrekelteni? – kérdezgette izgatottan önmagától a görög drámaért lelkesedő néző, miközben a bemutatóra sietett. Azt, hogy ez lehetséges, azt bebizonyította már a Körszínház több éves gyakorlata, és az athéni színház tavalyelőtti csodálatos vendégjátéka.

Az újdonságra szomjas néző meglepetés igényét mindjárt az első percben kielégítette a Nemzeti Színház előadása: a kórus tagjai bőr-ruhákban léptek színpadra. A jobbérzésű nézők ettől kezdve nem győztek aggódni, vajon mi lesz e szerencsétlen öregekkel a forrón perzselő görög nap hevében ezekben a nyirkos brit és germán erdőkbe illő viseletben? (Mert azt ugyebár inkább ne is tételezzük fel, hogy esetleg akadhattak olyanok is, akik arra gyanakodtak, hogy a Nemzeti Színházban azt képzelik, a Royal Shakespeare Company Lear királya után minden klasszikus előadást korszerűvé varázsol a szereplők bőr-ruhája!) Később aztán Klütaimnésztra meghatározatlan korbéli estélyiruhája, meg a rengeteg egyiptomias ruhadíszítés „megmagyarázta”, hogy mindez a rendezői elképzelés időtlenségét akarja kifejezni. De félre az iróniával! Nagyon helyes, hogy végre a görögség tévesen elképzelt színpadi főismérve: a fehér, tóga-szerű viselet elmaradt. És hadd tegyem ehhez hozzá, hogy a második részben a kórus öltözete rendkívül szép! Mintha egy fekete mázas görög váza képeit látnánk meglevenedni! Jók Borsos Miklós díszletei is, és amikor a színpad hátsó felében feltárul a vár kapuja, a réz lemezek különböző alakzatainak sajátos csillogása azt a benyomást kelti a nézőben, hogy a görög mitoszok szenvedélytől örvénylő mélységei tárulnak fel előtte. És várjuk, hogy megérintsen a borzalom szele, melyet az atreidák végzetét beteljesítő tragédia kavarr fel. Sajnos a sors-tragédia mélységeinek megnyílására hiába várunk. A szereplők – különösen az első és harmadik részben – nem tudják magukkal ragadni a közönséget abba a mítikus világba, ahol ez a szörnyű történet valóság-ízt, avagy mélyebb értelmet kaphatna. A Nemzeti Színházban az első rész főszereplője a kórusvezető; Major Tamás azonban minduntalan kizökkenti az előadást egyenes vonalából, mivel az ő szájában az egyértelmű szavak is mellékszöngét kapnak. Ez aztán számos gondolatot, amelyet a görögök halálisan komolyan értettek – a mi kételkedő korunkban viszont amúgy is bizonytalanlanná vált értelmük, – Major lebegő értelművé tesz, mivel pedig ezekre kellene felépíteni a dráma hatalmas tplomát, ez utóbbi sikerében sem tudunk hinni.

Megváltozik a helyzet, amikor a második részben új kórus lép a színre Mészáros Ági vezetésével, aki szépen és tisztán mondja a verset, mire a dráma légköre is letisztul, mint amikor a kavargató szél megszűnté után a tó vizében is leüllepszik az írszap. Ez a rész Elektráé és Oresztészé, Kohut Magdái és Sinkovits Imréé. Aiszkhülosznál Elektrának nincs olyan fontos szerepe, mint Szofoklész, vagy Euripidész Elektra drámájában. Kohut Magda ezúttal nem a bosszúra hajszoló keményszívű lányt jeleníti meg, hanem a szerencsétlent, akit üldöznek, akinek még tulajdon édesanyja is üldözői közé tartozik; ezt azonban remekül csinálja, néhány szóval, néhány mozdulattal olyan feszültséget teremt, mely behálózza az egész nézőteret. Ők ketten Sinkovits Imrével, aki lelke mélyéig átkínlódja Oresztész választási kényszerait, megteremtik azt a hangulatot, amelyből elemi erővel tör fel az első részben elsikkadt kérdés: az erkölcsi okokból cselekvő-választásra kényszerített ember lelket szaggató tragédiájának örök kérdése.

Ha igazságosak vagyunk, el kell ismernünk, hogy Klütaimnesztra szívében jogsan lángol fel a gyűlölet, amikor a trójai háborúból kilenc év után hazatérő férje jó bánásmódot követel tőle magával hozott szeretőjének, holott ő még lányuk meggyilkolását sem tudta megbocsájtani a férfinak. Megértjük gyilkosságát, hiszen urától csak ezen az egy módon tud megszabadulni. Ám a történet igazsága rögtön megfordul, amikor kiderül, milyen döntő szerepe volt Klütaimnesztra gyilkosságában az önző okoknak; amikor kiderül, hogy fia kénytelen volt előle és új házastársa előtt száműzetésbe menteni életét; és fény derül lánya sorsára is. Oresztész lényegében lemásolja anyja tettét; csak hogy ő jórészt húga védelmében cselekszik, és nem csupán örökös jogait akarja érvényesíteni. Mivel azonban mégiscsak bünt követett el, melyben önző érdekei is szerepet játszottak, lakolnia kell: az Erinysek, a bosszú istennők üldözöbe veszik. Végül Aiszkhülosz az anyajog fölé kerekedő apajog nevében, – mi pedig erkölcsi indokok alapján – mégis felmentjük Oresztészt, aki az életben felmerülő legnehezebb kérdésre kényszerül cselekvő választ adni: vagy eltűri a leggonoszabbat, vagy elköveti a kisebbik rosszat; – és ő erkölcsileg tiszta szándékkal, büntudattal és győtrődéssel az utóbbit választotta.

A görög dráma eredetileg *istentisztelet* volt. De Marton Endre, a Nemzeti Színház rendezője elvetette a történelmi szemléletet, lemondott minden misztikumról, amit nem is lehetne hibáztatni, ha az előadás tisztán, világosan élénk tudná vetíteni a dráma gondolati tartalmát. De nem ez történik a színpadon. A gyenge első rész után, a Siri áldozat című másodikban ugyan azt halljuk, ami dráma fennmaradását biztosította: azt látjuk, miként birkózik az ember sorsának emberfeletti nehézségeivel; a harmadik részben, az ítélezés drámájában azonban az amúgy is rendkívül vontatott előadás szinte elviselhetetlenül unalmassá válik. Oresztész üldözői – akiket a görögök Erinyseknek, bosszú-istennőnek hittek, mi pedig egyszerűen lelkiismeretfurdalásnak, – nem tudják igazán félelmetessé, kísértetiessé tenni a helyzetet; nem érezzük azt, az aggodást, amely alól majd csak – a hajdan örökifjú, de most már megöregedett és alaposan meghízott – istenek ítélete hoz felmentést, hősnek és nézőnek egyaránt. Mindez elsősorban is a kórus hibája. A Nemzeti Színház nagyon helyesen átvette az athéni Piraikon Thetron-tól a kórusok mozgatóját, csak éppen annak gyorsan hullámzó ritmusát lassította le annyira, hogy a különben is feltűnően fegyelmetlen tagokból álló kórus mozgása egészében darabossá, nehézkessé vált.

Szónokias lenne azt mondani: ami nem sikerült a Nemzeti Színháznak, az sokkal szerényebb keretek között sikerült a Tháliának; egy másik klasszikus drámának, Shakespeare II. Richard-jának színrevitele korszerű és meglepően jó előadás. Szeretünk dicsekedni Shakespeare kultuszunkkal, de azt már sokkal ritkábban áruljuk el, hogy Shakespeare számunkra mindössze négy-öt dráma alkotója. Kissé keserű ez a tény, ha arra gondolunk, milyen óriási sikere volt a közelmúltban, Angliában a nálunk annyira lenézett Titus Andronicusnak; vagy hogy mennyi költői értéket találunk az újabb Shakespeare kritikák – például – Cymbeline drámájában. Bár Hevesi Sándor egyszer már bemutatta nálunk a II. Richard-ot, – sőt még régebben egyetlen kolozsvári előadás ezt is megelőzte, – méltán nevezhetjük úttörő vállalkozásnak Kazimir Károlynak ezt a második, a Körszínház utáni, nekirugaszkodását. Az előadás

mindenesetre azokat igazolja, akik nem fogadják el azt a véleményt, hogy a II. Richard angolhoni sikerét kizárólag nacionalista szólmainak köszönheti. Kétségtelen, hogy Shakespeare hazafiassága soha máskor nem szólal meg ilyen harsogóan, de talán költészetének felgyülemlett energiái sem feszülnek sehol máshol ilyen buja vers-virágzást fakasztó erővel. És hadd mondjam el ezen nyomban, hogy a Thália előadásának egyik kellemes meglepetése a színészek többségének szép versmondása. Külön szeretném kiemelni Kovács Károlyt, aki igazán gyönyörűen mondja el Gaunt csodálatos monológját a „Felséges szigetről”.

II. Richard tragédiája nem egyszerűen egy király drámája, egy érdekes történet a Rózsák háborújából, hanem a fényes történelmi köntösben egy fellegekben élő ember személyes tragédiája. „Richard több egy nem-királyi királynál, jellegzetes egoista ő, aki – az alacsony származású egoistákhoz hasonlóan – épít fel, egy valóságot figyelmen kívül hagyó világot, amely végül is maga alá temeti őt.” – olvasom L. C. Knights tanulmányában (L. C. K.: Shakespeare: The Histories. Longmans, Green & Co. 1962.) – „Ez az oka, hogy a dráma politikai érdekességét nem választ-hatjuk el a lélektani oldalától... Ez a Richard király, és nem egyszerűen ember; a dráma témája egy király trónfosztása.” Ennek a trónfosztásnak a körülményei azonban mélységesen tanulságosak, mivel alapvető okai nem kizárólag csak királyok jellemében létezhetnek. Richard, kegyetlen és igazságtalan, korlátlan önkényúr a dráma elején. Királyi jogát a trónra épp úgy vitathatatlanul véli, mint korlátlan cselekvési szabadságát. Hiába figyelmezteti a tapasztalt York, hogy ne vitassa el orvul a „száműzött Herford ősi birtokát”, mert: „Ha jogtalan Herford jogát elorzod... Ezer veszélyt idézel fejedre” – mondja, mert jól tudja, hogy Herford kiváltságai ugyanazon a jogrenden épülnek, mint a királyi jogok, és a nagyobb nyomaték kedvéért fel is hívja erre a király figyelmét: „hogy vagy király, Ha nem az utódlás tisztas rendje folytán?” A rendet senki nem dúlhatja fel büntetlenül – tanítja Shakespeare; ám ezt a York szájába adott alapgondolatot Richard semmibeveszi. Semmibeveszi, mert úgy véli – téved nagyon –, hogy mérges pókok és rút varangyok, csipős csallánok és mérges viperák egyaránt kötelesek melléállni, nemes természetesen emberi alattvalói is; és abban reménykedik szorongatott helyzetében, hogy „E föld előbb lesz erősebb a kövekből Teremt harcosokat, mintsem jogos Királyát árulók kezére hagyja”. Ám az élet, – Shakespeare azt kitűnően tudta, – nem az ilyen álmodozóké. Az élet a cselekvőké, az okos, realista bolingbroke-oké. Richardnak buknia kell, és tragédiája azért olyan lenyűgöző, mert bukása után – földhözvágott tükrének cserepeiben – felismeri, hogy a világ más, mint ahogy azt ő elképzelte, hogy egy „bomlott húr üteme sántít”, hogy az önzetlen szeretet „Ritka gyöngy a gyülőlködő világban”, és döbben-ten mondja:

„Időm elvertem én, most ő ver engem.
Most órájává tett meg az idő:
Eszméim percek, melyek nyögve szegzik
Szemem külső lapjára számukat,
Míg ujjam mutatóként vándorol
Közöttük könnyeim letörlni.”

Amivel vigasztalja magát, az a történelem eddig még mindig igazolt tanulsága:

„Gazok szövetségéből félelem lesz
A félelemből gyűlölet, s emebből
Egyik, vagy mindkettő bukása.”

Ám Richárd még ebben is téved, mert saját sérelmétől nem látja, hogy Bolingbroke Henrik nem a „gazok szövetségét” juttatja hatalomra, de helyreállítja a rendet és igazságot.

Bolingbroke mindenben ellentéte Richardnak. Tudja, hogy legalábbis börtönbe kell záratnia bukott ellenfelét – reálpolitikus, mondtam –, de arra is van ereje, hogy megkegyelmezzon Aumerle-nek. Nem bánja, bizonyára, Richard meggyilkolását, de nem is vállalja; s a gyilkos egyedüli jutalmát a büntudatban jelöli meg: önmaga pedig a Szentföldre indul: „a vért Lemosni, mely vétke kezemhez ért”. Nyilvánvaló, hogy Shakespeare nemcsak az élet igazságát ítélte neki, hanem az erkölcsét is.

II. Richard szerepe egyike a legnehezebbeknek a drámairodalomban. A Tháliában sajnos nem találtak megfelelő színészt, aki igazán jól el tudná játszani. Somogyvári Rudolf alakítása nem rossz, de a rendkívüli feladat rendkívüli terhet nem mindig bírja megemelni, gyakran csak vonszolja. Amikor Richard keményen-kegyetlen önvizsgálatát kellene érzékeltetnie, összetéveszti ezt az önsajnálattal, és így hamis érzélgősséggel higitja az előadás különben rendkívül tiszta szellemét. A Bolingbroke szerepében meglepően jó Nagy Attila mellett, kiemelkedő alakítás Inke László Yorkja. Olyan kiemelkedő, hogy ez néha meg is billenti a darab belső egyensúlyát, helyenként az az érzésünk támad, hogy nem is Richard tragédiájáról, hanem a mindenkori hatalomhoz „hűségesen” ragaszkodó politikus komédiájáról van elsősorban szó.

Furcsa mód a Richard életét kioltó Exton gyilkos tettének megokolása szinte szóról szóra elhangzik egy másik budapesti színházban is. „Észrevetted, hogy beszélt a király? »Nincs egy barátom, ki megszabadítson Élő félelmentől?» Így szólt, nem?... Hát én megszabadítom, mint barátja.” – Mondja, midőn elhatározza gyilkos tettét. Ugyanígy indulnak Becket meggyilkolására Anouilh drámájában egy előbbi (II.) Henrik király bárói is. Talán emlékeznek még a JELENKOR olvasói, hogy angliai színházi beszámolómban (1964/XII.) már röviden szóltam Anouilh Becket drámájáról, illetve az abból készült filmről. Akkor még nem tudhattam, hogy hamarosan bemutatja a színművet a József Attila Színház is; mégpedig ilyen jól sikerült előadásban! Az az érzésem, hogy a főszereplő Darvas Iván igazabb Becket, mint a világhírű Richard Burton volt a filmben! Koncz Gábor számára pedig, – ő játssza a királyt, – a legnagyobb dicséret az, hogy Darvas egyenlő rangú társa.

Sajnos a többi szereplők meglehetősen jelentéktelenek, – még a szép Gwendoline jelenet is elsikkad, – ők ketten azonban óriási meggyőző erővel játsszák végig a drámát. Hitelesnek éreztem őket amikor fiatalok, és akkor is, amikor jellemük alapvető megváltozása után, szinte korábbi önmaguk ellentétévé fejlődtek. Anouilh épp oly szabadon bánik idővel és történelemmel, akárcsak nagy elődje, William Shakespeare. Igen sok korszerű gondolat villan fel a drámában, ez azonban egyáltalában nem veszélyezteti realitását. Anouilh nem távolodik el annyira a valóságtól, mint pl. Shakespeare a Machbeth-ben, melyben ágyúkat vonultat fel (a történet a XI. században játszódik!) és szinte teljesen megfordítja a történelmi eseményeket. Anouilh-nál az a drámai ellentét, amely a két főhős személyes szembekerülését végeredményben indokolja; – a meghódított szász parasztok és győztes norman földesurak ellentéte, – a valóságos történelemnek is elsődleges mozgatója volt. Igen helyesen ezt hangsúlyozza ki a József Attila színházban Kazán István rendezése is.

Egy millió szálból összefonódott barátság a dráma kiinduló pontja. Két egyformán önmagát kereső fiatalember személyes rokonszenven alapuló, de bizonyos érdekekkel is megerősített, súlyos terheket – még érzelmi szálakkal átszőtt nő-ügyeket – is elviselő barátsága ez. Mindketten valami igazán nagyot akarnak, de egyikőjük sem tudja pontosan, mit akar és hogyan. Amíg törekvéseik, céljaik egyirányúak, barátságukat semmi nem tudja megroppantani. Egymás mellett haladnak, de mindkettőjüket nyomasztja a kielégítetlenség érzése; Becket-et erősebben, a királyt kevésbé. A szász származású Becket kezdetben nem tud jobbat a beilleszkedés politikájánál. De midőn a király rábízza az Egyházat is, az újdonsült érsek-jelölt rögtön észreveszi a lehetőséget. Tudja, hogy az Egyház félelmetes hatalom; felismeri, hogy segítségével megszervezheti a szászok ellenállását a normanokkal szemben. A barátság még elég erős ahhoz, hogy Becket figyelmeztesse a királyt: ne adjon kezébe ily nagy hatalmat, mert élni fog vele; Henrik azonban ekkor még nem tudja, hogy a barátság

rnás, mint a szolgálat. Becket az érseki székben megtalálja önmagát; a király pedig ekkor dőbber rá, hogy személyében többet veszített legjobbjától: elvesztette egyetlen barátját. Össze kell ütközniük, a barátok ellenségévé válnak. Becket, aki egy lépéssel mindig megelőzi Henriket, tudja, hogy ennek így kell történnie, ő már saját útját járja; de a királyt még szenvedélyek hajszolják. S barátság-sóvárgása gyűlöletbe csap át. Becketnek meg kell halnia, – ez a nagyság ára, – de célját elérte, a királyt meghátrálásra kényszerítik halála után és ürügyén szízsai. S mire a történet idáig jut, a király is megtalálja önmagát: okos politikussá érik.

Ez a sok gondolat-vetületű dráma az idény egyik legjobb előadása. Az ember önkéntelenül is arra gondol, milyen igaza van Garcia Lorcának, amikor „kedves színész barátaitól” művészetet kér mindenekfölött. Lám, igazi *színművészek*, még ha nem is kerülnek a legkedvezőbb körülmények közé, akkor is képesek tartalmas művészi élményt nyújtani.

Bizonyára örömet okozna a narancs illatok, mély zöld színek, a ciprusok, leanderek és napraforgók költőjének; annak, aki soha „nem volt képes hideg nyugalomra”, akinek a „szíve olyan szenvedélyes volt, mint kevés másnak”, akinek „egyéniségét napról napra nemesítette a szerelem és szenvedély;” – bizonyára örömet okozna Frederico Garcia Lorca-nak, ha láthatná Psota Irén milyen magas művészi színvonalon eleveníti meg Yerma-ját. Ahogy a fényképére emlékszem, Margarita Xirgu, a nagy spanyol színésznő, aki a La Baracca előadásának óriási sikere után először játszott a Madridban Yermát; bujább, érzékibb asszony volt; Psota Yerma-ja viszont főleg tisztaságával lenyűgöző. Sóvár szenvedélye ment minden szenny gondolattól; miközben megrendítő áldozata az érzéki kielégítlenségnek, egyúttal papnője a monogám szerelemnek is.

Közismert, hogy a spanyol költészetben a társadalmi és politikai kérdések megszólaltatása koránt sem volt általános és természetes, mint a mi költészetünkben. Garcia Lorca ezért úgy vélte, közérdekű mondanivalóához kevés a vers. Úgy hitte verseskötetekenél nagyobb hatása van a színháznak. A következőket írta a színház jelentőségéről abban a cikkében, amelyből e levél mottóját is választottam: „A színház egyik legkifejezőbb és leghasznosabb eszköz egy ország építésére. A finom érzékenységgű és minden ágában – a tragédiától a bohózatig – jól irányított színház néhány év alatt képes megváltoztatni egy nép fogékonyágát. Ám a lezüllesztett színház, ahol a Pegazus szárnyait patái helyettesítik, egy egész nemzetet tud közönségesse tenni és elaltatni. A színház a sírás és nevetés iskolája. Szabad ítélőszék, ahol az emberek csúdi és téves erkölcsi tételeket tehetnek nyilvánvalóvá, ám élő példákkal állíthatják a néző elé az emberi szív és érzelmek örök normáit”.

Nézzük, az a szerző, aki ily nagyra becsülte a színházat, milyen példát állít elénk Yerma című drámájában? Egy asszony tragédiájának vagyunk szemtanúi a Madách Színházban, egy asszony tragédiáját látjuk, aki hiába kínálja vérenek felét, hiába ajánlja fel a fájdalmat is egy gyerekért; kívánsága nem teljesül, mert férje nem akar ilyen nyugót venni a nyakába. „Nekem az a fontos, ami a kezem között van. Amit a szememmel látok.” – vágja megtermékenyítésért könyörgő felesége arcába. Milyen döbbenetesen időszerű ez a gondolat napjainkban, amikor fiatal párok ezrei áldozzák fel születendő gyermekeiket egy autóért, vagy a pusztá kényelem és a szórakozás kedvéért! Természetellenes és embertelen Yerma férjének anyagiassága, amit nem ment meg csak az sem, hogy leendő gyermeküket nem tudnák eltartani. És ez ellen a természetellenes embertelenség ellen tiltakozik Garcia Lorca. Yerma-ja szinte mítikus mélységekből szólaltatja meg az asszony ősi jogát a testéből származó utódhoz; elemi erővel tiltakozván a természet rendjének felforgatása ellen. Midőn az asszony megfojtja férjét, a nézőtérén nem ébred egy csipetnyi szánalom sem ez iránt az érzéketlen fa-ember iránt, aki az öncélú gyarapodás jelképévé merevedett; és azok, akik hisznek abban, hogy az ember – részben legalábbis – érzelmi lény; akik hisznek abban, hogy az érzelmi szabadság – Psota Irén kétségtelenné teszi, hogy nem a gátlástalan érzékiség – az ember elidegeníthetetlen joga; azok felszabadultan távoznak a színházból, örvendezvén eszményeik iménti igazolásán. A rendező, Vámos

László arra törekedett, hogy ilyen gondolatokat ébresszen a nézőtérén, és ez a látványos előadáson – Psota Irén segítségével – sikerült is.

Ez az idény arról nevezetes, hogy egy valóban jelentős magyar drámát is láthat a közönség: Füst Milán IV. Henrik királyára gondolok, melyről a JELENKOR 1965/1. számában már közölt kritikát, Dévényi Iván tollából. Természetesen mindenki örül a IV. Henrik sikerének, ám ez nem felejtetheti azt a szomorú tény, hogy színházaink bizony nincsenek túlságosan bővíben előadható mai magyar drámáknak. Bizonyára ez indokolta azt is, hogy két színházunk is kénytelen volt húsz év fölötti, és kissé molyrágta Németh László színműveket bemutatni. Idén sem született igazán jelentős magyar dráma, Szabó Magda Fanny átdolgozása azonban kellemes meglepetés volt.

Voltaképpen nem egyszerűen színre alkalmazás, inkább önálló alkotás Szabó Magda műve. Az írónő arra vállalkozott, hogy kiegészíti és színpadi drámává kovácsolja Kármán József híres művét, a magyar felvilágosodás egyik legjelentősebb alkotását, a Fanny hagyományait. Vállalkozása sikerült, a színpadon Kármán Fanny-ját látjuk, és körülötte a magyarországi felvilágosodás ifjú reményekkel átitatott légkörét érezzük. Abból a célból, hogy Fanny szentimentálisan édes-bús történetét drámává feszíthesse, az írónő megteremtette Tatay Józsi hús-vér figuráját; a rangon aluli házasság lehetetlensége helyett pedig egy bukott – jakobinus – összeesküvéssel indokolta Fanny tragédiáját. Szabó Magda Tatay Józsija, olyan, mintha egy Jókai regényből lépne elénk; romantikus összeesküvő, bálozgatás ürügyén politikai feladatokat vállaló, jómódú úrifíú. Egymásba szeretnek Fannyval, de a fiú esküt tett, hogy az összeesküvés sikeréig nem nősül meg. S itt az írónak választania kellett: ragaszkodik Kármán művéhez, avagy teljesen sutba dobja eredeti elképzeléseit és egészen új drámát ír – Tatay Józsiról. Egyszerre a kettő sajnos nem valószínű, mert Tatay Józsi vagy áldozata lesz a mozgalomnak, vagy indokolatlan –, ha tényleg szereti Fannyt – miért nem keresi fel a lányt? Fanny pedig megismervén a fiú igazi cskát, vagy megérti, miért kellett megtagadnia szerelmüket, vagy ha nem, ezzel el is juttassa a néző rokonszenvét. Szabó Magda Kármán befejezéséhez ragaszkodott, és így mi soha nem tudjuk meg, mi lett végül is Tatay Józsiával.

Nehezen tudjuk megbocsátani Szabó Magdának, hogy elszalaszotta egy igazán nagy dráma megírásának a lehetőségét, a Nemzeti Színház előadása azonban igyekszik csökkenteni a néző bosszúságát. Örömmel láttuk a színpadon ezt a magyar történelemből kimetszett – nyelvében és szellemében hiteles – életképet. – Észrevehetőleg a színészek is kedvüket találták szerepeikben, és ez igen sokat emelt az előadás színvonalán. A címszerepet alakító Törőcsik Mari egész kitűnő ebben a rá szabott szerepben. Jók a többi szereplők is, különösen a főiskolás Magda Gabi remekel, aki kedvességével, magávalragadó jókedvével pezsgésbe hozza a színpadot, és még a legzordabb nézőszívbe is belopja a vidámságot. A rendező Egri Istvánt dicséri az egész előadás, melyen talán csak az a jelenet sikerült gyengén, amikor a bukott szervezkedés után a zsoldosok letartóztatják az öreg Baranyát. Ebből bizony hiányzik a feszültség.

Elégedetlenkedtem levelem elején. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nincs Budapesten jó színházi előadás – a felsoroltakon kívül is. A tavalyi idényhez hasonlítva idén talán valamivel erősödött a korszerűsége törekvés. Ám még mindig igen sok a rutin-munka, a kedvetlenség, és főleg a bátortalanság, az ötlettelenség. Az itt járt kitűnő külföldi színházaktól is rendszerint csak a külsőségeket lessük el. Hiányzik színpadjainkról a *különös*, hiányoznak az igazán merész vállalkozások. Vajon miért nincs nálunk egyetlen olyan eredeti elképzelés sem, mint a közelmúltban itt vendégeskedett Krakói Groteszka Színház, melynek izgalmasan újszerű előadásán a nálunk szintén teljesen érthetetlenül mellőzött Slawomir Mrazek egy kitűnő drámáját láthattuk?

TAXNER ERNŐ

Nyár és füst

A „reménytelen kétségbeesés” írója Tennessee Williams, démonikus víziókban vetíti elénk az amerikai dél végzetes sorstragédiáit. Néha szinte már valószínűtlennek hat az erkölcsi elesettség, kiúttalanság, nemi eltévelyedés Tennessee Williams aital elénk tárt mélysége. De Tennessee Williams biztosan áll a siker magaslatán, darabjai telt házakkal mennek világszerte, közönsége bálványozza, az újságok tele vannak fényképeivel, nyilatkozataival.

A Pécsi Nemzeti Színház az amerikai drámaíró egyik kevésbé ismert korai darabját tűzte műsorra, a „Nyár és füst”-öt. Érdekes, intellektuális vállalkozás. A „Vágy villamosa”-t, „Az ifjúság szép madará”-t, a „Macska a forró háztetőn”-t, vagy az „Üvegfigurák”-at talán sikeresebben lehetne játszani, mert ezekben a darabokban már a kiteljesedett, végleges és sajátos Tennessee Wililams-féle poklot kapja a közönség, a totális pusztító forróságot, a szép emberi érzések döbbenetes kiszikládását, eltorzulását, kitűnő légkörű, érzékelhető dráma keretében. A „Nyár és füst” eljátszása mégis érdekesebb feladat, mert ez a darab Tennessee Williams korai alkotása, s így itt még tetten érhető a szerző irodalmi érdeklődése, jól megfigyelhetők a Tennessee Williams-féle dráma építőkövei...

Tennessee Williams színpadán minden alkalommal izgalmas társadalmi drámát látunk, melyek túl lépik a polgári színművek korlátait, a hősök kegyetlen kérdéseket tesznek fel, és kegyetlen igazságokat mondanak ki, de a forradalmi gondolatig nem jutnak el. Az is tény, hogy az író a társadalom életszintjének ábrázolásával szemben inkább a belső, lélektani boncolgatásokat részesíti előnyben... Dél hősei kiemelkednek a tömegből, óriási tehetséggel, emberséggel és szépséggel indulnak el az életben, aztán a saját lázukban elégnék. Csupa Chance Wyane és John Buchanan szaladgál Tennessee Williams színpadán, s ezek a különös hősök mindig elbuknak. Bukásuk nem látványos, pillanatok alatt lezajló dráma keretében következik be, hanem lassan, kegyetlenül és titokzatosan. Elégnek, megfulladnak. Tennessee Williams nem vádolja meg nyíltan a társadalmat, nem fogalmazza meg a tragédiák okát, nem magyarázza meg a helyzetet a nézőnek. Tennessee Williams ábrázol, megjeleníti Dél társadalmát, s mindenki érzi, hogy ez a társadalmi közeg fojtja meg a John Buchanan-okat.

Mindez persze nem tűnik minden esetben ilyen kézenfekvőnek, mert Tennessee Williams kiemelkedő hősei nemcsak tehetségesek, szépek, hanem szenvedélyesek és akaratgyengék is egy kicsit. Tehetségük többnyire nem egy átgondolt célszerűség keretében növekszik, hanem vadul, maga-magáért, a tevékenység szépségeért. Ezekben a hősökben nincs következetes eltökéltség, csak lendület, ami aztán dél szenvedélyes szerelmei, éjszakázásai között egyszer csak lefékeződik. A Tennessee Williams hősök a földreérés pillanatát, amikor újra a szürke átlag színvonalára süllyednek erkölcsileg és fizikailag nem élik túl. Az elkallódott tehetség ábrázolása Tennessee Williams kegyetlen vádirata a társadalom felé.

A „Nyár és füst” messzire vágó fiatal párja John Buchanan és Alma Winemiller. A két fiatal sorsszerű találkozása tragikus, fokozatosan tönkreteszik egymást. Winemiller tiszteletes lányából kivesszük a szép érzések, odavesznek a konvenciók is, és a szép lányemberből csak hús marad, a maga primitív biológiai szükségleteivel. A kiégett fiatal orvos pedig a hajdani Alma hatására érzések után szalad, aztán beéri talmi pótszerekkel.

Alma Winemiller figurája még nem igazi Tennessee Williams hős, alakján át-tűnik még egy-egy Csehov alak, például Natalja Ivanovna világa, amit a jelen esetben a szereposztás (valószínűleg tudatosan) még hangsúlyozott is. Valami azonosság a lelkészlakban gyülesező felolvasó klub és a „Három nővér” lehangoló szalonvilága között is érezhető. John Buchanan, Rosa Gonzales és Gonzales papa azonban már igazi déli figurák, akiket aztán a későbbi Tennessee Williams drámákban egyre színesebb, jellegzetesebb déli emberek követnek.

A „Nyár és füst” pécsi bemutató előadása kultúrált, gondosan rendezett színházi produkció volt. Léner Péter rendező tehetségesen és magabiztosan állította színpadra Tennessee Williams darabját. Az előadás minden részletén, epizódjelenetén érezhető a tudatos, átgondolt kidolgozás. Az előadás sikeréhez sokban hozzájárult a szerencsés szereposztás is... A bemutató lényegét tekintve hibátlan volt, itt-ott bizonytalan hiányérzetei mégis támadtak a nézőnek. A jó gesztusok és jól kapcsolódó szövegmondás szüneteiben, az előadás „alapszövegében” mintha nem lett volna elég fojtott, kínzóan lázas a légkör...? Mintha a csendek nem lettek volna különleges Tennessee Williams-féle „csendek”... Persze nem szabad elfelejteni, hogy a „Nyár és füst” a szerző korai művei közé tartozik.

A szereplőkről elég nehéz beszélni, hiszen csupa jó alakítást láttunk, s az előadás színvonala alatt senki sem játszott. Kiemelkedő alakítást láttunk Halász Judittól és Izsóf Vilmostól, akik előadásról előadásra fejlődnek, s egyre tökéletesebb játékkal örvendeztetik meg a pécsi közönséget. Halász kitűnő színésznő, olyan fokon képes azonosulni hőseivel, hogy a nézőnek eszébe sem jut, hogy Halász játszik, hogy egyáltalán színésznőt látunk mozogni. Halász Judit alakításában Alma Winemiller élt, drámája valóságos volt. Izsóf Vilmos a bevezető kamasz jelenetben nem volt elég meggyőző, de mint fiatal orvos annál inkább. Izsófnál érezte az ember legjobban, hogy a darab délen játszódik, hogy a déli emberek tragédiája elég titokzatos, de a társadalom szerepe semmi esetre sem hanyagolható el. Paál László és Koós Olga a szokott rutinnal és tehetséggel oldották meg szerepüket. Koós alakítása különösen a drámai fordulópontokon volt megrázó, erőteljes. Labancz Borbála kitűnő Rosa Gonzalest alakított, rövid jeleneteiben nemcsak a saját figuráját, hanem az apját is meghatározta és előrevitte az esemény sor végzetszerűségét is. Sikeres epizód volt Báza Éva Mrs. Bassett-je és Karikás Péter Kramer alakítása. Polónyi Gyöngyi játéka a sok jó alakítás között viszonylag egysíkú volt. Sikeres filmszerepei után valószínűleg túl sokat várunk tőle, s a színpad törvényei és lehetőségei nem esnek egybe a filmével.

Gombár Judit jelmezei ez alkalommal is segítettek a színészeknek az emberábrázolásban... Vata Emil diszletei általában jók voltak, kivétel az utcafrontot jelző ablakkeret-megoldás, ami bizonyos zsúfoltságérzést keltett és anarchiát okozott a színpadon.

BERTHA BULCSU

Márta

Új magyar dráma bemutatója a Pécsi Nemzeti Színházban

A Márta, Müller Péter helyenként költői ihletettséggel megírt, de egészében memorandumszerű és külsőséges tragédiája csalódást okozott. A dráma és a pécsi előadás alapvető bizonytalanságai esetleg alkalmat nyújtanak egy elmélyültebb meditációra: a dráma és a rendezés alkotói folyamatának összefüggéseiről, és a tételdramák belső dramaturgiai-művészi egyensúlyáról, egyáltalán: a tétel meddig mennevel egy dráma számára?

Izgalmas kérdések.

Először a tétel problémáiról. Az alapvető kritikai álláspont nem vitatéma: Müller Péter tehetséges író, nem ez az első színpadi bemutatkozása, a Márta azonban – azon túl, hogy tulajdonképpen minden elfogadható dráma egy ideológiai vagy belső, lélektani tétel bizonyítására szolgál – teljesen a tételeire bomlik, a néző az előadás után nem a bonyolult és őszintén igaz, a legnehezebb belső folyamatokat átélt drámai hősökre, nem a feszült szituációkra, hanem a tételekre emlékezik, ilyesmik forognak

a fejében: a fasizmus embertelen volt, az emberek legyőzték a háborút, az ember küzdve küzd és bizva bízik a legnehezebb élethelyzetekben is – ez viszont a mű belső befogadása szempontjából nem sokat jelent. A plakátszerűség Müller drámájának a legnagyobb hibája, mondhatom: sajnálatos hátránya, ez vonatkozik a látszólag ünnepélyes dialógusokra is (Golda: Valakinek mindig oda kell állni a pult mögé, nem? És ha mindenki úgy odaáll, ahogy én állok... illetve, álltam... mert ennek most már vége... akkor az boldog világ lesz. Ez az én véleményem... Vagy Sanyi: Olyan élet lesz, ahol minden nemcsak értem történik... hanem érted is, őerte is... és a határok kitágulnak körben a földön. Így lesz...) az az igazság, hogy az egyszerű, az emberi, a közvetlen és természetes megfogalmazások lényegesen többet mondtak volna, mint a fölösleges pátoszok. Ami a tételességet illeti: Brecht a tételek világ-irodalmi mestere volt, csodálatos és mehökkentő megoldásai szinte meglevenítették a legszárazabb szemináriumi tételeket, Müller a tételeket dekoratív, s nem is mindig eredeti eszközökkel tárja a néző elé, így az alapvető humánusok is megmerevednek a látványokban s a publicisztikus megfogalmazásokban.

A Márta lényege: emlékezzetek, ilyen volt a fasizmus, a fasizmussal szemben ott állt az ember, és az embernek győzni kellett. Müller tragédiája a fasizmus legvadabb dúlása idején játszódik, 1944-ben. Golda József zsidó hentes feje fölött összezecsapnak a hullámok, megkezdődik a zsidók összefogdosása, s Goldának az életművét, a hentesüzletet el kell hagynia, a drámában fájdalmasan szép aktus, nemcsak hatásos, amikor a hentes megválnak a kispolgári életműtől, de Golda alól nemcsak a hentesüzletet, a biztosnak látszó egzisztenciát húzták ki, már az összecsomagolás, a menekülés első perceiben kiderül, hogy Golda számára az egész világból csak a hentes üzlet létezett, ez megszűnt, tehát mindennel szemben közömbössé válik, a saját életével szemben is. Lépésről lépésre veszt el mindent. Gyenge, akarat nélküli ember, megkockáztatott a megfogalmazást: nem is annyira a konkrét üldöztetés, mint inkább az önmagával szembeni tehetetlensége miatt szánalmas, lényeges különbség, és szánalmasan hal meg, anélkül, hogy a dráma folyamán egyetlen percig aktív lett volna, csak nyöszörgött, s ostoba vicceket csinált. Márta, a keresztény feleség, aki előtt az író a vallási helyzettel alapvetően megkönnyítette a hősiesség útját, Mártának eleve nem kell olyan helyzeteket vállalni, mint a férjének s két fiának, megrendülten, s egy ideig bénultan áll egy drámai helyzet kellős közepén, ez a drámának ugyancsak szép, bár kissé túljátszott részlete. A kispolgári asszony, akinek az életét a hentessegédek titkos szerelmi epekedéseitől az öltönyök és nagykabátok őszi benaftalinozáig lombikyszerűen át lehet tekintetni; magára marad. Golda hentes meghalt. Márta egyik fia az ellenállási mozgalomban dolgozik (egyébként elég nehéz megkörvonalazni Sanyi alakját és helyzetét, kissé ködszerű, vagy inkább plakátszerű, csak annyi biztos, hogy időnként megjelenik a színpadon, és szólalmokban beszél, mintha nem ember, hanem egy gépezet lenne), a második fiú papírok nélkül bujkál a városban Jutkával, a menyasszonyával együtt.

Az író tehát Márta asszonyt döntő drámai helyzetbe hozta, a sorstragédiákra jellemző szituáció azonban csak lehetőség marad a dráma további alakulása szempontjából. Kár, hogy így történt. A nézőt Golda halála után ugyanis nagyon izgatják az olyan kérdések, hogy hős lesz-e Mártából, s milyen hős, megtorpan-e ebben a reménytelennek látszó helyzetben és Golda útját folytatja, vagy megpróbál talpra állni, egy gazdag színezetű női jellem további sorsát figyelhetjük meg a színpadon? Drámai fordulópont. A darab szempontjából viszont oly értelemben, hogy ettől a ponttól kezdve a dráma akcióképessége visszaesik, minden egy kissé elhajlik a tabló-szerűség felé. Igaz, hogy a dráma egésze szempontjából Márta lényegében megnyeri a maga csatáját, iróilag az sem véletlen, hogy Misi végülis életben marad, visszajön a haláltáborból, csak hogy Mártának ez a csatanyerése megmarad a néző előtt pusztán tételnek. A drámai fordulóponttól kezdve Márta drámai útja fokozatosan megtörik, passzívan hánykolódik az érzelmes és felhalmozott tragikus látványosságok között: az a tétel, amit a néző az emlékezésen túl megpróbált felfedezni magának a darabban – a tehetetlen közönnyel, a gyávasággal szemben magasabbrendű a tisztá

és erős emberi tartás, konkrétan: a fasizmussal szemben a tehetetlen közöny a biztos pusztulást jelenti – a dráma további folyamán nem kap emberi-drámái töltéseket, s éppen ezért Márta életben maradását a néző véletlennek is felfoghatja. A cselekvés és a passzivitás figyelemreméltó drámájáról lehetne szó egy konkrét történelmi helyzetben, de ehhez Márta alakját lényegesen több életszerű vonással, apró jellegzetességgel kellett volna megtölteni (ez egyébként az egész darabra vonatkozik) tisztázni kellett volna Golda viszonyait a fiaival szemben, a drámái ellenfelet pedig, a fasizmust nem lett volna szabad az ötvenes évek elején szokásba jött harsány és jellegtelen módszerekkel ábrázolni, annál is inkább, mivel a fasizmus legyőzése után húsz évvel egy mai drámának nem az a feladata, hogy a fasiszták fejébe rohamsisakot, a kezükbe géppisztolyokat nyomjon, és állandóan orditoztassa őket, ennél egy mai drámának ilyen téma esetében, lényegesen több és eszmeileg magasabbrendű feladata van: hogy az emberi magatartások összefüggéseiben ábrázolja a fasiszta gondolkodásmód lényegét, veszélyes voltát, emberi és filozófiai forrásait.

Másodszor: a dráma és a rendezés alkotói folyamatának összefüggéseiről. Ez elég nehéz. Általában háromféle rendezőtípus van. Az egyik az írórendező, alapvetően ragaszkodik az írói mondanivalóhoz, a második a színészrendező, a szakma kitűnő ismerője, a drámát s az előadást a színész oldaláról közelíti meg, a harmadik a rendezőrendező, gyakori és ellenszenves, elsősorban önmagát akarja érvényesíteni a műben, a saját gondolatait. A Márta pécsi előadása eléggé sajátos helyzet, a rendezői munka elemzését nem is lehet ilyen alapokon megoldani, a jelek szerint ugyanis ez a dráma nem nagyon adhatott alkalmat Nógrádi Róbert számára, hogy rendezői egyéniségét sajátosan rárajzolja az előadásra. A lehető legegyszerűbb és legbiztonságosabb megoldást választotta, Nógrádi Róbert naturalista rendezői felfogása (amit időnként meglepően felváltanak az expresszív és szimbolikus megoldások) nem vette figyelembe a tragédia alaphelyzetében rejlő, nagy jelentőségű drámái csomópontokat. Nem arról van szó, hogy a rendező csinálja meg ezt, vagy azt, amit az író nem csinált meg, de Nógrádi Róbert nem vette figyelembe, hogy a nézőnek ilyen témák esetében ma már nem látvány, – hanem intellektuális igénye van, másrészt nem vette figyelembe a kétféle időt: mikor játszódik a mű, s mikor játsszák a művet. A néző így az előadás után a sémászerű tételek mellett a kasírozott sonkákra és féldisznókra, a színpadra valósággal „belopakodó” felszabadító szovjet katonákra, meg a szovjet gyártmányú géppisztolyt szorongató Gestapo-legényekre gondol, emiatt nem is lehet megsértődni, hiszen ilyen rendezői koncepció mellett a nézőnek azt kell elhinni, amit a színpadon lát. Az embernek van egy olyan érzése, mintha a rendezés munka közben valamilyen oknál fogva elfáradt volna. A rendező feladata általában, hogy megtalálja a darabban a tételek és a lélektani helyzetek kulcsát, ehhez a rendezőnek korszerű szemléletre van szüksége, ez lényegében egyenjogú alkotói folyamat, legalábbis az alkotás bizonyos részleteiben, a rendező ugyanis nemcsak „üzemelteti” a keze alatt dolgozó együttest, de a közreműködésükkel alkot is. Ez az alkotási folyamat az előadás egy részéből hiányzik, kivéve néhány nagy hatású jelenetet, mint például a Golda halála utáni percek, a hentesüzletben lejátszódó jelenet első része, a bombázás kissé külsőséges, de íróilag igényes jelenetsora, viszont ezért a hiányért igazságtalanság volna kizárólag a határozottan naturalista vonásai ellenére is eklektikus jellegű rendezést okolni.

Az eddigiekből érthető, hogy a színészi megoldások terén se lehet kiemelkedő teljesítményekkel találkozni, s ez többé-kevésbé még a láthatólag szívvel-lélekkel játszó Koós Olgára is vonatkozik, aki néhány helyzetben nem is tudott mit kezdeni Márta alakjával, például Misi visszatérésének jelenetében, a félnarrátori megoldásokat pedig elsiette, mintha minél előbb szeretett volna túl lenni ezeken a kis külsőséges epizódokon, amik időnként feleslegesen kizökkentették a játék ritmusából és hangulatából. Rajta kívül Polónyi Gyöngyi, Karikás Péter és Iványi József játéka emelkedett az átlag fölé.

THIERY ÁRPÁD

KOLTA FERENC: *Húsz év ifjúsági irodalma*

KOLTA FERENC

Húsz év ifjúsági irodalma*

1945–1965

I.

A felszabadulás előtt ifjúsági irodalmunk minőségi szempontból igen szegényes volt. Ha bepillantunk a régebbi kiadói jegyzékekbe, megbizonyosodhatunk róla: az üzleti spekuláció az ifjúságnak milyen mérhetetlen tömegben adott ki – selejteit. A könyvpiacot elárasztották a különféle típusú ifjúsági ponyvák és bestsellerek, különösen az értéktelen leányregények és az indiánregények. Nem kis számban jelentek meg látszólag igényesebb ifjúsági művek is (pl. a Szent István Társulat kiadványai, a Százszorszép-könyvek, a Zászlónk Diákkönyvtára kötetei stb.), azonban ezek sem testesítettek meg igazi irodalmi értékeket: elsősorban az ideológiai nevelés céljait igyekeztek szolgálni, s általában retrográd jellegű nevelő szándékukat a szerzők legfőbbnyire nem a művészi ábrázolás tiszta eszközeivel, hanem ujjmutogató okítgatással, valamint mondvacsinált helyzetekkel és figurákkal igyekeztek megvalósítani.

Haladó íróink tollából ugyan születtek jelentős művek is (gondoljunk pl. Bródy Sándor, Gárdonyi Géza, Kaffka Margit, Komáromi János, Krúdy Gyula, Móra Ferenc, Móricz Zsigmond, Szép Ernő és mások alkotásaira), ezek azonban alig találhattak visszhangra: az iskoláknak beszerzésre előírt vagy javasolt könyvjegyzékekben az ő műveik közül alig szerepel néhány. A kultúrpolitika a kor „hivatalos” ifjúsági íróinak selejtes könyveit terjesztette. Móricz Zsigmond kitűnő gyermekversgyűjteménye, a *Boldog világ* pl. évtizedeken át valósággal könyvészeti ritkaság volt, *Pipacsok a tengeren* című regénye pedig 30 évig lappangott az Újság című lap egyéb elfelejtett, tiszavirág életű szépirodalmi anyaga között, amíg könyv alakban is megjelenhetett. Nem csoda, hogy 1931-ben *A gyermek és a könyv* című cikkében így írt

* Ifjúsági irodalmon a 10 éven felüli ifjúságnak írt műveket értjük, a 10 éven aluliak könyveire, a „gyermekirodalom”-ra csak utalásszerűen térünk ki.

Móricz: „... arra jöttem rá, hogy ezen a téren rettenetes visszaélések vannak. A gyermekeknek szánt irodalommal túlnyomórészt olyan írók foglalkoznak, akik kiszorultak a felnőtté számára való irodalomból. Milyen végzetes tévedése az emberiségnek! Gyermekek számára valóban csak a legnemesebb és a legbölcsebb íróknak volna szabad írni. Azoknak, akikben megvan az isteni szikra, hogy az életet a legfinomabb és a legmagasabb szempontok szerint nézzék.”

Ennek megvalósításába kellett belefogni a felszabadulás utáni években.

Nem volt könnyű. Hiszen az elmondottakból következik, hogy az ifjúsági irodalom sem a köztudatban, sem az irodalmi életben nem kapott megbecsülést, az irodalmi élet perifériájára szorult, és megfelelő hagyományokra alig támaszkodva kellett 1945 után új utakat kimunkálni.

Húsz év kísérletei, eredményei és kudarcai után itt az ideje, hogy áttekintsük az ifjúsági irodalom két évtizedének történetét, és felmérjük a megtett út tanulságait.

Az alábbiakban röviden megkíséreljük ezt. Hangsúlyozzuk: egyelőre csak kísérletről lehet szó, hiszen az ifjúsági irodalom történetével irodalomtudományunk alig foglalkozott, felszabadulás utáni fejlődésével pedig még egyáltalában nem. Irodalomkritikánk idevágó tevékenysége is alig több a semminél. Kellő tudományos előmunkálatok és részeredmények híján így egyelőre meg kell elégednünk a legszembevetőbb jelenségek áttekintésének kísérletével. Talán ez is jár némi haszonnal: reméljük, indítékot ad további, elmélyültebb vizsgálódásokra, vitákra, rávilágít tennivalókra.

1. A fejlődés első szakasza az 1945-től 1948-ig terjedő periódus. Gyökeres változás ezekben az években még nem következett be, bár új törekvések is érvényesültek már. Az élet minden területén az átmenet vajúdasának időszaka ez. Az ifjúsági irodalomban is.

A könyvkiadás még magánkézben van. Mi sem természetesebb tehát, mint hogy az elavult izlés is helyet kap a megjelent művek nagy részében. A kiadott könyvek tekintélyes hányadát a Szent István Társulat adta ki, de szép számban jelentek meg ifjúsági művek az Athenaeum, a Dante, a Fórum, a Franklin, a Hungária-Korda, a Minerva, a Nova, a Palladis könyvkiadónál, sőt a Szív és a Ferences Missziók kiadásában is. (Pl. a Ferences Missziók „Napsugaras Könyvek” c. sorozata.)

A megjelent ifjúsági könyvek jó része ennek következtében úgynevezett vallás-erkölcsi célzattal készült. Farkas Éva: *Szívkirály kincsei*, Kákonyi: *Királyleány legendája*, Weigand József: *Utazás a meseföldön*, Palánkay Tibor: *Ragyogó szemek*, Gerely Jolán: *Add nekem a szívedet* c. idevágó, a kisebbeknek írt könyveit említhetjük példaként, de a klerikális szemlélet és a vallás-erkölcsi nevelő szándék szövi át a serdülők és a serdültebbek számára kiadott korabeli könyvek legtöbbjét is.

Jellemző az is, hogy a megjelent könyveknek majdnem a fele a régi ifjúsági irodalom legsekélyesebb, de legkeresettebb műfajából, a szentimentális, álromantikus leányregényekből került ki. Altay Margitnak pl. 1947-ben nem kevesebb, mint 9 leányregénye látott napvilágot. Ezeknek már a címe is árulkodik édeskés hangjukról: *Béke a szívekben*, *Érdekes találkozás*, *Judit diadala*, *A kis hercegnő*, *Mákuska*, *A porcelánbaba*, *Az amerikai leány*, *Rózsaszínű felhők*, *Tavaszi a télben*. Kertész Erzsébetnek ugyancsak 1947-ben három Zsuzsika-regénye jelent meg, Palotai Boris három éven át minden évben megjelentetett egy-egy Julika-történetet stb. A régi típusú leányregények jellemző példája volt Csengery Ilona: *Vadgalamb* című könyve, amelynek négy leányszereplője a szerelemben találja meg élete egyetlen értelmét. Kenyeres Imre helyesen írta 1947-ben: „Szeretnénk, ha ez a regény búcsúkendőlobogtatás lenne annak az ifjúsági regénynek, amelyre az ifjúságnak már egyáltalában nincs szüksége.” (Embernevelés, 1947. 490–494. l.)

Közben azonban új törekvések megnyilvánulásait is megfigyelhetjük, és pedig először éppen a komoly mondanivalókat általában legkevésbé tartalmazó leányregények egy részében. Az elkenyézettett, jómódban élő Cilikék helyébe egyre több regényben szegény lányok lépnek, akik a munkában találják meg boldogságukat.

Altay Margit: *A kis bolt* című leányregényének hősnője pl. az ősi nemesi kúriá-

ban boltot nyit, így menti meg családját az anyagi csődtől. Az anya és a gazdag nagybácsi ugyan először megbotránkozik ezen, de az apa kimondja az igazságot: „Nagyon ésszerűnek találom azt a gondolatot, hogy a középosztály ne csak a minisztériumokba és hivatalokba nevelje gyermekeit. Minden pálya lehet szép és jó, csak az a fontos, hogy becsülettel meg is álljuk a helyünket.” Ez a regény 1945-ben jelent meg, s utána egyre-másra a munka boldogító hatásáról igyekeznek meggyőzni olvasóikat a leányregények írói. Magyar Judit: *Tegnap és ma* című ugyancsak 1945-ben megjelent regényének elszegényedett úrilány hősnője megalapítja a Magyar Munkás Lányok Társaságát: játékokat készítenek és adnak el, tökéletes boldogságot találva a munkában. 1947-ben Palotai Boris: *Julika és az ötödik osztály* című regényének ötödikesei ugyancsak üzletet nyitnak, hogy legyen miből felnevelni egy árva kisfiút, Pálosy Éva: *Nem éltem hiába* című regényének hősnője pedig egy öreg bolgár kertész üzletének vezetését veszi át, s a kapott pénzen kifizeti öccse kártyaadósságait. Ezzel megmenti az életnek, egyben példájával meg is változtatja a léha fiút, úgyhogy ez elhatározza: elmegy szakácsinasnak. A lány most már boldogan mondhatja: „Nem éltem hiába.” Szily Leontin: *Új utakon* című, fiatal lányok számára írt regényének Rózsája a háború utáni Budapestről ír Genf-be, a barátnőjének, s leveleiben nemcsak vitamintablettákat és csukamájolajat kér, de részletesen el is mondja, hogyan kapott értelmet élete a munkában. Levelei annyira hatnak gazdag külföldi barátnőjére, hogy az is elhatározza: munkát vállal, nem él tovább henyélő életet.

Egyik-másik leányregényben a második világháború esztelenége és az újjáépítés problémái is hangot kapnak. Altay Margit pl. 1946-ban *Újjáépítők* címmel ad ki regényt, amely a háború végén és az újjáépítés kezdetén játszódik le, s azt ábrázolja, milyen sok szenvedéssel járt az esztelen, pánikszerű menekülés a szovjet csapatok elől, s milyen megváltozott emberként segítenek az újjáépítésben a boldog hazatérés után.

Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy a leányregényírók egyik része régi típusú könyveket bocsát ki, a másik része pedig új típusú regényeket írt. Hiszen Altay Margit pl. 1947-ben kiadatja *Porcelánbaba* című művét, amely az előbb említettekkel szemben tipikus példája a valóságtól elrugaszkodó, álromantikus, üres giccsnek. Arra sem szabad gondolnunk, hogy az új tematika megszólalása egyben a régi sablonok elvetését is jelenti. Az említett „demokratikus” szemléletű regények egyike sem nélkülözi a leányregények szokásos kellékeit: a szentimentális szerelmi történeteket, a gonoszok és tévelygők motiválatlan megváltozását, a váratlan, művészileg nem indokolt fordulatokat, a megható, önzetlen barátság, a nemes előkelőség, a külső szépség és a belső emberi nagyság valószerűtlen, sokszor egészen naiv ábrázolását, az édeskes nyelvi stílust stb. Társadalmi-politikai mondanivalóik is zavarosak. Altay Margit azzal biztatja munkára olvasóit, hogy attól még úrilány maradhat valaki, ha dolgozik is (*A kis bolt*), Magyar Judit játékkészítő úrilányait munkáslányoknak nevezi (*Tegnap és ma*) stb. Nem a műfaj újjászületésének, hanem válságának jelei ezek a művek. A kísérletek a műfaj újjáteremtésére egyelőre zsákutcába kerültek, részben szerzőik politikai-világnézeti zavarai miatt, részben azért, mert nem tudtak, nem mertek elszakadni a régi, értéktelen sablonok nyűgétől. Azonban már próbálgatták az új utat, mégpedig részben új tematika, részben új típusú leányhős keresésével, s ez feltétlenül figyelemre méltó jelenség.

Előremutató törekvéseket tapasztalhatunk a periódus egyéb műfajú ifjúsági műveinek egy részében is.

Az antifasizmus szólal meg pl. Balázs Béla két regényében: *Karcsi kalandjai* és *Karcsiból Károly lesz*. A két regény az olvasóban együttérzést kelt a kommunisták hősie harcával és meggyűlölteti a fasiszták kegyetlenkedéseit. Mindkét regény lebilincselő olvasmány, stílusa is művészi: nem gúgyög, mint az ifjúsági regények jó része, hanem komoly hangon és hangulatosan ír a fiatal olvasóknak. A főszereplő Karcsi azonban nem igazi gyermek. Olyan ügyes és okos, talpraesett és törhetetlen, hogy ez már valószerűtlennek hat. Társai sem maradnak el tőle: egy egész gyermekcsapat harcol elszántan a nem kommunista felnőttek ellen. Kétségtelen mégis, hogy ez a két regény kiemelkedik a kor terméséből.

1946-ban Kalló Ferenc: *Áruló* című, a serdült ifjúságnak szóló regénye jelentett bátorhangú, előremutató szándékot. Tárgya: egy magyar falu pusztulása a második világháború utolsó óráiban, majd az otthonából kiűldözött lakosság visszatérése, a falu újjáépítésének megkezdése, a harc az árulókkal és az önzőkkel. A regény fűl-szövege ezt írta: „Mai magyar sorskérdések – ifjúsági regényben. Kényes tárgy ritka szerencsés megoldása.” Valóban újszerű volt magyar sorskérdések felvetése ifjúsági regényben, az utolsó megállapítással azonban ma már nem érthetünk egyet, éspedig a szerző hamis ideológiai koncepciója miatt. Hirdeti pl. az összefogás, sőt a szövetségzés szükségességét, de a nagyon kedvező színben ábrázolt gazdag bíró is, a városból hazatért „forradalmi” fiatalok is minden problémájukkal a paphoz fordulnak, ő adja a jótanácsokat az új rend építéséhez. A nincstelen parasztokat képviselő napszámost viszont aljas árulónak ábrázolja, aki a szövetkezet gépeit a legbecstelenebb eszközökkel is magának szeretné megszerezni. A regény első részének ábrázolása jó: az erőszakolt és értelmetlen kiűrités rajza, a nyilasok és a németek erőszakosságainak meglevenítése, az összefogás és az újjáépítés propagálása sikerültebb, mint a második rész: a felszabadult falu és az újjáépítés rajza. Az író érdeme kétségtelenül az új téma bátor felvetése, s regényének eredményei is, hibái is tanulságosak. Az új típusú ifjúsági irodalom kialakításának egyik figyelemre méltó kísérlete volt.

Annak kell nyilvántartanunk Hárs László: *Majd a gyerekek* című, 1947-ben megjelent regényét is. Ez is antifasiszta mű, de kommunista hősök szerepeltetésével több is annál. Az események 1944. március 19-én kezdődnek, amikor a németek bevonultak Budapestre, és év végén, a szovjet csapatok bevonulásával végződnek. A regény hősei: egy gyermekcsapat tagjai, akik mindig megtalálják a módját, hogy segítsenek a bajba jutottakon. Közben kapcsolatba kerülnek az illegális kommunistákkal, s tőlük feladatokat is kapnak. Az író ügyesen és izgalmasan bonyolítja a cselekményt, s a periódus művei közül kétségtelenül ebben szólalt meg a legtisztultabb ideológiai mondanivaló. Művészi szempontból azonban sok kritikára nyújt lehetőséget, első sorban azért, mert a gyermekek ábrázolása valószerűtlen. A szerző olyan feladatokat végeztet el alig 8 éves fiúkkal, leánykákkel, amilyenekre azok nem képesek, s kommunista hősévé is olyan kényes megbízatásokat adat nekik, amilyeneket az illegális kommunista párt aligha bizott volna egy egész csoport gyerekekre. Így az ügyes ábrázolás ellenére is erőltetettnek hat a politikai mondanivaló.

Jelent meg ebben a periódusban néhány sikerültebb történelmi regény is. Ilyen első sorban Illés Béla: *Szkipetárok* című műve, amely 1941-ben orosz nyelven Moszkvában már megjelent, ilyen Kosáryné Réz Lola: *Egy kislány elindul* című 1848-as tárgyú leányregénye, amely *Leányfurfang* címmel 1958-ban újból napvilágot látott, ilyen Gyomlay László: *Elindultak Egerből* című könyve, amely az egri ostromot nem a várbeliek szemével nézve ábrázolja, hanem a kívülrekedt parasztok és fiatalok szemével, s a környező falvak pusztulását, szenvedését és népének hősiességét írja meg. Bár a könyvet „A Magyar Katolikus Egyetem Barátai” adták ki, kevésbé klerikális tendenciájú, mint a kor átlag ifjúsági irodalmi termése.

Végül jelent meg ezekben az években néhány diáktörténet, „bandaregény” is. Barsi Ödön: *Indiánok a Dunán* című vakációs története pl. a béke gondolatáról is sző bele néhány frázist, de általában tartalmatlan, gyenge regénynek kell minősítenünk. Művészi szempontból igényes, pedagógiai szempontból is hasznos diáktörténet Kardos László: *A tanár úr notesze* című szép és olvasmányos ifjúsági regénye.

A tíz éven felüliek irodalmának egyéb műfajaiban jelentős alkotás ebben a periódusban nem született.

Íme: ha 1945 és 1948 között sok selejtes mű jelent is meg, láthatjuk az erőfeszítést az új típusú ifjúsági irodalom megteremtéséért. Ezt tükrözi a nem nagy számú, de színvonalas kritikai jellegű írás is, amelyek természetesen még nem tesznek különbséget a gyermekirodalom és az ifjúsági irodalom között. Trencsényi Waldapfel Imre pl. a Magyarok 1946. évfolyamának 550–552. lapjain *Az újabb magyar gyermekirodalom* címmel áttekinti az 1945 tavaszától 1946 tavaszáig megjelent műveket, és tanulmányában ma is használható elveket érvényesít: dicséri Weöres Sándor:

Gyümölcskosár c. gyermekvers gyűjteményének művészi értékeit, Török Sándor: *Gilikoti* című gyermekregényének melegszívű humorát, követeli a gyermeklélektani sajátosságok figyelembevételét, és hibáztatja, hogy Barsi Odön: *Három tickó meséi* című gyermekregényében „túlságosan gyakran és néha kissé esetlenül látszik ki a lóláb: a hangsúlyozott tanulság.” 1947-ben Sebestyén György: *Húsz esztendő ifjúsági irodalma* című cikkében összeveti az új ifjúsági irodalmat a régivel, és bátran ostorozza a kirívó, a visszahúzó hibákat (Új Szántás. 454–457. l.). Újvári Lajos Goethét idézi: „A gyermekeknek a legjobb épp csak elég jó.” (*Újjáépítés a gyermekkönyvekkel*. Diárium. 1947. 26–27. l.) Kenyeres Imre megfogalmazza a máig érvényes alapvető követelményt: „Az ifjúsági író legyen pedagógus is, de úgy, hogy mindvégig író marad. Nem tanít, hanem ábrázol, s a tanulságok levonását olvasóira hagyja.” (*Ifjúsági irodalmunk*. Embernevelés, 1947. 490–494. l.)

(Folytatjuk)

PANDUR JÓZSEF rajza

CSÁNYI LÁSZLÓ

Dantével Firenzében

A város, amely joggal kapta a „la bella” és a „la gentile” jelzőt, lassan bontakozik ki a reggeli ködből; az eső függönye mögött az Arno hömpölyög, sötétén és piszkosan, s a párás szürkéségből bizonytalanul, alig érzékelhetően válik ki a Palazzo Vecchio tornyának roppant tömege, mögötte a Duomo elegáns kupolája és a Baptisterio. Ez hát a város, amelybe mindenki egy kicsit haza is érkezik, s akit a pannónián táj nevelt s a latin Dunántúlhoz mér minden szépséget, különösen otthon érezheti itt magát. Mert az Arno-völgy, a szelid hullámszerű toszkán táj olyan meghitt, annyira természetes és emberi, hogy csak az otthon emléket keltheti. Valószínűleg ez önmagában is elég lenne költőanyagának, de Firenze, a bella és gentile, összhangot és értelmet is jelent, a boldog munka örömét, az egyetlent, ami emberhez méltó, s amelyből éppen ezért nem hiányozhat a szépség és a tartósság fogalma sem.

Gyűjtőnév, az európai évszázadok tükré, s mégis, a reggeli esőben az Arno partján, vagy este, elüldögélve a Loggia dei Lanzi lépcsőjén, a kitisztult égbolt alatt, valójában csak egyetlen nevet jelent a város, már maga is gyűjtőnévvé válva, azt mondhatnánk, az európai kultúra jelképévé, s önmagában is elég, hogy kifejezze azt, amit századok munkáltak, hittel és szorgalommal: Dante neve.

Valóságosan él itt, nyomát véljük felfedezni a szűk utcák kanyargásában, s talán senki sem lepődne meg, ha váratlanul kilépne a Palazzo Vecchio kapuján, vagy feltűnne az Uffizi utca árkádjai alatt. A képzelet játéka elénk vetíti, de ennél a pontnál meg is torpanunk, hisz valójában azt sem tudjuk, milyen volt? A róla szóló leírások középtermetűnek mondják, s Boccaccio azt írja, hogy „haja és szakála sűrű volt, göndör és fekete”, Filippo Villani pedig koromhoz hasonlítja hajának és szakállának színét. Ezzel szemben képei, még a firenzei Biblioteca Riccardiana miniatúrája is, mely a leghitelesebbnek tűnik, szakálltalan arcot mutat. Nem, valójában nem tudjuk, hogy milyen volt, a valóságos Dante helyett egy idealizált képet látunk, melyet a Műből formált ki a hódolat és az idő, miként Pazzi szobra ábrázolja a Santa Croce előtt a túlvilági utast.

Hétszáz esztendeje, 1265-ben született Dante Alighieri.

De nemcsak őt nem tudjuk elképzelni testi mivoltában, a korabeli Firenzét sem: a Palazzo Vecchiot ekkor kezdték építeni a Santa Croceval együtt, nem készült el a székesegyház sem, kőművesek hada dolgozott a Santa Maria Novellán is, s mindabból, ami ma Firenze nevezetessége és jelképe, még alig állt valami. De a múlt mindig egységesen jelenik meg előttünk, a képzelet felbontja az időt s ami folyamatos volt, állóképpé változik. A firenzei trecentóra ráarakódnak a következő századok, s az összképből, amelyet ma látunk magunk előtt, az idők felett álló Dante alakja rajzolódik ki.

– Ott van a Dante-ház, lá, lá – dalolja a természetes asszonyosság a Via Condotta sarkán, a firenzei utcák szűk útvesztőjében, s kinyújtott karja is mutatja, merre kell mennünk. Valóban, itt van a ház, pontosabban az, ami megmaradt belőle, de ez is elég, hogy áhitatot keltsen és hétszáz év távolából is emberi közelségbe hozza a költőt. S milyen rövid út vezet innen a Santa Croceig, Dante jelképes síremlékéig, melylyel a legnagyobb költő előtt tisztelgett a szülőváros: *Onorate l'altissimo poeta*, – de ez a rövid út valójában Dante életútját is jelképezi; a szülőháztól csak a jelképes síremlékig vezetett út. Mert a szeretett Firenze, amelynek neve állandóan ott bújkál a terzinák között, soha nem fogadta vissza fiát, aki élete fogytáig hiába várt a hívó szóra. A Színjáték – szándékában – ezért nem is akart több lenni, mint hódolat a város előtt, mentség és önigazolás, hogy politikai bukását költészetével tegye jóvá. Ezért lehetett korszerű költemény, szinte azt mondhatnánk, közéleti tett, s éppen ezért nem is lehet Firenze nélkül megérteni.

Kétségtelen, hogy a Szent Dal, melynek „ég s föld volt munkatársa”, enciklopédikus költemény, mely egybeolvasztja kora hitét és tudományosságát. Ám ha valaki csak a középkori teológia okoskodásai, filozófiai szócseplései felől közeledik hozzá, rögtön utat téveszt. Mert ne feledjük, hogy aki ezt a gótikus katedrálisokra emlékeztető költeményt írta, gyakorló politikus volt, s a firenzei prior azok közé tartozott, akik messze túl láttak a városfalakon. Költészet és közélet, teológia és politika ekkor még bizonyos értelemben egy fogalmi körön belül hatott, s a legjobbak előtt, akik megértették a kor parancsát, már az *universa sacra Italia*, a szent olasz egység sürgető feladata, s nem is elérhetetlen célja lebegett. A filozófiai alapokat Arisztotelész adta, akinek Politikáját 1260 körül fordította latinra Moerbeke-i Vilmos, a kommentárokat pedig Aquinói Tamás és tanítványa, a luccai Tolomeo írta hozzá. A politika egyszerre kilép a feudális urak személyes érdekeinek szubjektivitásából, közösségi értelmet kap, új jelenőséget adva ezzel az ember szerepének. Már Aquinói is társas és politikus lénynek (*animal sociale et politicum*) nevezi az embert, aki mint *causa secunda* Isten és király között áll. Ez az alap szabja meg minden államforma célját és feladatát is: csak az a jó államforma, amely a közjót akarja megvalósítani, a hatalomból pedig mindenkinek részesülnie kell, hogy így őriztessék meg a nép békéje, – *per hoc enim conservatur pax populi*. A pádovai Marsilius, aki 1342 körül halt meg, tehát Dante kortársa volt, még határozottabban fejti ki a népfeltség elvét: a szuverén nép az államhatalom hordozója s ő egyben törvényhozója is.

Dante, miként a *Convivio*, a *De monarchia*, vagy a népi ékesszólásról szóló értekezései bizonyítják, jól ismerte Arisztotelészt, aki „legméltóbb a hitelre és a követésre” és Aquinóit, s bár belőlük táplálkozik, nemcsak tovább megy náluk, hanem az elméleten túl nem feledkezik meg a gyakorlati célokról sem. A fiatalkort lezáró mű, Az új élet, még azt mondja, hogy „minden gondjából Amor szava hallik”, hisz minden hitével és lelkesedésével a dicsőséges hölgy, a gloriosa donna alakja fonja át. Soha nem lesz hűtlen a boldog emlékhöz, de miután megtanulta, hogy „mily sós kenyér a másé”, olyan magaslatra jut el, ahonnan már nemcsak Itáliát látni be, hanem azt a nagyobb földrészt is, amit az emberi gondolatnak, a kultúrának, a civilizációnak meg kell hódítania. Maga figyelmeztet arra, hogy valójában az erényről és a tudásról beszéltek akkor is, midőn úgy látszott, hogy a szerelemről szól, s a tudás és az erény forrásához akar elvezetni mindenkit, „a köznapi, nem literátus” embert is, akinek nemességet csak a *virtus* adhat. S a demokrácia gondolata a népnyelv, az olasz használatában válik teljessé, melyet a papi latin jogaiba kell iktatni, mert „ez lesz az új világosság, az új nap, mely felragyog ott, ahol a régi lenyugszik és vilá-

gólni fog mindazoknak, akik sötétségben és tudatlanságban élnek". De ahhoz, hogy valóban ez legyen az új világosság, meg kell teremteni az egységes Itáliát, a központosított hatalomnak pedig az igazságot és a békét kell megtestesítenie az új fővárosban, Rómában.

A Színjátékban Firenze a példa, az érzelmi középpont, a kisugárzó erő, hőse pedig a firenzei politikus-költő, aki első személyben mondja el utazását, mintegy ezzel is növelve szavainak hitelét. A kulcsot maga adja kezünkbe.

A Pokol XV. énekében Brunetto Latini, az ifjúkori mester, megjövendőli Dante száműzetését, mert „érhet-e édes füge fanyar kökénnyel egy bokorban?” S hozzáteszi, hogy a firenzei „vad népség, irigy és gögös, fösvény, kapzsi fajta”. A jelzőket még Beatrice is tetézi, aki a Purgatorium XXX. énekében „veszett népnől” beszél, s „érette kellett látogatni a holtak határát”. Valójában célnál is vagyunk, s Dante ősenek, Cacciaguidának figyelmeztető szavai már csak a tanulságot húzzák alá: És minden látottat mondjon el az ének!

Mivel csak akkor tud a példa hatni
és megnyugtatni, ha gyökere annak
nem ismeretlen és nem földalatti
s érve nem tűnik föl bizonytalannak.

Aki a filológia felől közeledik Dantéhoz, s a falánk Caccioról, a dölyfös Argentí Filippóról, vagy Borsiére Vilmosról, a firenzei erszénykészítőről épp úgy mindent akar tudni, mint Szent Domonkos életéről, csak a „végtelen túskebozótót” látja a nagy költeményben, ahogy nehézségeit Péterfy nevezte. Dante azonban nemcsak talány és misztika. Legalább annyira, vagy még sokkal inkább, egy gyakorlati ember útmutatása, aki azért járja be a túlvilági köröket, hogy elrettentő és követendő példát mutathasson fel az evilágiaknak. Politikai bukása után tudatosan vállalta ezt a szerepet, s a kor tudalmát és törekvését, politikai és erkölcsi indítékait kortársaival példázza. Az első olvasók és kommentátorok számára ezért lehetett izgalmasan aktuális olvasmány a Színjáték, a kor tükre, s bizonyos értelemben a jövő záloga is, s ezért mondhatta egyik életrajzírója, Cesare Balbo, hogy Dante Olaszország történetének nagy része.

Talányos költő? – kérdezem háza előtt, itt a Dante utcában. S a talány, a sokat emlegetett dantei homályosság helyett valami mást érzek, amit talán a felszabadító megismerésnek lehetne nevezni. Mert nemcsak a genius loci áhítata lengi át a keskeny utcát, itt van Firenze is, a bella és gentile, s vele együtt a korabeli városból is valami, néhány épület, Giotto freskói a Santa Croceban, s ez akkor is érzékelhető közelségbe hozza Dantét, ha emberi mivoltában alig tudjuk elképzelni. Nem azt mondjuk, hogy ilyen volt, hanem azt, hogy ez volt ő, aki borzalom nélkül járta végig a Poklot, s az emberi értelemben vetett hit röpitette a Purgatoriumon át a Paradicsom boldogságába. S az is ő volt, akinek mindvégig csalódnia kellett, de a csalódás is csak hitének lett próbája. Mert VII. Henrik váratlan halála az utolsó reménységet is elhervasztotta, s csak a Mű maradt meg, védekezésül, öngazolásul, s utolsó figyelmeztetésül az itt maradóknak. Szépség és igazság, az értelem tanulsága és győzhetetlenségének hite fogott össze a Színjátékban, s ezért érezzük itt, firenzei háza előtt, hogy nemcsak egy költőt és egy halhatatlan művet jelent neve, hanem Európa évszázadait is.

Óh, égi Fény, te kit a földi gondok
s földi fogalmak soha föl nem érnek,
tedd dicsővé a dalt, melyet ma mondok.
Csillanj fel újra szellemem szemének,
hogy látásomból egy szikrácska majdan
jusson azoknak is, kik még nem élnek.

Ez az ima szól hozzánk a Paradicsom utolsó terzináiból. A tűznek fényét, amit a Szent Dal gyűjtött, mindenholnan lehet látni. De sehol nem világít olyan tiszta fénnel, mint itt, ebben a keskeny firenzei utcában.

Tavaszi Magyarországon

Húsz év magyar verseiből

Húsz év hosszú idő. Még akkor is hosszú lenne, ha nem éppen a történelem egyik legizgalmasabb korszakában élnénk, – ha mint most – nem szolgálának az évek folyton új és új meglepetésekkel, eseményekkel és megrázó, megdöbbentő élményekkel. S amit átélünk, s élünk napjainkban – úgy érezzük – mégis csak előjátéka lehet egy eljövendő, megújuló világnak. Valóban a tavasz tehát, mint ahogy kötetünk címe is hirdeti. Azé a köteté, amelynek feladata megkötni a legszebb csokrot azokból a virágokból, amiket ez a tavasz a költészet mezején termett. S a kritikusnak nem is lehet más feladata, mint mérlegelni elég dús-e ez a termés és elég bátran, jól válogatta-e ki belőle a szerkesztő a virágokat, hogy végül is a csokor hűen és méltóan tükrözze húsz év küzdelmét, erejét, szépségét, s hogy meglássuk, vagy legalább is megsejtsük belőle az elkövetkező éveket is. Lehet ugyan, hogy ez utóbbi szempontot sokan túlzott követelésnek ítélik, de végül is költészetről van szó, aminek lételeme a szárnyalás – sőt, ha a nagy elődök ars poetikáját tekintjük –, az útmutatás.

A kötet, melyet a kezünkben tartunk, valóban impozáns. Nem csak terjedelmében, hanem – s ezt bátran előre bocsáthatjuk – tartalmában is az, bár a végén olvasható pár soros tájázó és ajánlás-féle nagyon is szerényen hangzik: „Az antológiában a felszabadulás óta irt művek szerepelnek. A költők munkásságának terméséből jelentős és jellemző versek kiválasztására törekedtünk.” Benne van azonban ebben a pár sor ajánlásban az a két jelző is, amelyből bátran kiindulhatunk fejtegetéseinkben, amely szerint tehát „jelentős és jellemző” versek kiválasztása volt a cél. Számtalan kérdést, kételyt, igenlő és tagadó szempontot vetnek föl bennünk ezek a jelzők. Nyitva hagyják pl. azt a kérdést, hogy milyen szempontból tekintjük jelentősnek és jellemzőnek a kiválasztott verseket. A költészet fejlődésére, a költőkre, a társadalomra, vagy az egész húsz év alatti életünkre? És ezeken belül hol van a mérce nyelve? Mihez kell mérnünk ezt a fejlődést: az előző korszakok költői terméséhez, vagy inkább társadalmi életünk fejlődéséhez? Vagy talán mind a kettőhöz? És – mi által válik jelentőssé, jellemzővé egy vers, egy költő, különösen pedig egykor egész költészete?

A költő természetesen nem élhet kívül, nem élhet függetlenül saját korától, de kérdés mennyire akar és tud benne élni? Mennyire éli át és milyen mélyen képes kifejezni költészetében?

Íme, így bomlik problémákra az egyszerűen, természetesen fölvetett pár sor idézet s nem térhetünk ki az elől, hogy a kötet olvasásakor megkíséreljünk felelni is rájuk.

*

Nem lehet vitás, hogy az új magyar költészetől valami újat, vagy legalább is mást várunk, mint a felszabadulás előttitől. Azt hiszem úgy fogalmazhatnám meg legvilágosabban, hogy valamiféle új alapállást, ahonnan szemléli az életet, múltat, jelent, jövőt, amely eleve meghatározza mi az, ami nélkül nem ítéltetjük meg mi sem, mi a jelentős, mi nem egy-egy alkotásban, vagy költői műben. A költő alapállása, az élethez, jelenhez, jövőhöz, a szocializmushoz való viszonya mindenképpen perdöntő jelentőségű itt, csak félő, hogy leegyszerűsítve könnyen sematikus, a költészet megölőjévé válhat, hiszen a költészet, a művészi alkotás rendkívül bonyolult folyamat. A költői alapállás tehát legalább olyan dialektikus ellentmondások feloldá-

sát kell hogy jelentse, mint az ideológiai, politikai alapállásé. Azonkívül a költő éppen úgy és állandóan alá van vetve a társadalmi élet ellentétes hatásainak, mint bárki más. Mindezt az alkotások alapján lehet és kell lemérnünk, de csakis folyamatában és nem eldöntően.

Az alapállást tekintve a költészetben van valami különösen sajátos is. A költészet (értve a szón most mindig a *haladó* költészetet), alapállása egészen a felszabadulásig (kivéve a Tanácsköztársaság 133 napját) a népért, az igazért, a jóért, a szépért való harc volt egy nagyon is konkrétan megfogható valami, a mindenkor *hatalom*, a fennálló társadalmi rend, társadalmi valóság *ellen*. Minek idézzük ennek bizonyításához Petőfit, Aranyt, Adyt, József Attilát, Illyés Gyulát és a többieket. Mindenki idézhetne korlátlanul. Csak hogy amíg az előbbiek még a nagy változás előtt befejezték életüket, életművüket, Illyés Gyula és vele együtt sokan mások itt élnek közöttünk. Vajon meg tudjuk-e érteni mit jelenthet Illyés Gyula, Kassák Lajos, Áprily Lajos, Fodor József és a többi, múltat s felszabadulást megélő és továbbélő számára a kétféle alapállás. Helyesebben: a régi *ellenzéki alapállásról* az *új alapállásra* való átváltás. Különösen nálunk, akik mégis csak kaptuk és nem magunk vívtuk ki keserves harcban új életünk lehetőségét?

Nem, nem arról van szó, hogy egyszerűen a régi ellenzéki, hatalmat, rossz valóságot támadó attitűd helyett most íme fenntartás nélkül támogatni kell az uralmon lévő hatalmat, s hogy szemben a régivel, az új valóságot minden tényében föltétlen jónak kell tekinteni és örömdákat, dalokat zengeni róla. Sajnos, volt időszak, amikor közel álltunk az ilyen követelményhez. A költészet fejlődésében azonban a felszabadulás után mégsem ez okozta az igazi törést, hanem a régi alapállás máról holnapra való megszűnte, az új alapállás (valamiféle új alapállás) kialakításának; elodázhatatlan kialakításának szükségessége, amelyhez, mint mondtuk, nem nőttünk föl a magunk által vívott kemény harcokban. Mert lehet, megtörténhet ma is, hogy egyes hatalmon levő személyekkel, s mai tényekkel szembe kell helyezkednie a költőnek, bírálnia, sőt ostromoznia kell, de a lényegét tekintve, a szocialista hatalom és a népért, a jövőért harcoló költészet (költők) között – akár szocialistának vallja magát, akár nem, alapvető ellentét nyilván nem lehetséges.

Hogyan birkóztak meg költőink ezzel az új helyzettel?

Nehéz volna rá felelni, mert vannak, akik olyan mély válságba kerültek, hogy még ma is birkóznak, még ma sem érzik egészen szilárdnak talpuk alatt a talajt. S ki ne érezné meg ezt a birkózást, majd a magára találás örömet ebben a kötetben! – Csak találomra idézem Kassák „Az élet törvénye” című verséből:

„Ma vörös tintával írtam a naplómba:
nem, a halál
hanem a születés dalát
énekelem.”

Két évtized kikristályosodása ez egy olyan költőben, aki hitt a munkásmozgalom erejében a felszabadulás előtti évtizedekben is, aki harcolt az elnyomó hatalom ellen rettenthetetlenül a „bérkaszárnnyak alján” élőkkel, de igazán hinni és örülni mégis csak nehezen tanul a győzelemnek, az épülő újnak. Hogy várhatnánk töretlenséget azoktól, akik 45 előtt már nem is hitték igazán, hogy uralomra juthat a nép az elnyomók felett és kiteljesedhet élete! Vagy ha hittek is valami hasonlót, nem egészen így várták. Jellemzőbb példa nem is lehet ehhez Illyés Gyula költészetének felszabadulás utáni fejlődésénél. Megdőlt az eddigi hatalom: ez jó, ez szép. Sokasodnak is már benne az örömdalok (Megy az eke, – Az építőkhöz); újból és újból feltör belőle az élmény, hogy milyen nehéz mozdulni, lépni, mert iszonyú mélyből indultunk el (Nem volt elég, – A Statisztika-kertben, – Bartók), de a *hatalom elleni* évtizedes *harc*, a szegények, a kiszolgáltatottak, a pusztai cselédek között szerzett mély élménye, illetve annak mélabúja és fájdalma, ma is érezhető nem egy versében. Illés Lajos válogatása ugyan természetesen nem ennek kidomborítására törekszik, de az így válogatott versekben is ott van. Mégis úgy érezzük, hogy az

utóbbi években írt versei, különösen a „Mozgó világ” már a kialakult új költői alapállásról tanúskodnak.

Nem kísérhetjük itt nyomon, hogy melyik költőnél mikor és hogyan nyilvánult meg ez az Illyés Gyula által olyan találoán „mozgó világ”-nak nevezett felismerés, alapállás-váltás, hiszen az említetteken kívül Heltai Jenő, Dutka Ákos, Szabó Lőrinc, Gellért Oszkár, Füst Milán, Győri Dezső, Jankovich Ferenc, Vass István, Weöres Sándor, Erdélyi József, Sinka István és még sokan ide sorolhatók, akiktől valóban jellemző verseket közül a kötet. Mindegyik külön egyéni utat járt ugyan (néhányan közülük – mint pl. Erdélyi és Sinka – nagyon is göröngyös, válságos utat), de az új helyzet fölismerése, a költői attitűd kialakulása mégis közös vonásuknak tekinthető.

Nem említettem Benjámin Lászlót és Zelk Zoltánt, mert az ő útjukat még külön, az 56-os ellenforradalom idején bekövetkezett válság is nehezítette. A kötetben található versek talán nem is tükrözik ezt náluk olyan mélyen, mint amilyen mély volt a valóságban. Különösen nem Benjáminnál, hiszen a kötet szerkesztője éppen az ő egyik versének címét választotta a kötet címéül. Mégis – elsősorban Zelk Zoltánnál – az újért való harc mellett ma is legtöbbször ott sötétlik a komor vívódás, tragikus hangvétel.

Sajátos, hogy ez a komor vívódó hangvétel egyik jellemző vonása a másik nagy csoport, az újak, a felszabadulás után induló, vagy legalább is akkor kiteljesedő költők műveinek is. Váci Mihály, Juhász Ferenc, Simon István, Garai Gábor, Csoóri Sándor, Nagy László költészetében éppen úgy, mint a még fiatalabbak, Csanádi János, Győre Imre, Ladányi Mihály, Simon Lajos stb. legszebb verseiben is gyakran valami súlyos megrendülés, az életet fenyegető veszedelem érzete s az ellene való tiltakozás izzik. De koránt sem az egyéni lét és biztonság, a szubjektív értelemben vett rossz közérzet az, ami sugárzik ezekből a versekből, hanem az emberi közösség, nemzet és nemzetek, nép és népek jólétének, boldogulásának, jövőjének féltése. Ez az ő gondjuk s természetesen náluk az új alapállás keresésének fölvetése már indokolatlan lenne. – Úgy érezzük, hogy ez a felelősség-élmény legmélyebben Váci Mihály, Juhász Ferenc és Garai Gábor költészetében szólal meg, és ez az, amely őket az általános érdeklődés középpontjába helyezi.

Ismételten azt kell mondanunk, hogy gazdag és igen jól sikerült válogatás a „Tavaszi Magyarországon”. Itt-ott ugyan vitatkozhatnánk, hogy egy-egy költőnek mért erre és mért nem valamely más versére esett a szerkesztő választása, de ez már ingoványos talajra vinne. Azt azonban mégis meg kell említenem, hogy amikor a költők szerepeltetésében, sőt a kiválasztott versek mennyiségének arányában föltétlen érzünk bizonyos értékítéletet is, hogyan hiányozhat a kötetből Várkonyi Nagy Béla és a tragikus végű Bóka László, aki posztumusz-kötetnek tekinthető verseskötetével föltétlen jelentős alkotással gazdagította mai irodalmunkat!

Csábitana az alkalom, hogy az antológia bírálatának ürügyén egy-egy költő művészetének, jelentőségének rövid mérlegét is adjuk, s valamiképpen rangsorolást is végezzünk, ez azonban teljességgel lehetetlen. Általában mindenféle antológiának van valami meghatározott célkitűzése, és ez, akarva-akaratlan, megköti az összeállító és szerkesztő kezét. A szempontnak megfelelően válogat. Szerencsére ez a szempont ennél az antológiánál elég széles horizontú, hiszen húsz év költészetéből, java természetből válogathat, de mivel elsősorban a fejlődés, a húsz esztendő alatti társadalmi növekedés áll szükségsképpen előtérben (s nem elsősorban a költészet fejlődése), a kép, amit kapunk, pozitívabb, törésmentesebb, főképpen pedig ívelőbb, mint amit egy teljesebb válogatás adhatna. Mégis, ennek szem előtt tartása mellett is meglepően gazdag, örömdetesen sokat ígérő a kép, ami végül is kibontakozik. Ez a költészet már egy nagy költészet kibontakozásának ígérete – sőt talán már az is, hiszen nagy költői egyéniségeket, (Illyés Gyula, Juhász Ferenc, Váci Mihály, Nagy László, Simon István, Benjámin László stb.) és nagy alkotásokat (Mozgó világ, Az éjszaka képei stb.) tehetnénk külön külön mérlegre. Az talán a szerkesztő külön érdeme, hogy még kisebb költőktől is sikerült „jelentős” verseket válogatnia.

(Szépirodalmi Könyvkiadó, 1965)

ILIA MIHÁLY: *Arató Károly: Utcai közzjáték*

BÖGEL JÓZSEF: *Kende Sándor: Elárult élet*

POMOGÁTS BÉLA: *András László: Reménytelen szerelen*

Arató Károly:

Utcai közzjáték

Önvalomásában maga a költő sem tagadja, hogy annak a mindenbe belekapó vagy néha kényszerűen más-más pályákon végzett kenyérkereső munka alakította egyéniségének és a verseknek szoros kapcsolata van egymással. Első olvasásra ennek a kapocsnak nyitjára találunk Arató Károly kötetében, amely arról árulkodik, hogy egy tehetséggel áldott ifjú ember indult el vele, aki könnyen versel, de pontosan ír, és nem lehet tudni, hogy a kötet szerkesztő munkájának eredménye vagy már az önrevízió szigoráé, hogy ez a kis verseskönyv rendkívül kiegyensúlyozott színvonalat mutat, és csak ritkán kerül a lapozgató az erős olvasmányélmény intenzitása csökkenéséhez.

A kötet cikluscímekkel is elválasztott két része önként adódó cezura, figyelmeztető az olvasónak (*Visszhang hajnalig és Utcai közzjáték*), de talán e formai elválasztás ellenére is meg lehetjük a két ciklus különbözőségét a vers témák és a hang összevetésével.

Kéthangú költő szól itt, mindkét hang Arató Károlyé; ha nincs is harmónia a ciklusok között, arra jó példa, hogy milyen költői erényekkel indult ez a fiatal művész.

Az első rész talán a konvencionálisabb témák és élmények őrzője. A legtermészetesebb gesztus, hogy az induló költő a származás, az

örökség emlékeit idézi föl, az otthonét, a hozzá tartozókét, a szűkebb haza tereit, és ezekben a hang is mutálhat még, éppúgy, mint az innen kinövőé – nem bűn ez – kedvesség és báj van ebben a hangban.

Régebben, egy csokor versét méltatva, azt írtam Arató Károlyról, hogy természetességgel meg fiatalos költői öntudattal vetkezi le a művészelődök hatásait, a szűkebb haza, a pannon szellem költői örökségének jegyeit. Am e kötet első ciklusát olvasva mégiscsak ott érzem azt a tájélményt, amelyet nem kis költői csúcsok jeleznek irodalmunkban, ott van a pannon derű és a nyugodtabb életszemlélet harmóniájának keresése, szeretete.

De a belefeledkezésnek és az idillnek nincs nyoma verseiben. Van izgató érdekessége ez örökség jegyeit hordozó verseknek abban, hogy az irodalmi köztudatban oly derűsen élő táj harmóniáját behasogatja gyermekkori világának háborús emlékeivel:

szitakötőt üldöztem éppen,
mikor ágyu fordult felém . . .
A múlt hűsen az agyamig ér föl
és belül koponyámra ír.

(Napkelte)

Az áhitatos elmerengést a lezuhamás döbbenetével szakítja meg:

Fejjel előre zuhan ki a nyár
a táj fordított kosarából!

(Áhitat)

Furcsa, de jobb verseiben igen meggyőzőn kiírt élménye a magány érzése is. Megküzd vele, de jelenlétének nyomait őrzi több versében. Honnan táplálkozik ez az életérzése? Verseiben nyomon követhető, hogy az elindító élmények, táj, hozzátartozók emlékeinek útmutató erejét érzi csökkenni a betonvárosok falai között, ahol rácsodálkozik arra az új világra, amelyet magának vall már ugyan, de még a régi kötelékek megtartó erejét nem érzi. Ezért szól nosztalgiával és szeretettel ötvözött hangon arról a tájról és kötelékről, ahonnan magát vétetni tudja: *„De látom én: a szél a repedő mezsgyékét összevarrja! Alattuk mered úkapám ökle, megrándulok e régi haragra... Bolond, ki megint idevagyttál, a bakszagú kecskéket nem leled: mint Chagall képein, röpködnek a falu felett. (Kutak, járdák, halszállás kerítések)*

Illyés és Váci rokonaként ugyanerről:

Tudom, soká faggatom őket
s füéles arcuk zsífolom magamba,
míg felettem suhogni érzem
csontos angyalaid, nyirkos szegénység
(Faggatom őket)

És végül önállóan és szépen:

Hallom hangotokat: a hívást
kettőzött falon át
s lepattog rólam a magány...
(Lépcsőházi ének)

Jól komponált ciklus ez, jelzi egy életút első szakaszait, melynek ezidőszerinti végén a magány föloldása, önmaga világban betöltött szerepére való rátalálás és kora lényegének fölismerése áll:

Törj ki a füledt üvegházból!
Hagyd a tegnapot bedeszkázva!
Ime: a nyugtalan emberár
kihömpölyög a főutcákra.
(Válasz)

megsejtettem: az életem
tán maga is történelem.
(Az új világ)

(A ciklus leggyengébb darabja a *Minden-napi este*, amely nagyon erős aktualitású társadalmi mondandót hordoz, de olyan tételesen

válik tanverssé, hogy már aligha nevezhető igazi versnek.)

Az Utcai közbjáték c. ciklus jobbára a költő által igen kedvelt groteszk rajzok sorát őrzi. Ezeknek létszemlélete és életstílusa az, amit egyik versében így fogalmaz meg: *„jelképem legyen a cigánykerék”*. Itt a goliárdok és villoni figurák álarcába bujik (Carmina burana), tud gyűlölködő lenni (Kispolgárok) és szeretőn ironikus (Elégia a szabóról). Jó vázlatok, sikerült rajzok vannak ebben a ciklusban.

De e groteszk álarcok alól, a ciklus effajta sorozatát meg-megszakítva önvalomásos, kedvesen komolykodó versek bukkannak elő, az új városok öröméről, a társra és házára találásról; *„kapkodva, mohón keresem hazámat”* – írja egyhelyütt, és ez talán a legjellemzőbb rá, kapkodás, gyorsan és könnyen írás, mohóság, egyszóval a fiatalság, amely nem érdem, de műveivel együtt válik azzá.

Jó látni, hogy e kis kötetben alig-alig érzik már a példaképek és elődök szellemujjának nyoma, de különösen biztató, hogy az intenzív műfordítói munkát végző fiatal költő mentes tud maradni a fordított szerzők utánzásától. A sűrűn következő külföldi utak élményét néhány vers őrzi itt, bizonytalankodva, az új táj nem elég erős impulzusainak versbeöntésével.

A groteszk-ciklus végül is egy nagy önmagátalálással végződik, melyben minden erőszakosság nélkül szól elhivatottságának érzéséről, emberi-poétai hitéről: *Jól tudod: mélyről jött e nép s még mennyit kell tanulnia, hogy ne ítélje, ne gyalázza emberibb világban felnőtt fia! Nyugodj hát, őrizd mindvégig magad – az egészre tekints, s ne csak a részre! Szép szenvedélyed akkor hasznos igazán, ha nem ellene pörölsz, hanem érte. (Vendéglő az Aranyrigóhoz)* És legvégül a kötetzáró versben: *mit bánom én, ha lájdalom mosolyom kettészeli, csak ezt az országot lássam tündöklenni... (A második útam).*

Nehéz lenne azt mondani, hogy Arató Károly valamilyen csúcsra is elérkezett, de elindult, és ez költői indulásnak aligha rosszabb, előtte indult legjobb kortársaiénál. Mi is csak azzal biztatjuk, amivel ő önmagát: *„ereje el ne hagyja és kerülje el a balszerencse”*.

(Magvető Kiadó, Bp. 1964.)

ILIA MIHÁLY

Elárult élet

Az író a fülszövegen maga is jelzi, hogy újabb regénye harc eredménye, egész jelenlegi fejlődési korszaka átmeneti jellegű: korszerűt, újat akar alkotni, fel akar zárkózni a jelenkori alkotóművészek élvonalához, s érzi jól, hogy ez csak fáradságos munka, küzdelem árán lehetséges, amelynek nyilvánvalóan lehetnek buktatói, hiányosságai is. Kérdés, hogy mit tekinthetünk újszerűnek, egyúttal eredménynek az *Elárult életben*, s mi az, ami ellentmondásra készítet, sikertelennek tűnik?

Úgy gondoljuk, hogy korszerűnek mondható mindenekelőtt a téma, a témával összefüggésben bizonyos fokig a cselekményvezetés és a cselekményből kiemelkedő központi alak, dr. Hámor Balázs orvos alakjának megfogalmazása. Kende Sándor igen modern témát választott: az elidegenedésről akart regényt írni, pontosabban véve arról, hogy miképpen válik tartalmatlanná, tragikussá egy alapjában véve értékes ember élete, szemléletének fokozatos beszűkülése, rokonaitól, környezetétől való fokozatos eltávolodása – ne féljünk újból ettől a nagyon is aktuális kifejezéstől – elidegenedése következtében. Hámor doktor értékes ember lenne; jó szakember, magasfokú erkölcsi érzékenység lakozik benne, jó feleletet akar adni a történelem által a legnehezebb sorsfordulókban feladott kérdésekre, s az örökké jobbra törés élete végéig célkitűzése marad.

Ez a világnézetileg, szakmailag értékes ember azonban különböző tényezők révén fokozatosan eltorzul, idegenné válik önmagával és környezetével szemben. Már a házassága sem sikerül, felesége valósággal egy fordított előjelű pécsi Varázshegyre cipeli fel férjét, s elzárja az unalmas polgári jólét keretei közé. A sztereotip módon ismétlődő estélyek légköre eltávolítja őt a feleségétől, kislányától, feleségének társaságától, de mindezek egyúttal lehetetlenné is teszik, hogy kapcsolatot tartson ifjúkori jóbarátjával, a haladó gondolkodású, illegális kommunista kapcsolattal rendelkező Imrik doktorral, vele együtt pedig a bányászokkal, kétkezi munkásokkal. Hiába szakítja ki innen magát, az elidegenedési folyamat már megindult, az ámulás, a magány tudatával, az undor érzésével szemben csak egy elvont, tetlen, korhoz, világnézethez, társadalmi-poli-

tikai küzdelmekhez nem kapcsolódó becsületeszményt tud szembeszegezni. Ez azonban csak fokozza elszigeteltségét, pedig itt-ott már szinte elébe jönnek az események, a nagy lehetőségek a társadalom haladó tendenciáihoz való kapcsolódásra. Imrik doktor, a hajdani jóbarát, egy jól felvázolt drámai jelenetben így mond ítéletet Hámor Balázs becsületeségéről: „De van, amikor a becsület vagy a becsületesség, igen, a becsületesség: kevés. Ha nem tudod, miért vagy az, ami; ha nincs ennek a magatartásnak célja; akkor ez még gyengesség is lehet.”

Ez az elidegenedésből származó elvont becsületesség logikusan összekapcsolódik a regény főhősének egy másik tulajdonságával: képtelen szeretni bárkit is közvetlen környezetében (mert igazában nincs is kit), de képtelen szeretni olyanokat is, akik pedig megérdemelnék, akik képesek lennének életének mélyebb, emberibb értelmet adni. Így marad mintegy fantom számára a vöröshajú kommunista ifjúmunkás és a viceházmester fiának, Pistának az alakja, s így válik bálvánnyá a valójában kiváló ember és kommunista Imrik doktor figurája is. Az író még arra is talál módot, hogy főhősét megbíráltassa a szeretetre méltónak korántsem mondható leány – saját gyermeke – iránti érzéketlensége miatt, bár az bizonyos fokig éppen az elidegenedés és a leány belső érzéketlensége következtében érthető: „Bizony, igen – mondja egy ízben a doktornak Mariska néni, az öreg házvezetőnő –, meddig lesz az a lány fiatal, erre nem gondolt még? Megnézte, hogy szép-e most is? Törődik maga azzal? Elüldöz innen mindenkit: hát milyen legyen egy így maradt lány? Minek kell ez itt magának? Minek marad ez itt? Mért nem küldi valahová. el, el magától, ha nem szereti?” Tragikus magasságba emelkedik itt a regény, mintegy utat készítve a végső tragikus kifejelethez, amikor majd a doktor félig véletlenül, félig tudatosan a mélybe löki egyetlen leányát, eltaszítva így magától az utolsó, hozzá még közel álló lényt. A kör ezzel teljesen bezárul, az elidegenedés szinte matematikailag befejezetté válik, Hámor Balázs megmérgetett és értékei ellenére könnyűnek találtatott. Szép a regény zárójelenete, minden túlértékelés nélkül az író itt valóban vérbeli ábrázolási, szerkesztési erőnyeket csillogtat; szinte érezzük, hogy a két boldogtalan hős felett valóban ott „fú a förtelmes halál”.

Nem lényegtelen eszmei-tartalmi eredménye a regénynek az sem, hogy Hámor Juci alakjában a tartalmatlanná váló polgári lét sivárságát, életre-képtelenségét, történelmileg több-

szőrösen meghaladott voltát ítéli el szinte szertegő indulattal, egyértelműen. Nagyon fontos – értékelésünk szempontjából –, hogy a lány nem válik tragikus hőssé – apjával szemben –, hiszen neki, a fiatalabb generáció tagjának, még több lehetősége lett volna egy új élet elkezdésére, ha ehhez éppen apjától semmi segítséget nem is kapott. A tragikum egyik okozója az lehet, ha a főhős elmarad a társadalmi-politikai fejlődéstől, s makacsul ragaszkodva a régi eszmékhez, szokásokhoz, egyébként értékes emberi tulajdonságai ellenére, elbukik a küzdelemben. Hámor Juciban nem talált értéket az író – ez persze környezetének is köszönhető. De hogy helyzetéből nem is kívánt ésszerű, becsületes eszközökkel kiemelkedni, ez már annyira értéktelenné teszi számunkra egész alakját, hogy pusztulásán nem sajnálkozunk. Az ítélet kemény, de mindenképpen jogos, a mártíromság koszorúja, a tragikus bukás pátozsa nélkül. Hangsúlyozni kívánjuk, hogy nem ahumánus írói magatartásról van itt szó, hanem a társadalmi-történelmi fejlődés sugallta ábrázolásmódról. Érezzük, hogy húsz évvel a felszabadulás után – s annyi régebbi, hasonló figura után – másképpen már nem lehet ábrázolni a Hámor Jucikat.

Kende tudta jól, hogy ez a téma nem tűr részletező, pepceselő cselekményvezetést, előadásmódot, nem kíván extenzív totalitást, ezeroldalas, hőmpölygő epikai áradást. Szélsőségesen intenzívvé kívánta tenni elsősorban a főszereplő Hámor Balázs ábrázolását, s roppant indulatokat, szenvedélyeket, gondolatokat sejtet meg a doktor alakjában. Emberalakjaiban van valami jelképszerűség, gyakran szinte testetlenül imbolyognak a legsúlyosabb történelmi helyzetekben is. Cselekményvezetése nem szerteágazó, kevés szálla koncentrált, s azoknak is inkább a gondolatiságát, szellemi arculatát, vonatkozásait boncolgatja. Nem merül bele aprólékos környezet- és jellemléírásokba, kevés folttal, vonallal dolgozik, a modern festőművészeti-grafikai törekvésekre emlékeztetően. Mindezek az eszközök összhangban vannak az eszmei mondanivalóval, az író szándékaival, s így elmondható, hogy Kende korszerű, nagyfeszültségű, érdekes erkölcsi problémákat taglaló kisregényt írt, bizonyos értelemben formailag is sikerült „adósságából” sokmindent ledolgoznia. Tegyük hozzá még mindehhez azt is, hogy nyelve gyakran alkalmas e nagyfeszültségű monológok, víziók elmondására, megjelenítésre.

S most térjünk ki röviden arra, hogy mi

készített bennünket ellentmondásra. A sok erény mellett a szuggesztív, tömör kisregények divatjának akadnak hátrányai, buktatói is. Igaz, hogy ezt a témát csak ilyen formai eszközökkel tartjuk korszerűen megvalósíthatónak, s főlősleges lenne kisszerűen méricskélgni, mi maradt ki eszmeileg a regényből, s minek vagy kinek a jellemzése, leírása lehetett volna bősegebb. Mégis, a túlságosan magas mérce elkerülésével is úgy érezzük, hogy az ilyen jellegű alkotói módszernek nagyobb tudatossággal kellene párosulnia. Túlságosan sok a kisregényben a homály, egyik-másik szereplőről, cselekményről, környezetről többet szeretnénk megtudni, persze nem a mondatok, leíró részek okatlan szaporításával, hanem magvasabb jellemzésekkel, színebb cselekményekkel, legfőképpen pedig még kifejezőbb dialógusokkal. Néhányszor úgy érezzük a regény olvasása közben, hogy a cselekmény a szürkéséig leegyszerűsített, a dialógus pedig semmitmondó (pl. Imrik és Hámor beszélgetése az ellenforradalom idején).

Nem egyenletesek még tehát az író formai eredményei, a törlesztés még csak részben sikerült. Jó, hogy kisregényt írt, színvonalasan, tehetségesen, érdekesen oldotta meg feladatát, de ügyelnie kell arra, hogy ne váljék divatos manírrá művészetében a tömörségre, szuggesztivitásra, koncentrált gondolatiságra való törekvés. Nagyobb világosságot kell teremtenie az írói képekben, víziókban, s ezeket a képeket konkrétabbá, megfoghatóbbá kell tennie. Az Elárult élet írójában érezzük is képességeket a sok tekintetben még mindig fenálló adósságok letörlesztésére.

Jelenkor-Magvető, Pécs, 1965

BÖGEL JÓZSEF

András László:

Reménytelen szerelem

A *Reménytelen szerelem* – két kisregény és néhány novella – új írói avat, ha nem is kezdőt. András László nevét műfordításából ismertük eddig: Lorca, Alberti, Machado, Jimenez verseit tolmácsolta, műhelyének rangjáról a szöveg hitele és a fordítás átélte költőisége árulkodott. Prózaí jelentkezése némiképp meglepetés: nem a műfordító lép fel a novellista jelmezében, hanem a tehetség talált igazi feladatára, – a literátusból író lett.

A kritikus pedig még külön is elégedett lehet. András László elbeszélései a bemutatkozás figyelemre méltó alkalmán túl, a fiatal novellairódalom néhány általánosabb kérdésére is figyelmeztetik.

A korszerű próza zsúfolt életet kíván, változatos sorsot, el nem lankadó érdeklődést a világ megannyi jelensége iránt. Valamikor a könyvtár, a kávéház is lehetett az író „munkahelye”, – ma már csak maga az élet. A novella, a regény az átélt valóság közvetlen melegeben születik. Elég, ha Hemingwayre, Solohovra, Steinbeckre hivatkozunk. Az élmény azonban kevés: iskolára is szükség van, az irodalom állampolgárságáért folyamodó tehetség nem hagyhatja figyelmen kívül a mesterség vívmányait. A cselekmény sűrítésének és az időrend fellazításának technikáját, a kisregény műfaji fogásait éppoly rátermettséggel kell alkalmazni, mint egykor a szerkesztés vagy a környezetrajz klasszikus szabályait. Élmény és iskola: a fiatal író számára mindkettő parancs. Az iskola élmény nélkül: epigonizmus, de magában az élmény sem üdvözít. És e kettő még mondanivalóra vár. Fejes Rozsdatemetője és Santa Hús őrdja éppen e három elv egységéről győzték meg bennünket: a mondanivaló tág horizontját, az élményvilág gazdag változatait a modern prózatechnika felhasználásával tárták elénk. Az egykori nagyepika anyagát a szerkesztés korszerű ökonómiajával sűrítették a kisregény zárt kereteibe.

András László írásai mögül nem hiányzik az átélt sors, a tapasztalatok bősége, a változatos élet magasfeszültsége. A Nagykörút és az Almásy tér csakúgy jelen vannak világában, mint Spanyol-Marokkó sziklára épült városai, vagy az idegenlégió sívár tábora, a szerkesztőség éppannyira formálta sorsát, mint az emigráció vagy az internálótábor. A változatos élet magyarázza a kötet tematikus bőségét, András Lászlónak valószínűleg nem kellett téma-hiánnyal küszködnie. És nem hiányzik az iskola sem: a novellák olvastán nem nehéz az író világirodalmi tájékozottságára következtetni. Az időrenddel játszó szerkesztés, a belső monológ használata, a múlt felidézésének technikája, az indulatokat sejtető, mégis szenvtelen stílus a modern próza ismeretéről tanúsodik.

Élmény és iskola találkozásából kultúrált és érdekes írások szülehetnek, de ez még nem rangos irodalom. András László novelláinak egy része ugyanis megmarad az egykori ta-

pasztalat elbeszélésének vagy a modern prózatechnika alkalmazásának – lényegében sztori vagy a stílusgyakorlat – fokán. A *Tangeri játékok*, a *Tetuan*, a *Kasszafúrás*, a *Negyvenöt január* bármennyire érdekes, groteszk, humoros vagy kedves történetet ad is elő, valójában mégsem több, mint anekdota, sztori, tárcanovella. Ezekben az elbeszélésekben a „klasszikus” szerkesztés érvényesül: a történet mintegy egyenes vonalban halad célja, egyféle epikus csattanó felé. Más írásokban, pl. a *Pepita Durán*ban az anekdoták már a modern próza technikája szerint követik egymást: a történetek asszociatív játéka az idő rétegeit érzékelteti.

Az életanyag és a mesterség fortélyai a mondanivaló közegében nőhetnek alkotássá, és András László bemutatkozását az teszi jelentőssé, hogy novellái között ilyen példák is akadnak: a *Reménytelen szerelem*, a *Cédulák, papirok* s főként a két kisregény, a *Halotti beszéd* és a *Szimpla ügy*.

Az író valamennyit – egyébként a már említett írásokat is – egyes szám első személyben beszél el. A nyelvtani alak a történetek személyességére utal, s hogy ez nem pusztán írói fogás, azt az elbeszélések hősei igazolják. Farkas Picu, dr. Kuncz Pál, Garda Gábor és a többiek valójában ugyanazt a lelki alkatot és élményvilágot képviselik. Életük értelmére a munkásmozgalomban döböntek rá, megsebeztek őket a dogmatikus önkény évei, s a kétely és kiábrándulás kísértései után találtak rá újra a munkára, a közösségre, azokra az eszményekre, melyeket a történelem korábban már-már megingatott bennük. Sorsukból nem hiányzik a tragikum, a magány, életük mégis a rend, a megnyugvás felé halad, a sérülések és a lázas nyugtalanság korát a gyógyulás váltja fel. Nem nehéz megidézni melléjük rokonaikat: Hemingway, Malraux, Camus lázadásból, tragikumból és morális tartásból formált alakjait. „A világ mindenkit megtör, s aztán sokan erősek lesznek ott, ahol megtörttek” – írta Hemingway, s ezt az erkölcsöt élék át András László hősei is.

A rokonság nyilvánvaló, ezek a hősök mégsem az olvasmányélmény hatására születtek. Az alkat; a vívódó, sérült, mégis küzdő, reménykedő emberi lélek valószínűleg az író önismeretétől kapta arcvonásait, a valóság pedig, mely alakította, torzította és gyógyította ezt az alkatot, az elmúlt húsz év magyar történelme. András László tudja, hogy a múlt milyen geo-

lógiai rétegekben rakódik le az emberi lélek, a tudat és ösztönök mélyén, s novelláiban éppen ezt a sajátos múltat vallatja, az idő és az élmények rétegződését tárja fel. A *Halotti beszéd* orvos hősére a közeli halál tudata parancsolja a múlt és a jövő vizsgálatát, a *Szimpla ügy* újságírójára egy véletlen találkozás. Mindkettőjük sorsa, élete megoldatlan, – a megnyugvást éppen a bennük sajtó, lüktető múlt felidézése, újólagos átélése építi meg. Az önvizsgálat és a számvetés az eltűnő évek sebeinek gyógyulásával együtt a reményt is életre kelti, s fellobbantja a munkához és a közösséghez való elkötelezettség tudatát. „Jóllehet a múltban sok baj ért, még mindig oly vadul szomjaztam látni a világot, mint valaha” – idézi a *Kutyák* hőse a Gullivert. „Előre kell gondolkodni az időben, még ha véges is, nem pedig hátra, a múltba. Ez is hülyeség. Nem is igaz. Egyszerre kell előre is gondolkodni meg hátra is” – mondja Kuncz doktor lényegében ugyanezt az igazságot a *Halotti beszéd*ben.

Ez András László mondanivalója, és ebben van a modern prózatechnika használatának értelme is. Az időrend felbontásának és sűrítésének módszere feladatára talált: a múlt rétegeit s e rétegek dialektikáját van hivatva vallomás-

ra bírni. S ha előbb a fiatal prózairodalom általánosabb problémáira hivatkoztunk, most elmondhatjuk, hogy András László elbeszélései éppen a mondanivaló, az életanyag és a kifejezés egységét mutatják fel, tanulságul az élményekkel és formai kísérleteikkel küzdő pályatársak számára.

A múlt feldolgozásának, a morális tanulságok megszólaltatásának írói programja az élet és a jövő ügyét szolgálja. És bár a számvetés önvizsgálat, a novellák a személyesség közegeiből valók, konfliktusaik mégsem „magánügyek”. A sérülés, a kifulladás, a kételkedés nemcsak András László hőseit – magát az író – sújtotta, a magyar társadalom morális problémáira ismerünk bennük. Mint ahogy a gyógyulás lehetőségeinek bemutatása is „közérdekű” irodalom. András novellái az emberség, a munka és a közösség törvényeiről, az élet értelméről vallanak. A *Halotti beszéd* végül is Tycho Brache szavait idézi: „Ne frustra vixisse videar”. Nehogy úgy tűnjék, hiába éltem, és ez azt jelenti, hogy a megpróbáltatások, a vívódások panaszát a cselekvő élet parancsa váltotta fel.

POMOGÁTS BÉLA

A

**JE
LEN
KOR**

JÚLIUSBAN

A HAGYOMÁNYOS

BALATONI KÜLÖNSZÁMMAL

JELENTKEZIK